

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

Gelişim Psikolojisi Bilim Dalı

**AKRAN ZORBALIĞINDA ERGENLERİN NEDENLERE, DUYGUSAL
TEPKİLERE VE BAŞ ETME YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN
AÇIKLAMALARININ İNCELENMESİ**

Ceren ÖZEN

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2012

AKRAN ZORBALIĞINDA ERGENLERİN NEDENLERE, DUYGUSAL
TEPKİLERE VE BAŞ ETME YÖNTEMLERİNE İLİŞKİN AÇIKLAMALARININ
İNCELENMESİ

Ceren ÖZEN

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Psikoloji Anabilim Dalı

Gelişim Psikolojisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

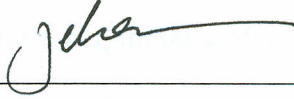
Ankara, 2012

KABUL VE ONAY

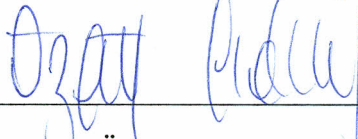
Ceren ÖZEN tarafından hazırlanan “Akran Zorbalığında Ergenlerin Nedenlere, Duygusal Tepkilere ve Baş Etme Yöntemlerine İlişkin Açıklamalarının İncelenmesi” başlıklı bu çalışma, 17.01.2012 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

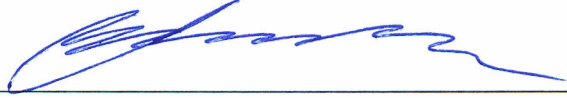
Prof. Dr. Melike SAYIL (Başkan)

Doç. Dr. Zehra UÇANOK (Danışman)

Doç. Dr. Özgür ERDUR BAKER

Doç. Dr Sibel KAZAK BERUMENT

Yrd. Doç. Dr. Elif KUŞ SAILLARD

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ş. Armağan TARIM

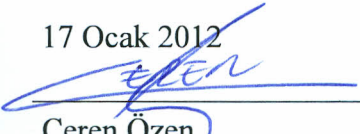
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☒ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir
- ☐ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin 1 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

17 Ocak 2012

Ceren Özen

Mürsel'e...

TEŞEKKÜR

Uzun ve sıkıntılı süreç içerisinde bu çalışmanın ortaya koyulmasında emeği geçen herkese binlerce teşekkürler.

Saatlerini, gününü gecesini, hafta sonlarını daha iyi olmam için harcayan, engin ve güncel bilgisiyle ve çalışmama ışık tutan fikirleriyle her zaman yanımda olan değerli tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Zehra UÇANOK’a sabrı, emeği, desteği ve maddi manevi tüm yardımları için çok teşekkür ederim.

Bilmediğimiz bir yöntemle tezimizi yürütmeye karar verdiğimizde işin içinden nasıl çıkacağımızı hayal edemez bir haldeydik. Ancak niteliksel yöntemi ve kullanılabilecek tüm programlar hakkında derin bilgisi ve tecrübesiyle bize yol gösteren, bize değerli vaktini harcayan Yrd. Doç. Dr. Elif KUŞ SAILLARD’a çok teşekkür ederim.

Eleştirel, yapıcı ve yol gösterici fikirleri için Prof. Dr. Melike SAYIL’a, Doç. Dr. Özgür ERDUR BAKER’a ve Doç. Dr. Sibel KAZAK BERUMENT’e çok teşekkür ederim. Yoğunluğuna rağmen aklımı kurcalayan her soruyu yanıtlayan ve yorumlarıyla içimi rahatlatan Yrd. Doç. Dr. Sait ULUÇ’a teşekkür ederim.

Son üç yıldır sabah akşam birlikte acılar içerisinde uykusuzlukla mücadele ederken yanımda olan benim tezimi kendi tezi gibi sahiplenen, güzel cümleler kurmama yardımcı olan, sinirlerim bozulması sonucunda birçok tartışmaya girmemize rağmen tezimin her bölümünde her cümlesinde her virgülünde her noktasında düzeltmeleri ve emeği bulunan tez ekürim olan Nilgün TÜRKİLERİ’ye çok teşekkür ederim. Aklına sağlık arkadaşım.

Dostluğu ve tüm içtenliği ile beni dinleyen bana her konuda yol gösteren, canımın sıkkın olduğunda güvenilir kollarıyla bana sarılan son yıllarımın pusulası canım arkadaşım Sevtap YEŞİL iyi ki varsın. Başım her sıkıştığında da bir telefon kadar uzakta duran değerli dostum Onur SÜTÇÜ’ye ve tezi bitirmeye

dair olan inancımı kuvvetlendiren ve özellikle teknolojik anlamda bana bin bir destek sağlayan canım, arkadaşım, dostum sevgili Tolga BİRCAN' a çok teşekkür ederim.

Yüksek lisansın başlamasıyla beraber her türlü konuda bana yardımcı olan ve baş ağrıtıcı konularla gelmeme rağmen beni sabırla dinleyip sosyal destek sağlayan değerli arkadaşlarım Arcan TIĞRAK'a, Deniz KURT'a, ve Yusuf BAYAR'a çok teşekkür ederim.

Canım Ailem, şu ana kadar yapmış olduğunuz her şey için kuru bir teşekkür yeterli olamaz. Size sevginiz, sabrınız, maddi-manevi yanımda olduğunuz için minnettarım. Her zaman rahat ve sağlıklı bir hayatımın olmasını destekleyen bununla birlikte mutlu ve başarılı bir birey olmam için hiçbir yardımdan kaçınmayan, bana her konu da yakın olan Canım Teyzem Nural ATAKLI'ya ve güzeller güzeli tatlılar tatlısı Anneannem Asiye Sözen'e çok ama çok teşekkür ederim. İyi ki varsınız...

ÖZET

ÖZEN, Ceren. *Akran Zorbalığında Ergenlerin Nedenlere, Duygusal Tepkilere ve Baş Etme Yöntemlerine İlişkin Açıklamalarının İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2012.

Bu araştırmada ergenlerin kendi bildirimlerine dayanarak akran zorbalığının nedenlerine ilişkin algıları, duygusal tepkileri ve baş etme yöntemleri ile ilgili modeller oluşturulması hedeflenmiştir.

Araştırma ilköğretim ikinci kademe ve liseye devam etmekte olan öğrencilerle gerçekleştirilmiştir. Örneklem 1274'ü (% 47.9) erkek, 1384'ü (% 52.1) kız olmak üzere toplam 2658 ergenden oluşmakta ve yaşları 12-18 arasında değişmektedir (Ort.= 14.44, S= 2.08). Araştırmada ergenlere demografik bilgi formu, Akran Zorbalığı Ölçeği uygulanmış, zorba davranışların nedenlerine ilişkin düşünceleri, bu durum karşısında gösterdikleri duygusal tepkileri ve baş etme yöntemlerini belirlemeye yönelik üç açık uçlu soru sorulmuştur.

Zorbalığın yaygınlığına ilişkin bulgular, ergenlerin % 19.5'inin zorbalığa dahil olduğunu, erkeklerin de kızlara göre zorba ve zorba-kurban olarak daha fazla dahil olduğunu göstermektedir. Erkeklerin kızlara göre fiziksel, sözel, korkutma/sindirme ve kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa daha fazla maruz kaldığı buna karşılık kızların ilişkisel zorbalığa erkeklere göre daha fazla maruz kaldıkları görülmektedir. Bunun yanı sıra erkeklerin tüm zorbalık davranışlarını kızlara daha fazla uyguladığı ortaya konmuştur.

Ergenlerin verdikleri yanıtlardan yola çıkarak MAXQDA programı ile üç ayrı model oluşturulmuştur. Ergenlerin akran zorbalığının nedenlerine ilişkin algıları zorbaya bağlı nedenler, kurbanı bağlı nedenler, zorba-kurban ilişkisi, belirgin bir nedenin olmaması ve kız-erkek ilişkisi olmak üzere beş temel kategoride toplanmıştır. Araştırmada akran zorbalığının nedeni olarak ergenlerin yaklaşık yarısı zorbanın birtakım özelliklerini, duygusal, sosyal ve fiziksel kazanımlarını, bununla birlikte bazı deneyimlerini belirtmiştir. Ergenlerin akran zorbalığına verdikleri duygusal tepkiler negatif, pozitif, nötr duygular, duygu yerine

davranış bildirme ve belirgin bir duygunun olmaması şeklinde beş temel kategoriye kodlanmıştır. Ergenlerin yarısından fazlası üzüntü, öfke, korku, utanç ve diğer bazı negatif duygulardan söz etmişlerdir. Ergenlerin akran zorbalığı ile baş etmeye ilişkin yanıtları yapıcı yöntemler, yapıcı olmayan yöntemler, kendisinin dahil olmadığı çözümler, engellemeye gerek yok, çözümü yok-durdurulamaz ve belirgin bir çözüm yolu olmaması şeklinde altı kategoride toplanmıştır. Ergenlerin yaklaşık yarısı yüzleşme ve uzaklaşma davranışları olmak üzere yapıcı baş etme yöntemleri tercih etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: akran zorbalığı, ilk ve orta ergenlik, zorbalığın nedenleri, duygusal tepkiler, baş etme yöntemleri, niteliksel yöntem

ABSTRACT

OZEN, Ceren. *An Investigation of Adolescents' Explanations in to Reasons, Emotional Reactions and Coping Strategies in Bullying*, Master's Thesis, Ankara, 2012.

The main purpose of the present study is to investigate the relations between the reasons, emotional reactions and coping strategies for bullying in early and middle adolescence by qualitative method.

This study has been carried out with the students in secondary and high schools. The sample of the study consists of 2658 (47.9 % male and 52.1% female) students between the ages of 12 and 18 ($M = 14.44$, $SD = 2.08$). Adolescents completed a package of self-report questionnaires including demographic information, Traditional Bullying Inventory and open-ended questions for reasons, emotional reactions and coping strategies three for each.

In this study, it is found that 19.5 % of the adolescents involved in bullying. Moreover, while boys were more likely to be bullies and bully-victims than girls, gender was not significant for being victims. Boys experienced more physical, verbal, threatening and attacks on property victimization whereas girls reported more relational form of being bullied, however boys reported more than girls all types of bullying.

Three models were formed by MAXQDA (qualitative data analysis software) considering adolescents' responses. In the study, first of all, five categories were obtained for the causal explanations: (1) bully-related reasons, (2) victim-related reasons, (3) relationships between bully and victim, (4) boy-girl relationships and (5) absence of a specific reason. Approximately half of adolescents reported bully-related reasons including some characteristics, emotional, social and physical gains and some experiences of bully. Secondly, five categories were obtained for emotional reactions: (1) negative, (2) positive, and (3) neutral emotions, (4) reporting a behaviour rather than an emotion and (5) absence of a specific emotion. More than half of adolescents reported sadness, anger, fear,

shame and some other negative emotions. Finally, six categories obtained for coping strategies were: (1) the constructive, and (2) the nonconstructive strategies, (3) general suggestions, (4) unnecessary to stop, (5) could not do anything and (6) absence of a specific strategy. Approximately half of the sample preferred constructive coping strategies such as confronting and distancing.

Key Words: Bullying, early and middle adolescence, reasons of bullying, emotional reactions, coping strategies, qualitative method

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	viii
İÇİNDEKİLER.....	x
TABLolar DİZİNİ.....	xiii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	xv
EKLER DİZİNİ.....	xvi
BÖLÜM 1	
GİRİŞ.....	1
1.1 AKRAN ZORBALIĞI STATÜLERİ	3
1.2 AKRAN ZORBALIĞININ YAYGINLIĞI VE BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ.....	6
1.3 AKRAN ZORBALIĞININ NEDENLERİNE İLİŞKİN ALGILARI.....	8
1.4 AKRAN ZORBALIĞI KARŞISINDA GÖSTERİLEN DUYGUSAL TEPKİLER.....	11
1.5 AKRAN ZORBALIĞINDA TERCİH EDİLEN BAŞ ETME YÖNTEMLERİ	13

1.6 ARAŞTIRMANIN AMACI.....	18
BÖLÜM 2	
YÖNTEM.....	20
2.1 ÖRNEKLEM.....	20
2.2 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	21
2.2.1 Akran Zorbalığı Ölçeği.....	22
2.2.2 Ergenlerin Akran Zorbalığının Nedenlerine İlişkin Algıları	23
2.2.3 Ergenlerin Akran Zorbalığı Karşısında Gösterdikleri Duygusal Tepkiler.....	23
2.2.4 Ergenlerin Akran Zorbalığı ile Baş Etme Yöntemleri.....	23
2.3 İŞLEM.....	24
BÖLÜM 3	
BULGULAR.....	25
3.1 DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERE İLİŞKİN BETİMLEYİCİ İSTATİSTİKLER VE ANALİZLER.....	25
3.2 AKRAN ZORBALIĞININ YAYGINLIĞI	26
3.2.1 Akran Zorbalığının Cinsiyet ve Sınıf Düzeyine Göre Gösterdiği Değişim.....	27
3.3 NİTELİKSEL VERİNİN ANALİZİ	29
3.3.1 Nedenlere İlişkin Bulgular	34

3.3.2 Duygusal Tepkilere İlişkin Bulgular.....	43
3.3.3 Baş Etme Yöntemlerine İlişkin Bulgular	49

BÖLÜM 4

TARTIŞMA.....	57
----------------------	-----------

4.1 AKRAN ZORBALIĞININ YAYGINLIĞI	57
---	----

4.2 NİTELİKSEL VERİLERE İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI.....	60
---	----

4.2.1 Nedenlere İlişkin Bulguların Tartışılması	60
---	----

4.2.2 Duygusal Tepkilere İlişkin Bulguların Tartışılması..	68
--	----

4.2.3 Baş Etme Yöntemlerine İlişkin Bulguların Tartışılması.....	77
---	----

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	85
-------------------------------	-----------

KAYNAKÇA.....	88
----------------------	-----------

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 2.1 Farklı İllerde Yaşayan Ergenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı.....	20
Tablo 2.2 Ergenlerin Cinsiyete ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı.....	21
Tablo 3.1 Ergenlerin Anne ve Babalarının Eğitim Düzeylerinin Dağılımı.....	25
Tablo 3.2 Algılanan Gelir Düzeyinin İllere Göre Dağılımı	26
Tablo 3.3 Akran Zorbalığına Dahil Olma Oranlarının Cinsiyete Göre Dağılımı.....	26
Tablo 3.4 Akran Zorbalığına Maruz Kalma Alt Boyutlarının Sınıf Düzeyine Göre Değişimi.....	28
Tablo 3.5 Akran Zorbalığını Uygulama Alt Boyutlarının Sınıf Düzeyine Göre Değişimi	29
Tablo 3.6 Ergenlerin Açık Uçlu Soruları Yanıtlama Oranları.....	32
Tablo 3.7 Zorbanın Özellikleri	35
Tablo 3.8 Zorbanın Duygusal Kazanımları	36
Tablo 3.9 Zorbanın Deneyimleri	37
Tablo 3.10 Zorbanın Sosyal Kazanımları	38
Tablo 3.11 Kurbanı Bağlı Nedenler	39
Tablo 3.12 Zorba-kurban İlişkisi	40
Tablo 3.13 Negatif Duygular	43
Tablo 3.14 Diğer Negatif Duygular	44
Tablo 3.15 Pozitif Duygular	45
Tablo 3.16 Nötr Duygular	46

Tablo 3.17 Statüye Göre Duygusal Tepkiler	47
Tablo 3.18 İletişim Önerileri	50
Tablo 3.19 Durmalarını İsteme	50
Tablo 3.20 Birine Anlatma	51
Tablo 3.21 Yetkiliye Bildirme/Şikayet Etme.....	51
Tablo 3.22 İletişimi Durdurma	52
Tablo 3.23 Karşı Saldırıya Geçme.....	53
Tablo 3.24 Kendisinin Dahil Olmadığı Çözümler	54
Tablo 3.25 Statüye Göre Baş Etme Yöntemleri.....	56

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.1 Nedenlerine İlişkin Model	33
Şekil 3.2 Duygusal Tepkilere İlişkin Model.....	42
Şekil 3.3 Baş Etme Yöntemlerine İlişkin Model	48

EKLER DİZİNİ

EK-1 Akran Zorbalığı Ölçeği Kurban Formu Promax Rotasyonu Sonrası Faktör Örüntüsü	106
EK-2 Akran Zorbalığı Ölçeği Kurban Formu Promax Rotasyonu Sonrası Faktörler Arası Korelasyonları	107
EK-3. Akran Zorbalığı Ölçeği Zorba Formu Promax Rotasyonu Sonrası Faktör Örüntüsü.....	108
EK- 4. Akran Zorbalığı Ölçeği Zorba Formu Promax Rotasyonu Sonrası Faktörler Arası Korelasyonları.....	109
EK-5. Akran Zorbalığına Maruz Kalma Alt Boyutlarının Cinsiyete ve Sınıf Düzeyine Göre Ortalama ve Standart Sapmaları.....	110
EK-6. Akran Zorbalığını Uygulama Alt Boyutlarının Cinsiyete ve Sınıf Düzeyine Göre Ortalama ve Standart Sapmaları.....	111

BÖLÜM 1

GİRİŞ

Akran ilişkileri ve saldırganlık konusunda yapılan araştırmalar akran zorbalığına hem hedef olmanın hem de bu türden davranışlar sergilemenin çocuk ve ergenlerin akranlarıyla ilişkileri, psikososyal uyumu ve okul başarısı üzerinde olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Okul zorbalığına ya da akran zorbalığına ilişkin araştırmalar 1970'lerde başlamış, son yıllarda ise bu tür davranışların nedenlerini ve sonuçlarını anlamaya yönelik yapılan araştırmaların sayısında önemli ölçüde bir artış olmuştur. Akran zorbalığına dair bilimsel çalışmaların Olweus (1978) ile birlikte, İskandinav ülkelerinde hız kazandığı, daha sonra Amerika Birleşik Devletleri (Dodge ve Feldman, 1990; Nansel, ve diğer., 2001), Avustralya (Rigby ve Slee, 1991), Japonya (Hirano, 1992), İngiltere (Whitney ve Smith, 1993), Kanada (Craig ve Pepler, 2003) ve Almanya (Hanewinkel, 2004) gibi birçok ülkeye de yayıldığı görülmektedir. Sözü edilen araştırmalardan elde edilen bulgular, bu sorunun dünyanın pek çok ülkesinde ciddi boyutlarda yaşandığını ortaya koymuştur.

Akran zorbalığı, kışkırtma unsuru olmaksızın fiziksel ya da psikolojik açıdan daha güçlü bir birey ya da grup tarafından daha güçsüz konumda olan bir bireye kasıtlı ve tekrarlı biçimde uygulanan, kurbanda korku, endişe yaratmayı ya da zarar vermeyi amaçlayan fiziksel, sözel, psikolojik saldırı veya yıldırma amaçlayan olumsuz davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Olweus,1993). Araştırmacılar akran zorbalığını saldırganlık gibi okul ortamında ve akranlar arasında gerçekleşen bazı olgulardan ayırt etmektedirler. Zorbalığı saldırganlıktan ayırt etmede yaygın bir biçimde kabul gören ölçütler tekrarlılık, kasıtlı olarak zarar verme niyeti ve güç dengesizliğidir. Başka bir deyişle, zorbaca eyleme maruz kalanlar, zorbaya karşı kendilerini çaresiz ve savunmasız hissetmektedirler. Bu güç dengesizliği fiziksel (boy, kilo, yaş vb.) olabileceği gibi sosyal (popüler olma ve lider olma vb.) de olabilir (Besag, 1995; Hazler, Hoover ve Oliver, 1993; Olweus, 1978, 1999; Roland ve Munthe, 1989).

Bir saldırgan davranışın ne zaman zorbalık olarak nitelendirileceği konusunda araştırmacılar arasında büyük ölçüde görüş birliği bulunmasına rağmen, akran zorbalığının sınıflandırılmasında literatürde farklı türden yaklaşımların olduğu göze çarpmaktadır. Akran zorbalığının incelenmeye başlandığı ilk çalışmalarda bu davranışların sınıflandırılmasının doğrudan ve dolaylı olmak üzere ikiye ayrıldığı görülmektedir (Olweus, 1994). Doğrudan uygulanan akran zorbalığı, hedef olarak seçilen kişiye yöneltilen (fiziksel yolla uygulanan davranışlar, alay ve hakaret etme gibi sözel davranışlar) açık saldırıları tanımlamaktadır. Dolaylı saldırganlık, hedef alınan kişinin sosyal olarak yalnızlaştırılması ve kasıtlı olarak bir gruptan dışlanması gibi davranışları kapsamaktadır. Bazı araştırmacılar ise akran zorbalığını fiziksel, sözel ve dolaylı akran zorbalığı olarak üç kategori altında incelemektedirler (Björkqvist, 1994; Rivers ve Smith, 1994). Fiziksel zorbalık, vurmak, itmek gibi kişiye fiziksel temas yoluyla zarar verildiği, canının yakıldığı davranışları, sözel saldırganlık kişinin kendisine sözel olarak sataşıldığı, hakaret edildiği, isimler takıldığı veya alay edildiği durumları kapsamaktadır. Mynard ve Joseph (2000) yukarıda bahsedilen sınıflamalardan farklı olarak akran zorbalığını fiziksel, sözel, sosyal manipülasyon ve kişisel eşyalara saldırı olmak üzere dört alt boyutta incelemiştir. Sosyal manipülasyon bir kişinin diğerini incitmek için sosyal çevresini manipüle etme amacı taşıyan davranışlar göstermesi olarak tanımlanmaktadır. Sosyal manipülasyon, hedef olarak seçilen kişinin arkadaşlık ilişkilerini bozma gibi davranışları içerdiği için ilişkisel akran zorbalığı ile benzerlik göstermektedir. Daha önce yapılan sınıflandırmalarda yer almadığı görülen kişisel eşyalara saldırı boyutu ise hedef olan kişinin eşyalarının izni olmadan alınması ve kasıtlı olarak eşyalarına zarar verilmesi gibi davranışları içermektedir. Hawker ve Boulton (2000) yaptıkları meta analiz çalışmasında, akran zorbalığının dolaylı, ilişkisel, fiziksel, sözel ve genel akran zorbalığı olarak beş kategori altında sınıflandırıldığını ve aslında aralarında benzerlik bulunmasına rağmen, dolaylı ve ilişkisel zorbalığın kavramsal olarak farklı türler olduğunu belirtmişlerdir. Dolaylı akran zorbalığı üçüncü kişiler tarafından yapılan veya kurbanların saldırganın kim olduğunu bilmedikleri durumları; ilişkisel akran zorbalığı ise akran ilişkilerine, arkadaşlığa ve sosyal kabule zarar verme amacıyla, zorbanın kendisi tarafından gerçekleştirilen davranışları içermektedir. Kurban ve akranları arasındaki sosyal ilişkileri bozmaya yönelik zorbalık olaylarının ilişkisel zorbalık olarak tanımlandığı ve

özellikle bu türden davranışların kızlar arasında oldukça yaygın olduğu görülmektedir (Crick ve Grotpeter, 1995; Olweus, 1991). Araştırmacılar doğrudan maruz kalan zorbalık türlerine göre ilişkisel zorbalığın yetişkinler tarafından fark edilmesinin daha güç olduğunu ve bu türden davranışlara maruz kalan çocuk ve ergenler üzerinde uzun vadede daha ciddi etkilerin ortaya çıkabileceğini öne sürmektedirler (Hawker ve Boulton, 2000; Hoover, Oliver ve Hazler, 1992). Bu görüşü destekler şekilde ilişkisel zorbalığın çocukların ya da ergenlerin sosyal ağlarına ve akran ilişkilerine zarar veren en olumsuz zorbalık türü olduğuna ve yaş ilerledikçe bu zorbalık türüne daha sıklıkla maruz kalındığına ilişkin pek çok araştırma bulgusu vardır.

Araştırmanın temel amacı ergenlerin akran zorbalığının nedenlerine ilişkin düşünceleri, bu davranışlarla karşılaştıklarında gösterdikleri duygusal tepkiler ile bu davranışlarla baş etmeye yönelik çözüm önerilerini incelemektir. Bu doğrultuda aşağıdaki bölümlerde ilk olarak akran zorbalığı statülerinden ve akran zorbalığının yaygınlığının cinsiyet ve yaş gibi bazı demografik değişkenlerle ilişkisinden söz edilmiştir. Son olarak sırasıyla akran zorbalığının nedenlerine ilişkin algılar, duygusal tepkiler ve baş etme yollarıyla ilgili literatür bulguları özetlenmeye çalışılmıştır.

1.1. AKRAN ZORBALIĞI STATÜLERİ

Akran zorbalığına dahil olan çocuk ve ergenlerin sınıflandırılmasında genellikle zorba, kurban, zorba-kurban, karışmayanlar-seyirciler olarak temelde dört statüden söz edilmektedir (Rigby ve Slee, 1991; Seals ve Young, 2003; Solberg ve Olweus, 2003; Woods ve Wolke, 2004). Başkasına tekrarlı bir şekilde saldırıda bulunan bireyler zorba; savunmasız ve tekrarlı bir şekilde acı çeken bireyler kurban; başkalarına hem saldırıda bulunan hem de bu türden davranışlara maruz kalan kişiler zorba-kurban statüsünde yer almaktadırlar. Akran zorbalığına hedef olma ve bu tür davranışları uygulamanın, bir başka deyişle zorba ya da kurban statüsünün birbirinin karşıtı olmadığı üzerinde önemle durulan bir konudur. Ayrıca bu temel statülere dahil olan gruplar da kendi içlerinde heterojen bir örüntü sergileyebilmektedir. Örneğin, bazı araştırmacılar zorbalığa maruz kalmanın iki farklı türünden söz etmektedir. Bunlardan birincisi zayıf, savunmasız ve uysal bireyler olarak tanımlanan pasif kurbanlardır (passive victims). Bu bireylerin az sayıda arkadaşları vardır, acı çektiklerini karşı tarafa belli ederler. Böylece kendisine

zorbalığın yapılma olasılığını güçlendirir, bu durumdan kendilerini sorumlu tutar ve kendilerini suçlarlar. Kendilerini ebeveynlerine veya öğretmenlerine yakın hissetmelerine rağmen, kimsenin onlara yardımcı olamayacağını düşünürler (Salmivalli ve Nieminen, 2002). Araştırmacılar tarafından zorba-kurban (bully-victims) olarak ifade edilen ikinci maruz kalma statüsüne saldırgan kurban ya da provokatif kurban da denilmektedir. Bu statüde yer alan bireyler bilerek ve isteyerek diğer akranlarının düşmanlığını üzerlerine çekerler. Diğer bir deyişle, zorba statüsünde yer alanlar gibi diğerleriyle alay edip özellikle zorba statüsünde olan bireylere sataşır; ancak zorba kişiler provokatif kurbanların bu davranışlarına saldırgan biçimde karşılık verdiğinde de bu durumdan şikâyetçi olurlar. Aynı zamanda bazı araştırmacılara göre provokatif statüde yer alanlar ebeveynleri tarafından cezalandırılan, öğretmenleri tarafından seilmeyen ve arkadaşlarının da onlarla oyun oynamak istemediği bireylerdir (Salmivalli ve Nieminen, 2002; Wilton, Craig ve Pepler, 2000).

Yukarıda sözü geçen zorbalar, provokatif ve pasif kurbanlar saldırgan davranışlar konusunda birtakım farklılıklar göstermektedir (Camodeca ve Goossens, 2005; Craig, 1998). Pasif kurbanlar öfkelerini içe atmakta; yani içselleştirme problemi yaşamakta; zorbalar ise öfkelerini dışa vurarak tepkisel davranmaktadırlar (Dodge ve Coie, 1987; Prinstein, Cheah ve Guyer, 2005; Salmivalli ve Nieminen, 2002; Vitaro ve Brendgen, 2005). Provokatif kurbanlar ise zorbaların davranışlarına oldukça benzer bir örüntü sergilemektedirler (Berger, 2007).

Akran zorbalığı sadece bu türden davranışlara maruz kalan ve bunları uygulayan bireyler arasında gerçekleşmemekte aynı zamanda meydana geldiği sınıf ya da okulda bulunan bütün öğrencileri içine almaktadır (Berger, 2007; Espelage, 2002; Fekkes, Pijpers ve Verloove-Vanhorick, 2005; Salmivalli, 1999). Başka bir deyişle karşılıklı ilişki içinde olan çocuk ve ergenler, birbirlerine ve kendilerini izleyen üçüncü kişi ya da kişilere ihtiyaç duymaktadırlar. Buna göre zorbalığın gerçekleştiği yerlerde zorbalık türünden davranışları seyreden, dahil olmayan ya da karışmayan olarak adlandırılan bir grup bulunmaktadır. Akran zorbalığına dahil olmayan bu grubun farklı birtakım özellikleri olduğu görülmektedir. Örneğin, bir çalışmada zorbalıkla ilişkili roller altı farklı gruba ayrılarak incelenmiştir (Salmivalli, Karhunen ve Lagerspetz, 1996). Bu çalışmada zorbalığı başlatan bireyler zorba; zorbalığa maruz kalanlar kurban; zorbalığı

kendisi başlatmadığı halde bu tür davranışlara aktif olarak katılanlar yardımcı (assistant); zorbaca davranışların gerçekleştiği yerde bulunup zorbayı gülme, alkışlama gibi davranışlarla zorbayı teşvik edenler destekleyici (reinforcer); kurbanın yanında yer alarak zorba kişilerden durmalarını isteyen ve kurbanı yaşanan olayları öğretmene bildirmesi için cesaretlendirenler koruyucu (defender) ve herhangi bir taraf tutmayan ve aynı zamanda zorbalığın yer aldığı her yerde ve her zaman bulunmayanlar dışarıda kalanlar (outsider) olarak adlandırılmıştır. Aynı çalışmada destekleyici ve yardımcı grubu daha çoğunlukla erkeklerin oluşturduğu; koruyucu ve dışarıda kalan grubun ise çoğunlukla kızlardan oluştuğu belirtilmektedir. Benzer biçimde, başka bir çalışmada ise kızların sınıfta ya da okul bahçesinde zorbalığı izledikleri ve zorbalığın yanlış olduğunu düşündükleri için kurbanı destekleme eğiliminde oldukları; zorbalığa dahil olurlarsa grup içindeki konumlarının değişmesinden ya da zorbalığın değişik türlerine kendilerinin de maruz kalacaklarından korktukları belirtilmektedir (Salmivalli ve Voeten, 2004). Zorbalığın meydana geldiği ortamda bulunmasına rağmen dışarıda kalıp zorbalığa karışmayan izleyicilerin (observers) kritik bir önemi vardır. Bazı araştırmacılar karışmayan grubun kurbanı desteklemeyip zorbalığa tepkisiz kalarak zorbalığı destekler gibi gördüklerini ve böylece dolaylı olarak zorbalık girişiminin içinde yer aldıklarını düşünmektedir (Macklem, 2003; Salmivalli, Huttunen ve Kirsti, 1997; Salmivalli, 2001).

Yukarıdaki bulgular ışığında zorbalığı önleme ve müdahale programlarının içerisinde doğrudan dahil olmayan yukarıda sözü edilen izleyici gibi bazı grupların da zorbalık davranışını durdurmada önemli bir işlevi olduğu, başka bir deyişle akran grup gücünün oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Ergenlere zorbalığı durdurmak için gerçekleştirebilecekleri olumlu sosyal davranışlar öğretildiğinde, zorbalık davranışında bulunan kişilerin sosyal gruptan izole olmamak için bu türden davranışlarını değiştirecekleri ileri sürülmektedir (Fekkes ve diğer., 2005).

1.2. AKRAN ZORBALIĞININ YAYGINLIĞI VE BAZI DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERLE İLİŞKİSİ

Akran zorbalığının görülme sıklığı birçok araştırmada ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Literatürde zorbalık tanımının nasıl verildiğine, hangi ölçme aracının kullanıldığına ve bu ölçme araçlarının kime uygulandığına göre farklı sonuçlar elde edilse de, ortaya konan araştırma bulgularından hareketle akran zorbalığının yaygınlığının % 9 ile % 77 arasında değiştiği görülmektedir (Alikashiöğlu ve diğerleri, 2004; Bayraktar, 2009; Harris, Petrie ve Willoughby, 2002; Hoover, Oliver ve Hazler, 1992). Literatür incelendiğinde zorbalık uygulama ve zorbalığa maruz kalma oranlarının hangi zaman diliminde ve hangi sıklıkta ele alındığına ve hangi alt türlerin değerlendirildiğine bağlı olarak değişme gösterdiği görülmekle birlikte, son birkaç ay içerisinde veya ayda iki ya da üç kez 10-16 yaşları arasındaki kız ve erkek ergenlerde iyi bir kesme noktası olduğu konusunda araştırmacılar arasında görüş birliği olduğu görülmektedir. Yapılan araştırmalarda, akran zorbalığına dahil olma yüzdesinin kurbanlar için yaklaşık olarak % 5 ile % 26 arasında, zorbalılar için % 2 ile % 17 arasında, zorba-kurbanlar için ise % 2 ile % 24 arasında değişme gösterdiği görülmektedir (Andreou, 2000; Bayraktar, 2009; Borg, 1999; Mynard ve Joseph, 1997; Wolke, Woods, Bloomfield ve Karstadt, 2000; Pellegrini, Bartini ve Brooks, 1999; Whitney ve Smith, 1993; Yıldırım, 2001).

Akran zorbalığına dahil olma cinsiyet açısından değerlendirildiğinde bazı farklılıklar göstermektedir. Bazı araştırmacılara göre erkek öğrenciler, zorbalığa hem kurban hem de zorba olarak kız öğrencilere göre daha sıklıkla dahil olmaktadır (Boulton ve Underwood, 1992; Boulton ve Smith, 1994; Rigby, 2000; Rigby ve Slee, 1991; Salmivalli, Kaukiainen, Kaistaniemi ve Lagerspetz, 1999; Whitney ve Smith, 1993). Akran zorbalığına maruz kalma açısından incelendiğinde pek çok araştırmada erkek ergenlerin daha fazla akran zorbalığına maruz kaldıkları görülürken (Boulton ve Underwood, 1992; Juvonen, Nishina ve Graham, 2000; Rigby ve Slee, 1991; Sutton ve Smith, 1999), daha az sayıda araştırmada ise kızların erkeklere göre daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları belirtilmiştir (Pişkin, 2002; Yöndem ve Totan, 2008). Bazı araştırmacılar ise akran zorbalığına maruz kalma açısından cinsiyetler arasında fark olmadığı görüşündedir (Andreou, 2000; Borntrager, Davis, Bernstein ve Gorman, 2009;

Boxer ve Tisak, 2005; Craig ve Pepler, 2003; Gültekin, 2003; Pellegrini ve diğer., 1999). Ancak zorbalık türüne göre incelendiğinde bazı araştırmacılar tarafından erkeklerin kızlara göre daha fazla fiziksel zorbalığa maruz kaldıkları, kızların ise daha fazla sözel ve ilişkisel zorbalığa maruz kaldıkları bildirilmiştir (Baldry ve Farrington, 1999; Bayraktar, 2009; Björkqvist, Lagerpetz ve Kaukiainen, 1992; Borntrager ve diğer., 2009; Crick ve Grotpeter 1995, 1996; Kepenekçi ve Çınkır, 1996; Mynard ve Joseph, 2000; Nansel ve diğer., 2001; Wolke, Woods, Stanford ve Shulz, 2001; Şirvanlı-Özen, 2006). Akran zorbalığı türünden davranışları uygulama açısından incelendiğinde ise cinsiyet farklılığı daha belirgin bir örüntü sergilemektedir. Araştırmacıların çoğunluğu erkek ergenlerin kız ergenlere göre daha fazla akran zorbalığı uyguladıkları görüşünde birleşmektedir (Alikashiöğlu ve Ercan, 2007; Austin ve Joseph, 1996; Boulton ve Underwood, 1992; Craig ve Pepler, 2003; Pellegrini ve diğer., 1999; Seals ve Young, 2003).

Akran zorbalığının yaş ile ilişkisinin ele alındığı araştırmalarda birbirinden farklı bulgular elde edildiği görülmektedir. Bazı araştırmalarda okul ortamında zorbalığa dahil olmanın yaşla birlikte azalma eğilimi gösterdiği belirtilmektedir (Boulton ve Underwood, 1992; Dölek, 2002; Gültekin ve Sayıl, 2005; Olweus, 1991; Smith, Madsen ve Moody, 1999; Smith, Shu ve Madsen, 2001; Şirvanlı-Özen, 2006; Yöndem ve Totan, 2008).Yapılan bazı araştırmalarda akranları tarafından zorbaca davranışlara hedef olmanın yaşla birlikte azaldığı ve küçük çocukların daha fazla akran zorbalığına hedef oldukları görülmektedir (Boulton ve Underwood, 1992; Burnukara, 2009; Olweus, 1993; Whitney ve Smith, 1993). Bazı araştırmalarda ise zorbalığa maruz kalmanın yaşa göre bir değişme göstermediği bulunmuştur (Andreou, 2000; Mynard ve Joseph, 2000). Zorbalık uygulama açısından incelendiğinde ise bazı araştırmacılar tarafından bu türden davranışları sergilemenin yaşla birlikte arttığı görülmekle birlikte (Smith ve diğer., 2008; Ybarra, Leaf, ve Diener-West, 2007); bazı araştırmalarda zorbalık yapmanın yaşça küçük olan ergenler arasında daha yaygın olduğu görülmektedir (Boulton ve Underwood, 1992; Burnukara, 2009; Whitney ve Smith, 1993). Diğer taraftan bazı araştırmacılar zorbalık uygulama da yaşa bağlı bir değişme olmadığını belirtmektedirler (Andreou, 2000; Dölek, 2002); zorbalık türleri açısından ise yaş ilerledikçe fiziksel zorbalığın azaldığı, dolaylı ve ilişkisel zorbalığın arttığını belirtmektedirler (Olweus, 1993).

1.3. AKRAN ZORBALIĞININ NEDENLERİNE İLİŞKİN ALGILAR

Araştırmacılar neden bazı ergenlerin daha sıklıkla zorbalığın hedefi oldukları ya da bu türden davranışlar sergilediklerini belirlemeye çalışırken yaş, cinsiyet, fiziksel görünüş, diğerlerinden farklı olma, ergenin saldırganlığa ve zorbaya ilişkin tutum ve inançları gibi bireysel özelliklerinden söz etmektedir. Bunun yanı sıra bazı araştırmacılar ergenin ailesi, akranları, içinde yaşadığı çevre ve sosyoekonomik statü gibi bazı çevresel faktörlerin açıklayıcı olabileceğini öne sürmüşlerdir. Örneğin, Olweus (1987) çocuklardaki kişilik ve cinsiyet gibi bireysel farklılıkların önemini vurgulamıştır. Fazla enerjisi olan, saldırgan ve sinirli bir yapıya sahip çocuklar daha sakin kişilik özelliklerine sahip olan çocuklara göre zorbalığa herhangi bir şekilde dahil olma açısından yüksek risk grubunda değerlendirilmektedir. Zorbalık türünden davranışlara maruz kalan çocukların ise akranları tarafından sosyal ortamlarda reddedilen ve daha az kabul gören kişiler oldukları rapor edilmektedir (Salmivalli ve diğer., 1996). Bu türden davranışlara maruz kalan bireylerin yaşadığı bu sosyal reddedilme aslında zorbalığın hem nedeni hem de sonucu olarak düşünülmektedir. Başka bir deyişle, sosyal olarak reddedilmiş bir çocuk bu durumdan dolayı zorbalığa maruz kalmış olabilir öte yandan başka bir çocuk zorbalığa uğradığı için diğerleri tarafından reddedilebilir (Olweus, 1991). Akran kabulü bağlamında yapılan bir grup araştırmada da arkadaş sayısının zorbalığa maruz kalmada koruyucu bir işlevi olduğu gösterilmektedir. Ancak arkadaşlar koruyucu olarak algılandığında maruz kalma riski azalırken; ergenin diğer arkadaşlarının da bu duruma maruz kalması ya da içselleştirme problemlerinin olması riski arttırmaktadır (Fox ve Boulton, 2006; Hodges, Boivin, Vitaro ve Bukowski, 1999; Pellegrinive diğer., 1999).

Ergenlerin akran zorbalığının nedenlerine ilişkin yüklemelerinde cinsiyet farkına işaret eden bulgular mevcuttur. Örneğin, Hoover ve Oliver'ın (1992) çalışmasında ergenler, bu türden davranışlara hedef olan erkeklerin daha çok grupta uyum içerisinde olmama, fiziksel olarak güçsüz olma, asabi bir kişilik özelliğine sahip olma, arkadaşlarının olmaması, giyiminin diğerlerinden farklı olması gibi özelliklerinden bahsetmişlerdir. Kız ergenler ise grupta uyum içerisinde olmama, yüz güzelliğinin fazla etkileyici olmaması, sık sık ağlamak, fazla duygusal olma, aşırı şişman olma ve notlarının diğer

arkadaşlarından daha iyi olması gibi özellikleri olduğunu rapor etmişlerdir (akt., Hoover ve Oliver, 1996).

Bazı araştırmacılar zorba çocukların bu türden davranışları sergilemesine neden olarak bazı bireysel özelliklerini vurgulamaktadır. Örneğin, bir çalışmada güç ve baskı kurma isteği, aile ortamı sonucu çevreye duyulan düşmanlık ve kazanç duygusu (para, eşya vb. izinsiz almak) olmak üzere üç boyuttan söz edilmektedir (Lantierri ve Patti, 1996). Benzer şekilde, bazı araştırmalarda zorbalık davranışını sergileyenlerin, baskın karakter yapısında, çabuk sinirlenen, kurallara uymakta zorlanan ve şiddeti bir çözüm olarak tercih eden çocuklar olduğu görülmüştür (örn., Craig ve Pepler, 2003). Zorbaların dışadönük kişilik özelliklerine sahip oldukları için akranları tarafından kabul görme ihtiyacı duydukları ve bu nedenle dikkat çekmek için bu davranışları sergiledikleri belirtilmektedir (Tani, Greenman, Schneider ve Fregoso, 2003).

Bazı araştırmacılar da bireysel özelliklerin yanı sıra zorba çocukların aile ve yakın çevresiyle olan ilişkilerine odaklanmaktadır. Örneğin, Olweus (1987) 7 ile 16 yaşları arasındaki çocuk ve ergenlerle yaptığı çalışmasında bireyin hem sevgi ve sıcaklıktan yoksun yetişmesinin, hem de sınırları açıkça belli olmayan aşırı özgürlüğe sahip olmasının, çocuğun saldırgan davranışlara başvurma olasılığını arttırdığını öne sürmektedir. Söz konusu çalışmada, zorbalık davranışlarını sergilemede etkili olan, çocuğun ailesinde temel bakımını veren kişi ile çocuk arasındaki ilişkiye yönelik bazı özelliklerinden bahsedilmektedir. Bu unsurlar, çocuğa bakım veren kişinin sıcaklık ve yakın ilgiden yoksun olumsuz duygusal tutumu, çocuğun saldırgan davranışlarına karşı net bir sınırlamanın olmayışı veya saldırganlığın hoşgörü ile karşılanması, çocuğu yetiştirirken şiddet içeren duygusal patlamalar ve fiziksel cezaların kullanılmasıdır. Başka bir çalışmada zorbaların düşmanca tutumlar sergileyen aile çevresinde büyüdüğü, birincil bakıcıları tarafından sevilmediklerini düşündükleri, ailelerine karşı güvensiz ve kaçınan bağlanma örüntülerine sahip oldukları belirtilmiştir (Bernstein ve Watson, 1997). Benzer biçimde Zaklama (2003) zorbalık uygulayan çocukların genellikle sert cezaların ve yetersiz sevginin egemen olduğu evlerden geldiğini, böyle bir aile yapısı içinde zorbaların, anti-sosyal eğilimlere sahip olduklarını ve evlerindeki saldırgan davranış kalıplarını okula taşımakta olduklarını ileri sürmektedir.

Bazı araştırmacılar yukarıda sözü edilen açılmalı faktörlerin yanı sıra akademik başarı, ergenin içerisinde bulunduğu sosyoekonomik koşul gibi unsurların da akran zorbalığı türünden davranışların sergilenmesine neden olduğunu vurgulamışlardır. Örneğin, Genç (2007) farklı sosyoekonomik düzeylerdeki devlet okullarının okul müdürleri ve rehber öğretmenleriyle görüşme yöntemiyle yaptığı araştırmasında, derslerinde gereken titizliği ve başarıyı göstermeyen öğrencilerin de sene sonunda bir üst sınıfa devam etme hakkı kazanmasının, öğrencilerin okulda çeşitli disiplinsiz davranışlar sergilemesine yol açtığı, okul müdürleri tarafından zorbalığın bir nedeni olarak ifade edilmiştir. Rehber öğretmenler de bu türden davranışların sergilenmesine neden olarak, öğrencilerin derslerde yeterince başarı gösterememeleri, herhangi bir sosyal etkinlikte yer almamaları dolayısı ile kendilerini ifade etmek veya karşı cinsin dikkatini, beğenisini toplamak için farklı arayışlara girdiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca okul idarecileri ve rehber öğretmenler ekonomik sıkıntı içinde olan öğrencilerin diğer öğrencilerin hayatlarına özlem ve kıskançlık duyduklarını bildirmişlerdir. Bu nedenle zorbalık uygulayarak onlara bir şekilde üstünlük kurmakta ve bu olumsuz duygularını dışa vurmaktadırlar.

Literatürde akran zorbalığı davranışlarının diğerleri arasında statü ya da popülerlik kazanma nedeniyle sergilendiği yönünde bulgular mevcuttur. Buna bağılı olarak akran zorbalığı türünden davranışlar sergileyen öğrenciler, sınıfları içerisinde popüler öğrenciler gibi düşünölseler de araştırmalarda zorbaların ortalamaya yakın popülerlikte olduğu; çok az sayıda arkadaşına sahip oldukları ve genellikle kendilerini destekleyen iki-üç arkadaşıyla birlikte ufak gruplar halinde dolaştıkları ortaya çıkmaktadır (Olweus, 1987). Zorbalığın okuldaki erken ergenlikte olan bireyler tarafından nasıl algılandığını ve bu algılarının zorba veya kurban olmaları bakımından değişip değişmediğini inceleyen bir araştırmada zorbaların bu türden davranışları sergilemesinin temel sebebi olarak sosyal güç ve grup statüsü olmak üzere iki güdüden söz edilmiştir. Özellikle bu yaş dönemindeki bazı ergenler öz saygılarını artırmak ve akranları üzerinde baskın olmak için sosyal statü kazanmaya çalışırlar. Bu açıdan kendilerinden daha zayıf olarak düşündükleri akranlarına saldırgan davranışlar göstermeyi sosyal güç kazanmanın bir yolu olarak görürler. Böylece saldırgan davranışlar gösteren zorba grubunu taklit etme ve grup normlarını destekleme gibi davranışlarla grup beklentilerini karşılar ve dolayısıyla da bu grubun onayını almış

olurlar (Gini, 2006). Sosyal statü ve sosyal güç kazanma açısından bir başka çalışmada ergenlerin ‘Sizce neden öğrenciler zorbalık yaparlar?’ sorusuna verdikleri cevaplara bakıldığında ise zorba olan kişinin kendisini güçlüymüş gibi göstermesi’ (% 43.1) zorbalığın temel sebebi olarak belirlenmiştir. Diğer yanıtların da sırasıyla kendi problemleriyle nasıl başa çıkacağını bilmemesi (% 24.1), kişisel problemlerinin olması (% 22.1) ve neden yaptıklarına dair bir fikrinin olmaması (% 10.7) olarak ortaya çıkmaktadır (Karaman-Kepenekçi ve Çınkır, 2006).

Akran zorbalığının nedenlerine ilişkin yapılandırılmış bireysel görüşme yöntemiyle yapılan bir çalışmada, “kurbana bağlı nedenler (kurbanın karakteristik özellikleri, kurbanın davranışları, kurbanın yalnız oluşu), zorba ve kurban arasındaki ilişkiye bağlı nedenler, zorbaya bağlı nedenler (zorbanın duygusal kazanımı, zorbanın kişilik özellikleri, zorbanın sosyal kazanımı, zorbanın fiziksel kazanımı ve zorbanın deneyimleri) ve ‘bilmiyorum, nedeni yok’ olarak verilen yanıtlar” olmak üzere dört temel kategoriden söz edilmiştir (Smith, Talamelli, Cowie, Naylor ve Chauhan, 2004). Araştırmanın bulguları ergenler tarafından kurbanla ilişkin nedenlerin özellikle kurbanın özellikleri ve davranışlarının, zorbaya ilişkin nedenlerden daha sıklıkla dile getirildiğini göstermektedir. Cinsiyet açısından ise kız ergenlerin okulda yarış içerisinde olma, kıskançlık ve tartışma gibi zorba-kurban ilişkisinden kaynaklanan nedenleri erkeklerden daha fazla dile getirdiği belirtilmiştir. Elde edilen bu yöndeki bulguların zorbalığın kızlar arasında ilişkisel bağlamda (dedikodu yapma, sosyal dışlama) daha fazla meydana geldiği öngörüsünü desteklediği ifade edilmiştir (Lasgerspetz, Björkqvist ve Peltonen, 1988; Owens, Shute ve Slee, 2000).

1.4. AKRAN ZORBALIĞI KARŞISINDA GÖSTERİLEN DUYGUSAL TEPKİLER

Literatürde zorbalığın ergenlerin sosyal ve psikolojik uyumlarını olumsuz biçimde etkilediğini gösteren pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazılarında tutarlı olarak akran zorbalığına hedef olma ile depresyon, yalnızlık ve kaygının ilişkili olduğu belirtilmiştir (örn., Hawker ve Boulton, 2000).

Gini'ye (2006) göre kurban olan ergenler karışmayanlara göre yorgunluk, sinirlilik, uyku problemleri ve baş dönmesi gibi bazı psikosomatik sorunları daha fazla bildirmektedirler. Zorbalık davranışına maruz kalan bireylerin ürkeklik, huzursuzluk, panik atak, depresyon, ağlamalar, olağan dışı öfkelenmeler, güvensizlik hissi gibi duygular yaşamakta olduğu ve okula devamsızlık ve arkadaşlarıyla oyun oynamak istememe gibi tutumlar sergiledikleri görülmektedir (Alper, 2008; Rigby, 2003). Başka bir çalışmada 13-19 yaşları arasındaki ergenlere zorbalık davranışı karşısında hangi tepkileri gösterdikleri sorulmuş ve yarısından çoğunun duygusal olarak etkilendiği (rahatsız, korkmuş, kızmış, sinirlenmiş, kaygılanmış) belirtilmiştir (Smith ve diğer., 2004). Bir çalışmada maruz kalmanın sıklığı çeşitli duygusal sonuçlarla ilişkilendirilmiş ve zorbalık türü fark etmeksizin ciddi bir şekilde zorbalığa maruz kalanlar daha az sıklıkla maruz kalanlara göre utanç, stres, depresyon ve yalnızlık gibi duygular yaşadıklarını daha fazla rapor etmişlerdir. Bu sonuca göre zorbalığa maruz kalma sıklığı arttıkça kurbanlar bu durumdan daha olumsuz biçimde etkilenmektedir (Aluede, Adeleke, Omoike ve Afen-Akpaida, 2008). Ergenlerin zorbalık karşısında gösterdikleri duygusal tepkileri ele alan bir çalışmada ergenlerin bildirdikleri duygusal tepkiler yalnızlık, savunmasızlık, depresif olma, utanç, kaygılı olma, korku, üzüntü, stres, kızgınlık olarak sınıflanmıştır. Çalışmanın bulguları doğrudan zorbalığa maruz kalan bireylerin utanç, kızgınlık ve üzüntü gibi duygusal tepkiler verdiklerini, dolaylı zorbalığa maruz kalanların ise daha çok depresif duygu durumu yaşadıklarını göstermektedir (Ortega, Elipe, Mora-Mercha'n, Calmaestra ve Vega, 2009).

Akran zorbalığının yalnızca bu türden davranışlara maruz kalan bireyler üzerinde değil bu davranışları sergileyen bireylerde de bir takım duygusal sorunlara yol açtığı bilinmektedir. Okul yıllarında kurban öğrencilerin yaşadıkları zorbalığın sonucu oluşan depresyon ve düşük özsaygının ve benzer bir biçimde zorbaca eylemleri alışkanlık haline getiren öğrencilerin bu özelliklerinin yetişkinlik yıllarını olumsuz bir biçimde etkileyeceği öngörülmektedir (Olweus, 2002). Bu bakımdan bazı araştırmacılar farklı statülerde bulunan bireylerin yaşadıkları duygu durumlarını karşılaştırmaktadırlar. Örneğin, depresyonun sadece kurbanlar arasında değil, zorbalar ve zorba-kurbanlar arasında da yaygın bir sorun olduğu belirtilmektedir (Swearer, Song, Cary, Eagle ve Mickelson, 2001). Nabuzoka (2003) saldırganlık ve hiperaktivite gibi sorunlar ile zorba

statüsünü ilişkilendirirken; utangaçlık, düşük öz saygı ve yetersizliğin kurban statüsü ile ilişkili bulunduğunu belirtmiştir. Gini (2006) tarafından yapılan araştırmada zorba-kurbanlar ve kurbanlar duygusal belirtiler açısından benzer örüntüler sergilemişler ve öğretmen bildirimine göre zorba-kurbanlarda davranış bozukluğu ve hiperaktivite riskinin daha fazla olduğu saptanmıştır. Bununla birlikte, ilginç bir biçimde zorbaların, kurban ve zorba-kurban gruplarına göre uyum sorunlarının en az görüldüğü grup olduğu, zorbalığa herhangi bir şekilde dahil olanların hiperaktivite için orta derecede risk altında oldukları ve gerginliği ve uyku problemlerini ise zorbalığa dahil olmayanlara göre daha fazla yaşadıkları görülmüştür. Bir araştırmada pasif olarak zorbalığa uğrayan çocukların (pasif kurbanlar), zorbalık davranışlarında bulunan ve zorbalığa dahil olmayan (karışmayan) çocuklardan daha çok kaygı, korku, gerilim, sıkıntı hali/depresyon, somatik yakınmalar ve içe kapanma gibi duygusal sorunlar yaşadıkları saptanmıştır (Alikashiöğlu, ve diğ., 2007). Öte yandan zorbalığa dahil olmayan ancak bir biçimde zorbalığın meydana geldiği yerlerde bulunarak bu davranışları izleyen çocuklar da birtakım duygusal sorunlar yaşayabilmektedirler. Bu bağlamda zorbalığa dahil olmayan çocukların bu durumu son derece rahatsız edici bulduğu ve kendilerini yoğun biçimde stres altında hissettikleri ayrıca kendilerinin de bir gün bu türden davranışlara maruz kalacağı endişesi yaşadıkları belirtilmektedir (Whitted ve Dupper, 2005). Sonuç olarak akran zorbalığı davranışına hem dahil olan bireylerin hem de bu davranışları izleyen grubun gösterdikleri duygusal tepkilerin ayrıntılı bir biçimde incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

1.5. AKRAN ZORBALIĞINDA TERCİH EDİLEN BAŞ ETME YÖNTEMLERİ

Çocuk ve ergenlerin zorbalıkla mücadele etmede tercih ettikleri yöntemlerin incelenmesinde stresle baş etme yollarıyla ilgili çalışmalardan yararlanılmaktadır. Farklı bağlamlarda yaşanan stres ile başa çıkma literatürde duygu odaklı ve problem odaklı baş etme yöntemleri olmak üzere iki alt boyutta incelenmektedir (Cohen ve Lazarus, 1979; Lazarus ve Folkman, 1984; Sarafino, 1998). Duygu odaklı baş etme yöntemleri stres yaratan durum ya da olayın neden olduğu duyguları kontrol etme ya da düzenleme çabalarını içermektedir. Buna örnek olarak alkol alma, dikkatini problemin kaynağından

uzaklaştıracak etkinliklerde bulunma, stres yaratan durumu ya da olayı reddetme gibi çabalar gösterilmektedir. Problem odaklı baş etme yöntemleri ise stres yaratan durumu değiştirmeye ya da ortadan kaldırmaya veya bu durum ile baş etmek için gerekli olan kaynakların arttırılmaya çalışılmasıdır. Stresi yaratan görevden ayrılma, sorunu çözmek için yardım arama gibi çabalar örnek olarak verilebilir.

Baş etme yöntemlerine dair diğer bir kuramsal sınıflamada yaklaşma ve kaçınma davranışlarıdır. Yaklaşma baş etme yöntemleri stres yaratan uyarıcıya doğrudan odaklanma ve bu uyarıcıya doğrudan cevap verme davranışlarını içermektedir. Bununla birlikte bu yöntemler stres yaratan durumu çözmek için harekete geçmeyi ve bu durumla yüzleşmekten kaynaklanan kaygıyı arttırmaktadır. Kaçınma yöntemleri ise stresin kaynağından uzak durma ve tehdit eden uyarıcıdan kaçma davranışlarını içermektedir. Bu yöntemler stresi azaltma ile ilişkili olsa da sorunu çözmeye çok az bir katkısı vardır (Roth ve Cohen, 1986). Causey ve Dubow (1992) yaklaşma-kaçınma yöntemlerini temel alarak beş alt faktör belirlemiştir. Bunlar sosyal destek arama, uzaklaşma, problem çözme, içselleştirme ve dışsallaştırmadır. İçselleştirme ve dışlaştırma kavramları strese karşı duygusal tepki gösterme olarak tanımlanmıştır. İçselleştirme stresli duruma karşı duygularını tutma ve diğerlerine karşı açığa çıkarmaktan kaçınma davranışlarını içerirken, dışsallaştırma duyguları yansıtmaya ve öfkeyi dışa doğru yönlendirme davranışlarına karşılık gelmektedir. Bu bağlamda sosyal destek arama ve problem çözme stres yaratan duruma yaklaşmaya yönelik yöntemler olarak; uzaklaşma, içselleştirme ve dışsallaştırma kaçınma yöntemleri olarak sınıflandırılmaktadır. Bu bilgiler ışığında zorbalığa maruz kalan bireylerin zorbalıkla mücadele etmede tercih ettikleri baş etme stratejileri pek çok açıdan önemlidir. Bu bağlamda zorbalık davranışlarına maruz kalanların aldırılmama, karşı tepki verme ve kaçma gibi etkili olmayan başa çıkma stratejilerini daha fazla kullandıkları, buna karşılık duygusal destek arama, bilişsel yeniden yapılandırma, araçsal ve duygusal müdahale gibi daha etkili olarak nitelendirilen stratejileri çok daha az kullandıkları belirtilmiştir (Wilton ve diğer., 2000). Örneğin, zorbalığa maruz kalan çocuklar, zorbalığın meydana geldiği çevrede korku ve endişe duymakta ve bu tür rahatsız edici eylemlere okul ortamında maruz kaldıklarında okulu sevmeme, okulda zorbalığın meydana geldiği yerlere gitmekten kaçınma ve hatta okuldan uzaklaşma gibi tepkiler vermektedirler (Batsche ve Knoff, 1994; Borg, 1998).

Zorbalıkla baş etme yöntemlerine ilişkin farklı araştırmalarda pek çok farklı sınıflamalardan söz edilmektedir. Örneğin, Smith ve diğerlerinin (2004) yapılandırılmış görüşme yöntemini kullandıkları çalışmada zorbalığa verilen duygusal tepkiler ve baş etme yöntemleri bir arada ele alınmıştır. Ergenlere yöneltilen ‘Zorbalık davranışlarına nasıl tepki gösterdin?’ sorusuna verilen yanıtların kodlanması sonucunda *baş etme yöntemleri*, *duygusal tepki gösterip göstermeme* ve *çevrede meydana gelen değişiklikler* (zorba ya da kurbanın okul ya da sınıf değiştirmesi gibi) olmak üzere başlıca üç kategori belirlenmiştir. Baş etme yöntemleri *birine anlatma*, *görmezden gelme*, *kendini savunma*, *kaçınma/zorbadan uzak durma*, *daha fazla/farklı arkadaş edinme/popüler olma*, *karşı gelme*, *farklı tutum sergileme* (*mutlu olmaya çalışma*, *normal davranma*, *ağlamama*, *kendi işine bakma*) ve *koşula bağlı* (örn., ‘zorba benimle aynı yaştaysa kendimi savunmayı, eğer benden büyükse öğretmene anlatmayı tercih ederim’ şeklinde her iki kategoriye denk gelecek açıklamalar) olmak üzere sekiz kategori elde edilmiştir. Önceden kurban statüsünde olmayıp şu an bir zorbalık davranışıyla karşılaşan ergenler ve hala kurban statüsünde yer alan ergenlerin zorbalığın meydana geldiği okula gitmekten kaçınma eğiliminde oldukları bildirilmiştir. Öte yandan önceden kurban statüsünde yer alan ancak şu an herhangi bir zorbalık davranışıyla karşılaşmayan ergenlerin hala kurban statüsünde yer alanlara göre daha fazla birine anlatma ve daha fazla/farklı arkadaş edinme eğiliminde oldukları görülmüştür. Bununla birlikte her üç kurban grubu zorbalığı göz ardı etme davranışını daha sık rapor etmişlerdir. Araştırmacılar, özellikle şu an herhangi bir zorbalık davranışıyla karşılaşmayan ergenlerin tercih ettiği birine anlatma ve fazla/farklı arkadaş edinme davranışlarının zorbalıkla mücadele de muhtemelen daha başarılı olduğunu belirtmişlerdir. Buna paralel olarak 11-16 yaşları arasındaki ergenlerle yürütülen bir çalışmada akran zorbalığını durdurmada en çok birine anlatmayı (aile/öğretmen), yeni arkadaşlar edinmeyi ve kavga etmeden kendine güvenmeyi tercih ettikleri görülmektedir (Smith ve diğer., 2008).

Benzer kategoriler kullanılarak ilköğretim ikinci kademe ve lise ergenleriyle yapılan bir çalışmada sırasıyla bu davranışları yapanlardan uzak durma, karşı koyarak mücadele etme ve durmalarını istemeyi tercih ettikleri görülmüştür (Burnukara, 2009). Başka bir araştırmada baş etme yöntemleri dört ana faktör altında toplanmıştır (Riebel, Jager ve Fisher, 2009). Bunlar sosyal baş etme (arkadaşlardan ya da kardeşlerden yardım alma,

okuldaki rehberlik servisine veya öğretmene bildirme), saldırgan baş etme (o kişiyi fiziksel olarak zarar verme, tehdit etme), çaresiz baş etme (ne yapacağını bilememe, ağlamaya başlama ve kaçma) ve bilişsel baş etme (durmasını isteme, neden bunun kendisine yapıldığını anlamaya çalışma) yöntemleridir. Araştırma bulgularına göre bahsedilen dört baş etme yöntemlerinin tercih edilmesi açısından fiziksel ve sözel zorbalık yoluyla maruz kalma arasında bir farklılık olmadığı ortaya konmuştur. Ancak araştırmacılar çaresiz baş etme olarak nitelendirilen kaçınma ve geri durma davranışlarının çözüme yönelik umut vaat etmediğini; duygu odaklı baş etme yöntemlerinden biri olarak nitelendirilen saldırgan baş etmenin aktif ama yetersiz olduğunu belirtmişlerdir. Bununla birlikte aktif baş etme olarak nitelendirilen sosyal destek aramanın güç dengesizliği olduğu zamanlarda uygun bir baş etme yöntemi olduğunu vurgulamışlardır.

Yukarıda bahsedildiği gibi zorbalıkla baş etmede önemli stratejilerden biri olan sosyal destek arama davranışı literatürde farklı açılardan ele alınmıştır. Öğrencilerin akran zorbalığını öğretmene, arkadaşına ve ebeveyne bildirme gibi sosyal destek arama yöntemlerini tercih ettikleri belirtilmektedir (Woods, Hall, Dautenhahn ve Wolke, 2007). Ancak bu yöntemi tercih etmede öğrencilerin okul ortamı içinde kendilerini güvende hissetmelerinin önemli olduğu bunun içinde öğretmen ve idarecilerin zorbalığa müdahale edeceklerine olan inançlarının tam olması gerektiği konusunda birtakım görüşler öne sürülmektedir (Rigby, 2002; Rigby ve Johnson, 2005). Ülkemizde yapılan bir çalışmaya göre fiziksel zorbalığa maruz kalan ergenlerin % 45'i hiç kimseye bildirmeyeceğini, bildireceğini belirtenlerin ise sırasıyla bir arkadaşını, birden fazla kişiyi ve ebeveynini tercih etmiştir (Alper, 2008). Aynı çalışmada sözel zorbalığa maruz kalan ergenlerin % 47.3'ü hiç kimseye bildirmeyeceklerini, bildirenlerin de fiziksel zorbalığa maruz kalan ergenlerle aynı kişileri ve aynı sıra ile tercih etmişlerdir. Bu bulgudan hareketle araştırmaya katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu bu durumu hiç kimseye söylememekte ve bu tarz eyleme maruz kalanlar bu durumu en çok bir arkadaşlarıyla paylaşmaktadırlar.

Ergenlerin tercih ettikleri baş etme stratejilerinin önceliklerinin cinsiyete, yaşa, zorbalık statüsüne ve maruz kaldıkları zorbalık türüne göre farklılaştığını ortaya koyan pek çok araştırma bulgusu söz konusudur. Salmivalli ve diğerlerinin (1996) ilk

ergenlik döneminde olan ergenlerle yürüttüğü bir çalışmada, kız ergenlerin çaresizlik hissettikleri ve karşı saldırıda bulundukları görülürken, erkek ergenlerin ise sadece karşı saldırıda bulunmayı tercih ettiği görülmüştür. Benzer bir yaş grubuyla yapılan bir çalışmada ise ergenlerin baş etme yaklaşımlarından zorbalığı önemsememe, zorbadan durmasını isteme, yetişkin bir insandan yardım alma, mücadeleden vazgeçme yaklaşımlarını daha çok, buna karşılık kaçma, arkadaşlarından yardım alma stratejilerini ve ağlayarak tepki vermeyi daha az tercih ettikleri ortaya konmuştur (Smith, Shu ve Madsen, 2001). Bununla birlikte yaşça daha küçük çocuklar ağlamayı, kaçma davranışlarını; büyük çocukların ise zorbaları göz ardı etmeyi daha çok tercih ettikleri bildirilmiştir. Aynı çalışmada, kızlar ve erkekler arasında da kullanılan stratejilerin önceliğinin kısmen değiştiği gözlenmiş ve kızlar ağlama veya bir arkadaştan/bir yetiştikenden yardım alma davranışlarını daha sık rapor ederken, erkekler ise karşı saldırı yönünde tercihleri bulunmuştur. Kristensen ve Smith (2003) 10-15 yaş arası ergenlerin en çok kullandıkları baş etme stratejisinin kendine güvenerek problem çözme olduğunu bunu uzaklaşma ve sosyal destek arama davranışının takip ettiğini, en az kullanılan stratejinin ise içselleştirme ve dışsallaştırma olduğunu vurgulamışlardır. Bunun yanı sıra kızların sosyal destek arama ve içselleştirme, erkeklerin ise dışsallaştırma türünden davranışları daha fazla tercih ettikleri görülmüştür. Yukarı bahsedilen araştırma bulgularından hareketle erkeklerin daha çok aktif bir şekilde zorbalıkla mücadele etmeyi tercih ettikleri görülürken kız ergenlerin daha çok sosyal destek arama ve kendine güven yoluyla durdurma davranışlarını tercih ettikleri görülmektedir. Başka bir çalışmada erkeklerin karşı koyarak mücadele etmek, bu olayların kaydını tutmak ve okuldan uzak durmak davranışlarını kızlardan daha fazla tercih ettikleri görülürken, kızların birine anlatmak, kavga etmeden kendine güvenmek ve bu davranışları yapanlardan uzak durmayı erkeklerden daha fazla tercih ettikleri görülmektedir. Aynı çalışmada küçük yaştaki ergenlerin büyük yaştakilere göre durmalarını istemeyi daha fazla tercih ettikleri görülürken; büyük yaştakilerin ise karşı koyarak mücahale etme, okuldan uzak durma ve polise ya da başka yetkililere bildirmeyi daha fazla tercih ettikleri görülmüştür (Burnukara, 2009). Zorbalık statüsü ve tercih edilen baş etme yöntemleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalarda zorba/kurban statüsündekilerin de kurban ve dahil olmayanlara göre daha fazla dışa yönelim davranışlarını tercih ettikleri görülmüş, Olafsen ve Viemerö (2000) da benzer

şekilde zorba/kurbanların daha çok vurma, kavga etme gibi saldırgan davranışlar içeren stratejileri kullandıklarını rapor etmişlerdir.

1.6 ARAŞTIRMANIN AMACI

Çocuklar küçük yaşlardan itibaren zamanlarının büyük çoğunluğunu akranları ile geçirmeye ve onlarla, olumlu veya olumsuz sosyal bir etkileşim içerisine girmeye başlamaktadırlar. Yaşla birlikte akranlarla geçirilen süre artmakta, okula devam etme ve ergenliğe girme ile bu süre zirveye ulaşmaktadır (Rubin, Chen, Coplan, Buskirk ve Wojslawowics, 2005). Bu nedenle, olumlu veya olumsuz akran ilişkilerinin ergen psikososyal gelişimi üzerindeki etkisi ve buna bağlı olarak da akranlar arasındaki saldırganlık davranışları, uzun yıllar boyunca araştırmacıların önemli çalışma konularından birisi olmuştur.

Araştırmacılar neden bazı ergenlerin daha sıklıkla zorbalığın hedefi olduğunu ya da bu türden davranışlar sergilediğini belirlemeye çalışırken yaş, cinsiyet, fiziksel görünüş, diğerlerinden farklı olma, birtakım kişilik özellikleri ve sosyal becerileri, aile ortamı ve yaşanan çevre özelliklerinin ergenlerin zorbalığa ilişkin inançlarını ve tutumlarını açıklayıcı bir role sahip olduğunu öne sürmüşlerdir (Bernstein ve Watson, 1997; Hoover ve Oliver, 1996; Olweus, 1987; Smith ve diğer., 2004; Tani ve diğer., 2003; Zaklama, 2003). Bu bağlamda yapılan pek çok çalışma zorbalığa dahil olan ergenlerin psikososyal uyumlarının olumsuz yönde etkilendiğini ve stresle ilişkili duygusal tepkiler gösterdiklerini ortaya konmuştur (Alper, 2008; Aluede, ve diğer., 2008; Hawker ve Boulton, 2000; Gini, 2006; Ortega ve diğer., 2009; Rigby, 2003; Smith ve diğer., 2004; Swearer ve diğer., 2001; Whitted ve Dupper, 2005). Zorbalıkla baş etme ile ilgili çalışmalar ergenlerin içinde bulundukları gelişimsel döneme, cinsiyete, dahil oldukları zorbalık statülerine ve maruz kaldıkları zorbalık türlerine göre tepkilerinin farklılaştığını açıkça ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmaların bir kısmında zorbalıkla baş etme sosyal beceriler bağlamında ele alınmakta, sorun odaklı başa çıkma becerilerinin akran ilişkilerini geliştirdiği ve çocukların zorba olma ya da zorbalığa maruz kalma riskini azalttığı (Baldry ve Farrington, 2005), benzer şekilde zorbalığa dahil olmayan

çocukların akranlar arasında yaşanan sorunları yapıcı yöntemlerle çözme yönünde başa çıkma becerilerine sahip oldukları ortaya konmuştur (Brynant, 1992; Erwin, 1995).

Akran zorbalığına ilişkin son otuz yıldır yapılan niceliksel çalışmalar, zorbalığın nedenleri, bu duruma verilen duygusal tepkiler ve bu durumla baş etmeye yönelik çözüm yollarına dair önemli ipuçları sağlamaktadırlar. Bu araştırmada tamamen ergenlerin kendi bildirimlerine dayanarak ve nitel analiz yöntemi kullanılarak ele alınan değişkenlerle ilgili olarak modeller oluşturulması hedeflenmiştir. Araştırmacılar niteliksel yöntemin doğası gereği bireylerin çoğu zaman günlük yaşamlarındaki deneyimlerini kendi ifadeleriyle yansıtabildiklerine dikkat çekmektedirler. Böylelikle bu ifadelerin içeriği ile yaşantının gerçekleştiği bağlam arasındaki ilişkilerin sürdürülmesine imkân sağlanmaktadır (LeCompte ve Schensul,1999; Strauss ve Corbin, 1998; Tenenbaum, Varjas, Meyers ve Parris, 2011; Varjas, Nastasi, Moore ve Jayasena, 2005). Bu yöndeki araştırmaların bir kısmından farklı olarak bu araştırmada hem zorbalığa aktif olarak dahil olan hem de gözlemlerine dayanarak bu konudaki düşüncelerini belirten karışmayan statüdeki ergenler çalışmaya dahil edilmiştir. Bu şekilde zorba ve kurban arasındaki ilişki dinamiğinin farklı yönleriyle anlaşılmasına katkı sağlanması hedeflenmiştir.

BÖLÜM 2

YÖNTEM

2.1. ÖRNEKLEM

Araştırma, Ankara, Gaziantep, Hatay, İstanbul, Malatya ve Mersin’de Milli Eğitim Bakanlığı’na bağlı özel ve devlet okullarında, ilköğretim ikinci kademe (6., 7., ve 8. sınıf) ve liseye (9., 10., 11. ve 12. sınıf) devam etmekte olan öğrencilerle 2009–10 öğretim yılı bahar döneminde gerçekleştirilmiştir. Ölçme araçlarında cinsiyetini belirtmeyen (n=45) ve ölçekteki çoğu soruyu boş bırakan (n=58) ergenlerin verilerinin analiz dışı bırakılması sonucu, örneklem 1274’ü (% 47.9) erkek, 1384’ü (% 52.1) kız olmak üzere toplam 2658 kişiden oluşmaktadır. Örneklemi oluşturan ergenlerin yaş dağılımı 10 yaş 6 ay ile 21 yaş 2 ay arasında değişmektedir (Ort.= 14.44, S= 2.08). Örneklemen tamamında 10 ve 20 yaşında dörder, 21 yaşında ise sadece bir ergen bulunmaktadır. Ergenlerin yaşadıkları illere ve cinsiyete göre dağılımları Tablo 2.1’de, sınıf düzeylerine göre dağılımı Tablo 2.2’de verilmiştir.

Tablo 2.1. Farklı İllerde Yaşayan Ergenlerin Cinsiyete Göre Dağılımı

	İstanbul	Ankara	Mersin	Hatay	Gaziantep	Malatya	Toplam
Cinsiyet	N						
Erkek	251	200	189	195	162	277	1274
Kız	259	198	256	249	181	241	1384
Toplam	510	398	445	444	343	518	2658
(%)	19.2	15	16.7	16.7	12.9	19.5	100

Tabloda görüldüğü gibi örneklemde yer alan ergenler illere hemen hemen eşit düzeyde dağılmaktadır. İstanbul ve Malatya illerinde yaşayan ergenler görece daha fazla sayıda iken, Gaziantep ilinde yaşayan ergenler örneklemde daha az sayıda yer almıştır.

Tablo 2.2 Ergenlerin Cinsiyete ve Sınıf Düzeylerine Göre Dağılımı

	6. sınıf	7. sınıf	8.sınıf	9.sınıf	10.sınıf	11.sınıf	12. sınıf
Cinsiyet	N						
Kız	189	190	181	212	252	195	155
Erkek	165	181	176	209	189	196	158
Toplam	354	371	357	421	441	391	313
(%)	13.3	14.0	13.4	15.8	16.6	14.7	12.2

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi araştırmaya katılan ergenler sınıf düzeyine göre hemen hemen eşit düzeyde dağılmakta; ancak 10.sınıfa devam eden ergenler diğer sınıf düzeylerine göre daha fazla, 12. sınıfa devam eden ergenlerin diğerlerine göre görece daha az sayıda olduğu görülmektedir.

2.2 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Bu çalışmada üç bölümden oluşan bir ölçek formu kullanılmıştır. **İlk bölümde** ergenlerin yaş, cinsiyet, devam ettikleri okul türü, okuduğu sınıf, anne-babanın eğitim düzeyi ve mesleği, ergenlerin algıladığı gelir düzeyi gibi demografik bilgiler yer almaktadır. Ergenler anne ve babalarının eğitim düzeylerini “okuryazar değil” seçeneğinden “lisansüstü” eğitim arasında değişen 8 farklı kategoride değerlendirmişlerdir. Algılanan gelir düzeyi ise 5’li likert tipi ölçek (1 = alt gelir grubunda, 5 = üst gelir grubunda) üzerinden değerlendirilmektedir. **İkinci bölümde**, ergenlerin akran zorbalığına ne ölçüde dahil oldukları belirlemek için kullanılan Akran Zorbalığı Ölçeği yer almaktadır. **Son bölümde** ise zorbalık ifadesi kullanılmadan ergenlerden akran zorbalığı ölçeğinde yer alan davranış örneklerini dikkate alarak, zorbaca davranışların nedenlerine ilişkin düşünceleri, bu durum karşısında gösterdikleri duygusal tepkileri ve baş etme yöntemlerini belirlemeye yönelik üç açık uçlu soru yer almaktadır.

2.2.1 Akran Zorbalığı Ölçeği

Akran Zorbalığı Ölçeği, ergenlerin okul ortamında akran zorbalığına hem hedef olma hem de bu tür davranışları uygulama sıklıklarının belirlemeye yönelik iki paralel soru formundan oluşan bir ölçme aracıdır. Ölçek kendini bildirim türünde olup, 4'lü Likert tipi (1 = hiçbir zaman, 2 = bir kere, 3 = iki-üç kez, 4 = üçten çok) cevaplandırılan 32 maddeden oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 128, en düşük puan 32'dir. Ölçeğin kurban formu, Türkiye örneklemine uyarlama çalışması Gültekin ve Sayıl (2005) tarafından yapılan Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği temel alınarak oluşturulmuştur. Ölçeğin zorba formu da Akran Zorbalarını Belirleme Ölçeği (Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005) temel alınarak bu araştırma kapsamında yeniden düzenlenmiştir. Sözü edilen ölçeğin orijinal formu (The Multidimensional Peer-Victimization Scale) Mynard ve Joseph (2000) tarafından geliştirilmiştir. Araştırma bulguları çerçevesinde ve ilgilenilen yaş grubunun özelliği dikkate alınarak kişinin içinde bulunduğu grubun imkânlarından kasıtlı olarak yoksun bırakılması gibi doğrudan sosyal dışlamayı içeren davranışları ölçmeye yönelik dört madde "*Grup halinde oynanan oyunlara/yapılan aktivitelere katılmama izin vermezler*", "*Kimse ikili faaliyetlerde benimle olmak istemez*", "*Diğerleri sanki ben yokmuşum gibi davranır*", "*Yanlarına gittiğimde arkadaşlarım birden konuşmayı keserler ve sessizleşirler*" ölçeğin hem kurban hem de zorba formuna eklenmiştir. Ölçeğin her bir maddesindeki 'a' seçeneği ergenlerin kurban olma deneyimlerini ölçerken, 'b' seçeneği ise zorba olma deneyimlerini ölçmektedir.

Araştırma kapsamında daha geniş bir yaş ranjındaki ergenlerle çalışıldığı ve ölçeğe yeni maddeler eklendiği için hem kurban hem de zorba formu için ölçeğin psikometrik özellikleri bu çalışmada yeniden değerlendirilmiştir. Ölçeğin kurban ve zorba formuna Temel Bileşenler Analizi uygulanmış, faktörlerin dönüştürülmesinde promax dönüştürme işlemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda, kurban ve zorba formu için sözel, ilişkisel, fiziksel, kişisel eşyaya saldırı, sosyal dışlama ve korkutma/sindirme olmak üzere altı faktör belirlenmiştir. Ölçekteki maddelerin yerleştikleri faktörler ve faktör yükleri EK-1'de sunulmuştur. Faktörler arası korelasyonlar ise EK-2'de yer almaktadır. Kurban formunun genel iç tutarlık katsayısı .91'dir. Elde edilen faktörlerin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları sırasıyla sözel zorbalığa maruz kalma için .79, ilişkisel zorbalığa maruz kalma için .86, fiziksel zorbalığa maruz kalma için .76, kişisel eşyalara

saldırı için .75, sosyal dışlama yoluyla zorbalığa maruz kalma için .79 ve korkutma/sindirme için .72'dir.

Zorba formunda fiziksel zorbalık alt faktöründe yer alan “Bana tükürürler” maddesinin ve ilişkisel zorbalık alt faktöründe yer alan “Hakkımda asılsız söylentiler/dedikodular yayarlar” maddesinin zorba formunda kişisel eşyalara saldırı alt faktöründe yer alması nedeniyle sözü edilen iki madde zorba formundan çıkarılmıştır. Ölçeğin bu 30 maddeli biçimiyle yapılan tekrar analizinde toplam değişimin % 58.12'sini açıkladığı görülmüştür. Ölçekteki maddelerin yerleştikleri faktörler ve maddelerin faktör yükleri EK-3'te sunulmuştur. Faktörler arası korelasyonlar ise EK-4'te yer almaktadır. Zorba formunun iç tutarlık katsayısı .91'dir. Faktörlerin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayıları sırasıyla fiziksel zorbalık için .84, sözel zorbalık için .81, korkutma/sindirme için .83, kişisel eşyalara saldırı için .78, sosyal dışlama yoluyla zorbalık için .77, ilişkisel zorbalık için .75'tir.

2.2.2 Ergenlerin Akran Zorbalığının Nedenlerine İlişkin Algıları

Ergenlerin akran zorbalığının nedenlerine ilişkin algılarını ve bu konudaki düşüncelerini belirlemek üzere “Bu davranışların size göre nedenleri nelerdir?” şeklinde sorulan açık uçlu soruyu kendileri için önemli buldukları üç nedeni yazarak cevaplamaları istenmiştir.

2.2.3 Ergenlerin Akran Zorbalığı Karşısında Gösterdikleri Duygusal Tepkiler

Akran zorbalığı türünden davranışlarla karşılaştıklarında hissettikleri duyguları “Bu davranışlarla karşılaştığınızda neler hissediyorsunuz?” şeklinde sorulan açık uçlu soruyu kendilerinin en yoğun yaşadığı üç duyguyu yazarak cevaplamaları istenmiştir.

2.2.4 Ergenlerin Akran Zorbalığı ile Baş Etme Yöntemleri

Akran zorbalığı ile baş etme yöntemlerini belirlemek amacıyla “Sizce bu davranışları engellemenin/durdurmanın en iyi yolu nedir?” şeklinde sorulan açık uçlu soruyu kendileri için önemli gördükleri üç çözüm önerisini yazarak cevaplamaları istenmiştir.

2.3 İŞLEM

Bu tez çalışması ergenliğin ilk ve orta dönemini temsil eden, yaşları 12-18 arasında değişen, kentte yaşayan ve okula devam eden ergenlerin akran zorbalığı deneyimlerini farklı yönleriyle ele alan kapsamlı bir projenin bir kısmını oluşturmaktadır. Bu amaçla araştırma için ulaşılabilirliği daha kolay olan 6 kent merkezi seçilmiş ve her kent merkezinde ilköğretim ve lisedeki her sınıf düzeyinden en az 10 kız ve 10 erkek öğrencinin temsil edilmesi hedeflenerek uygun okullara gidilmiştir. Bu şekilde araştırmanın örnekleme uygun örnekleme (convenience sampling) ile belirlenmiştir.

Araştırmanın yapılabilmesi için ilgili okullara gidilerek okul idareleri ile görüşülmüş ve uygulama tarihi belirlenmiştir. Uygulama okul idaresince ders saatleri açısından uygun görülen sınıflarda toplu olarak gerçekleştirilmiştir. Ergenler kendilerine verilen ölçekleri yanıtlamaya başlamadan önce araştırmacı tarafından araştırmanın amacı hakkında bilgilendirilmiş ve ölçeğin yönergelerini dikkatlice okumaları istenmiş ve sözel olarak da yönergeler kendilerine açıklanmıştır. Ergenlerden, ölçek ve demografik bilgi formlarının herhangi bir yerine isim yazmamaları istenmiş, kendilerinden toplanan bilgilerin sadece araştırmacı tarafından okunacağı; okul yönetimi, öğretmenleri ve ailelerine kendileri ile ilgili bilgi verilmeyeceği bildirilmiştir. Bu yolla, ergenlerin daha içten ve samimi yanıtlar vermeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca zorbalık türünden davranışların doğası düşünülerek ergenlere kendileri dahil olmamış olsalar bile akran zorbalığının nedenlerine ilişkin algıları, bu davranışlar karşısında gösterilen duygusal tepkiler ve baş etme yöntemleri ile ilgili soruları böyle bir durumu yaşamış olduklarını düşünerek yanıt vermeleri istenmiştir.

Ölçeklerin uygulanması hem ilköğretim ikinci kademedeki hem de lisedeki ergenler için yaklaşık bir ders saati sürmüştür. Ölçeklerin uygulanması aşamasında 3 yüksek lisans öğrencisi ve okulların rehber öğretmenlerinden yardım alınmıştır.

BÖLÜM 3

BULGULAR

Yukarıda bahsedildiği gibi araştırmanın asıl amacı ergenlerin akran zorbalığına ilişkin düşünce, duygu ve davranışlarını niteliksel yöntemle ayrıntılı bir biçimde incelemektir. Ancak analizler gerçekleştirilirken nitel veri yöntemine uygun biçimde ergenlerin demografik bilgileri ve akran zorbalığı statüleriyle ilgili bilgilerden yararlanılmıştır. Bu nedenle aşağıda öncelikle bu bilgilere ilişkin bulgulara yer verilmiştir. Daha sonra ise niteliksel verilere ilişkin bulgular yer almaktadır.

3.1 DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLERİNE İLİŞKİN BETİMLEYİCİ İSTATİSTİKLER VE ANALİZLER

Araştırmaya katılan ergenlerin anne ve babalarının eğitim düzeyi incelendiğinde, annelerin çoğunluğunun (% 34) ilkokul mezunu olduğu, babaların ise çoğunluğunun lise (% 25.3) veya üniversite (% 25.6) mezunu olduğu söylenebilir. Ergenlerin anne ve babalarının eğitim düzeyinin genel dağılımı Tablo 3.1’de verilmiştir.

Tablo 3.1 Ergenlerin Anne ve Babalarının Eğitim Düzeylerinin Dağılımı

Eğitim düzeyi	Anne	Baba
Okuryazar değil	4.9	0.7
Okuryazar	2.7	1.6
İlkokul	34.0	21.6
Ortaokul	12.3	15.7
Lise	23.6	25.3
Yüksekokul	2.6	3.8
Üniversite	17.2	25.6
Lisansüstü	2.7	5.8

Öğrencilerin algıladıkları gelir düzeyinin illere göre dağılımı Tablo 3.2’de gösterilmiştir.

Tablo 3.2 Algılanan Gelir Düzeyinin İllere Göre Dağılımı

	Alt Gelir Grubu	Ortanın Altı Gelir Grubu	Orta Gelir Grubu	Ortanın Üstü Gelir Grubu	Üst Gelir Grubu
İller	(%)				
İstanbul	2.4	8.6	64.1	22.8	2.2
Ankara	1.3	2.3	54.1	37.9	4.4
Mersin	6.2	8.5	53.9	26	5.3
Hatay	2.6	8.1	60.1	23.5	5.7
Gaziantep	8.4	8.7	58.7	20.4	3.9
Malatya	4.3	8.1	59.3	21.3	6.9
Toplam	4	7.5	58.6	25.1	4.7

Tablo 3.2’de görüldüğü gibi hem genel toplam hem de illere göre dağılımda örneklemin büyük çoğunluğunun ailesini orta gelir grubunda algıladığı görülmektedir.

3.2 AKRAN ZORBALIĞININ YAYGINLIĞI

Bu bölümde ergenler, Akran Zorbalığı Ölçeği’nin zorba ve kurban formundan aldıkları ortalama puanlara göre kurban, zorba, zorba/kurban ve karışmayan olarak dört gruba ayrılmışlardır. Akran zorbalığı uygulama puanları ortalamanın bir standart sapma üstünde olan ergenler **zorba**, akran zorbalığına maruz kalma puanları ortalamanın bir standart sapma üstünde olan ergenler **kurban**, hem akran zorbalığı uygulama hem de akran zorbalığına maruz kalma puanları ortalamanın bir standart sapma üstünde olan ergenler **zorba/kurban** ve bunların dışında kalan ergenler ise **karışmayan** olarak gruplandırılmışlardır. Bu gruplarda yer alan ergenlerin hem örneklem içindeki hem de cinsiyete göre frekansları ve oranları Tablo 3.3’te verilmiştir.

Tablo 3.3 Akran Zorbalığına Dahil Olma Oranlarının Cinsiyete Göre Dağılımı

	Erkek	Kız	Toplam	%
	(N)			
Zorba	109	50	159	6
Kurban	106	107	213	8
Zorba/Kurban	98	48	146	5.5
Karışmayan	961	1179	2140	80.5

Ergenlerin akran zorbalığına dahil olma oranlarının cinsiyete göre değişme gösterip göstermediğini incelemek için Ki-Kare analizleri yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar erkeklerin zorbalığa kızlardan daha fazla dahil olduğunu göstermektedir, $\chi^2(4) = 56.77$, $p < .001$. Bu sonuca göre, zorba ($X^2(1) = 21.89$, $p < .001$) ve zorba-kurban ($X^2(1) = 17.12$, $p < .001$) olma statüsünde yer alan kız ve erkek ergenler arasında anlamlı bir fark elde edilirken, kurban ve karışmayan statüde yer alan kız ve erkek ergenler arasında anlamlı bir farklılık elde edilmemiştir. Elde edilen bu sonuca göre zorba ve zorba-kurban statülerinde yer alan erkek ergenler kızlara göre daha fazladır. Buna göre erkeklerin kızlara göre akran zorbalığına daha fazla dahil oldukları söylenebilir.

3.2.1. Akran Zorbalığının Cinsiyet ve Sınıf Düzeyine Göre Gösterdiği Değişim

Akran zorbalığına maruz kalma ve uygulama puanlarının sınıf ve cinsiyet değişkenlerine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla ölçeğin kurban ve zorba formundan alınan toplam puanlara ve alt boyutlardan alınan puanlara çok yönlü varyans analizi (MANOVA) uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına zorbalığa maruz kalma puanı üzerinde cinsiyet ve sınıf değişkenlerinin temel etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur, sırasıyla, Pillai's Trace = .08, $F_{(6, 2637)} = 38.73$, $p < .001$, $\eta^2 = .08$; Pillai's Trace = .09, $F_{(36, 15852)} = 6.49$, $p < .001$, $\eta^2 = .02$. Ancak cinsiyet ve sınıf değişkenlerinin ortak etkisi anlamlı bulunmamıştır. Akran zorbalığına maruz kalma alt boyutlarına ilişkin puanların cinsiyete ve sınıf düzeyine göre ortalama ve standart sapmaları EK-5'te verilmiştir.

Temel etkinin hangi bağımlı değişkenden kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ileri analizde zorbalığa maruz kalmada cinsiyetler arasında ilişkisel, fiziksel, sözel, kişisel eşyalara saldırı ve korkutma/sindirme boyutlarında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur, sırasıyla, $F_{(1,2642)} = 28.91$, $p < .01$, $\eta^2 = .01$; $F_{(1,2642)} = 101.40$, $p < .001$, $\eta^2 = .04$; $F_{(1,2642)} = 14.63$, $p < .01$, $\eta^2 = .01$; $F_{(1,2642)} = 12.97$, $p < .01$, $\eta^2 = .01$; $F_{(1,2642)} = 38.99$, $p < .01$, $\eta^2 = .02$. Sosyal dışlamaya maruz kalmada ise cinsiyetler arasında anlamlı bir fark yoktur. Elde edilen sonuçlar erkeklerin kızlara göre fiziksel, sözel, korkutma/sindirme ve kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa daha fazla maruz

kaldıklarını göstermektedir. Buna karşılık kızlar erkeklere göre daha fazla ilişkisel zorbalığa maruz kalmaktadır.

Temel etkinin hangi bağımlı değişkenden kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ileri analizde zorbalığa maruz kalmada sınıf düzeyleri arasında ilişkisel, fiziksel, sosyal dışlama, sözel, kişisel eşyalara saldırı ve korkutma/sindirme boyutlarında anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur, sırasıyla, $F_{(6,2642)} = 8.99, p < .01, \eta^2 = .02$; $F_{(6,2642)} = 9.39, p < .001, \eta^2 = .02$; $F_{(6,2642)} = 18.57, p < .01, \eta^2 = .04$; $F_{(6,2642)} = 10.14, p < .01, \eta^2 = .02$; $F_{(6,2642)} = 17.6, p < .01, \eta^2 = .04$; $F_{(6,2642)} = 14.64, p < .01, \eta^2 = .03$. Zorbalığa maruz kalma puanları açısından sınıf düzeyleri arasındaki farklılıklar Tablo 3.4'te gösterilmiştir.

Tablo 3.4 Akran Zorbalığına Maruz Kalma Alt Boyutlarının Sınıf Düzeyine Göre Değişimi

Alt boyutlar	Sınıf düzeyi
İlişkisel zorbalık	6 > 9, 10, 11, 12 7 > 10 8 > 9, 10, 12
Fiziksel zorbalık	6 > 9, 10, 11, 12 7 > 9, 10 8, 11 > 10
Sosyal dışlama	6 > 7, 8, 9, 10, 11, 12 7, 8 > 10, 11, 12
Sözel zorbalık	6, 7 > 9, 10 8, 9, 11, 12 > 10
Kişisel eşyalara saldırı	6 > 7, 8, 9, 10, 11, 12 7, 8 > 10
Korkutma/sindirme	6 > 7, 8, 9, 10, 11, 12 7 > 10, 11

Akran zorbalığı uygulamanın ilişkisel, fiziksel, sosyal dışlama, sözel, kişisel eşyalara saldırı ve korkutma/sindirme alt boyutları üzerinde cinsiyetin (Pillai's Trace = .09, $F_{(6, 2636)} = 43.85, p < .001, \eta^2 = .09$) ve sınıf düzeyinin (Pillai's Trace = .05, $F_{(36, 15846)} = 3.53, p < .001, \eta^2 = .01$) temel etkisinin anlamlı olduğu görülmüştür. Ancak cinsiyet ve sınıf değişkenlerinin ortak etkisi anlamlı bulunmamıştır. Akran zorbalığı uygulama alt boyutlarına ilişkin puanların cinsiyete ve sınıf düzeyine göre ortalama ve standart sapmaları EK-6'da verilmiştir.

Temel etkinin hangi bağımlı değişkenden kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ileri analizde zorbalık uygulamada cinsiyetler arasında ilişkisel, fiziksel, sosyal dışlama, sözel, kişisel eşyalara saldırı ve korkutma/sindirme boyutlarında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur, sırasıyla, $F_{(1,2641)} = 9.81$, $p < .01$, $\eta^2 = .004$; $F_{(1,2641)} = 236.27$, $p < .001$, $\eta^2 = .08$; $F_{(1,2641)} = 12.13$, $p < .01$, $\eta^2 = .01$; $F_{(1,2641)} = 37.36$, $p < .01$, $\eta^2 = .01$; $F_{(1,2641)} = 44.24$, $p < .01$, $\eta^2 = .02$; $F_{(1,2641)} = 88.78$, $p < .001$, $\eta^2 = .03$. Bu sonuca göre, erkeklerin kızlardan daha fazla ilişkisel, fiziksel, sosyal dışlama, sözel, kişisel eşyalara saldırı ve korkutma/sindirme yoluyla zorbalık yaptıkları bulunmuştur.

Temel etkinin hangi bağımlı değişkenden kaynaklandığını belirlemek amacıyla yapılan ileri analizde zorbalık uygulamada sınıf düzeyleri arasında ilişkisel, fiziksel, sözel ve kişisel eşyalara saldırı boyutlarında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur, sırasıyla, $F_{(6,2641)} = 3.32$, $p < .01$, $\eta^2 = .01$; $F_{(6,2641)} = 3.45$, $p < .01$, $\eta^2 = .01$; $F_{(6,2641)} = 9.44$, $p < .001$, $\eta^2 = .02$; $F_{(6,2641)} = 2.87$, $p < .01$, $\eta^2 = .01$. Zorbalığı uygulama puanları açısından sınıf düzeyleri arasındaki farklılıklar Tablo 3.5’te gösterilmiştir.

Tablo 3.5 Akran Zorbalığını Uygulama Alt Boyutlarının Sınıf Düzeyine Göre Değişimi

Alt boyutlar	Sınıf düzeyi
İlişkisel zorbalık	6 > 10 8 > 10, 11
Fiziksel zorbalık	11 > 9, 10 12 > 10
Sosyal dışlama	Anlamlı fark bulunmamıştır.
Sözel zorbalık	7 > 6 8, 12 > 6, 10 11 > 6, 7, 9, 10
Kişisel eşyalara saldırı	12 > 10
Korkutma/sindirme	Anlamlı fark bulunmamıştır.

3.3. NİTELİKSEL VERİNİN ANALİZİ

Ergenlerin açık uçlu sorulara verdikleri yanıtların üzerinde hiçbir değişiklik yapılmadan yöntem bölümünde bahsedilen proje kapsamında diğer tüm verilerle birlikte SPSS’e kaydedilmiştir. Bu çalışmanın amacına uygun olarak kullanılacak veriler -ergenlerin demografik bilgileri, zorbalık statüleri ve açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar- öncelikle Excel dosyasına, ardından Maxqda 10 programına aktarılmıştır. Böylelikle

2658 belge ('documents' ya da 'cases') elde edilmiştir. Açık uçlu sorular birer şemsiye kategori olarak kullanılmış, bu sorulara verilen yanıtlar temel ve alt kategorileri oluşturmuştur.

Kodlama sürecine başlamadan önce ilgili literatür gözden geçirilerek bu araştırma kapsamında ele alınan değişkenler açısından temel birtakım kategorilerin var olup olmadığı irdelenmiştir. İncelenen çalışmalarda, çoğunlukla bu türden davranışlara maruz kalan bireylerden elde edilen verilerin niceliksel yöntem ve standart ölçme araçları ile sağlandığı görülmektedir. Daha sınırlı sayıda çalışma ise yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle ve odak gruplarla yürütülmüştür. Mevcut araştırma bulgularından ve kuramsal bilgilerden yararlanılarak ergenlerin akran zorbalığının nedenlerine ilişkin algıları, bu davranışlar karşısında gösterilen duygusal tepkiler ve baş etme yöntemlerine ilişkin temel kategoriler belirlenmiştir. Her bir katılımcının tüm yanıtları (her bir soru için verilen birinci, ikinci ve üçüncü yanıtlar) belirlenen temel kategorilere kodlanmıştır. Bir yanıtın hangi kategoriye uygun olduğuna karar verirken katılımcının yaşı, sınıf düzeyi, cinsiyeti ve ailesinin sosyoekonomik düzeyi gibi demografik bilgileri de dikkate alınmıştır. Katılımcılar sorulara tek bir kelime, bir ifade ya da bir, iki cümle ile yanıt vermişlerdir (Örn., "kıskanç", "kıskanç olmaları", "benim onlardan daha iyi olmamı kıskanıyorlar"). İlk okunduğunda anlamlı gelmeyen bazı yanıtların üzerinde derin bir biçimde düşünmek ve katılımcının ne demek istediğini yorumlayabilmek için niteliksel yöntemin doğasına uygun bir biçimde katılımcıların zorbalık statülerinin ne olduğu, aynı soruya verdikleri ikinci ve üçüncü yanıtlar ve diğer açık uçlu sorulara verdikleri yanıtlar da dikkate alınarak karar verilmiştir.

Temel kategorilere kodlama işlemi bittikten sonra nitel verilerin analizinde önemli bir süreç olan kodlama içeriklerinin kontrolü gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte, belirlenen kategorilerin hiçbirine uymayan yanıtlar tek tek kontrol edilerek benzer ifadeler bir araya getirilmiş, bu yolla yeni temel kategoriler oluşturulmuş ya da belirlenen kategorilerin içerikleri genişletilmiştir. Daha sonra, nitel veri analiz sürecinin ikinci temel adımı olan alt kategorilerin oluşturulmasına geçilmiştir. Temel kategoriler içinden sözel olarak tamamen birbirinin aynı olan ya da benzer ifadeler bir araya getirilerek alt kategoriler oluşturulmuştur. İfadelerin hangi temel kategoride olduğuna, temel ve alt

kategorilerin isimlerinin uygunluğuna karar verirken yol boyunca her bir katılımcının verdiği yanıtı defalarca gözden geçirmek gerekmiştir.

Özetlemek gerekirse, nitel verilerin analizi tümevarım ve tümdengelim yaklaşımlarının birleşimine uygun olarak gerçekleştirilmiştir (LeCompte ve Schensul, 1999; Nastasi ve Schensul, 2005; Varjas ve diğer., 2005). Nitel metodoloji içerisinde farklı görüşler olsa da, nitel analizin verilerden hareketle evrilmesi konusunda bir uzlaşmadan söz edilmektedir (Kuş, 2006). Bu görüşe uygun olarak oldukça yaygın biçimde kullanılan in-vivo kodlama, tümevarımsal analiz ve teori-inşası yaklaşımını desteklemekte ve Alansal Yaklaşım (Grounded Theory) içerisinde tanımlanmaktadır (örn., Straus ve Corbin, 1998). Bu çalışmanın analizleri sırasında da in-vivo kodlamalar gerçekleştirilmiştir. Verilere en yakın kodlar olan in-vivo kodlamalar, soyutlama düzeyi en düşük birimlerken; kategoriler soyutlama düzeyi yüksek birimlerdir ve kodlardan hareketle kategorilere ulaşılır (Coffey ve Atkinson, 1996; Strauss, 1987). Daha önce bahsedildiği gibi temel kategorilerden bir kısmı mevcut araştırma bulguları ve kuramsal bilgilerden yararlanılarak belirlenmiş olsa da, alt kod ve kodlar tamamen ham verilerden hareketle oluşturulmuştur. Bu bağlamda başlangıçta belirlenen temel kategoriler, birer şemsiye kategori olarak analizde yer almış ve verilerin bu kategorilere yerleştirilmesi, kodlar oluşturulduktan sonra yapılmıştır. Ayrıca tüm analiz boyunca literatürü gözden geçirme (tümdengelim), ham verilerden (tümevarım) kodlara ve kategorilere ulaşma işlemi ve mevcut kategorileri sorgulama süreci devam etmiştir. Kavramların (kategorilerin), düz-doğrusal değil de geri dönüşlü ve esnek biçimde ilerleyen nitel analiz sonunda geliştirilmesinin, bu kavramların geçerliğini (yapı geçerliği/construct validity) arttırdığı bilinmektedir (Dey, 1993). Kullanılan Maxqda analiz programı ise bu süreci desteklemekte, ayrıca hızlı ve kolay kılarak da geçerliğe katkı sağlamaktadır (Kuş, 2006). Örneğin program sayesinde temel kodlar oluşturmak, kodları tekrar düzenlemek, verileri yorumlamak ve belirlenen yapıları birbirleriyle karşılaştırmak mümkün olmakta; kodlama içeriklerine istenildiği anda ve çok çeşitli biçimlerde erişme imkânı sağlanmaktadır.

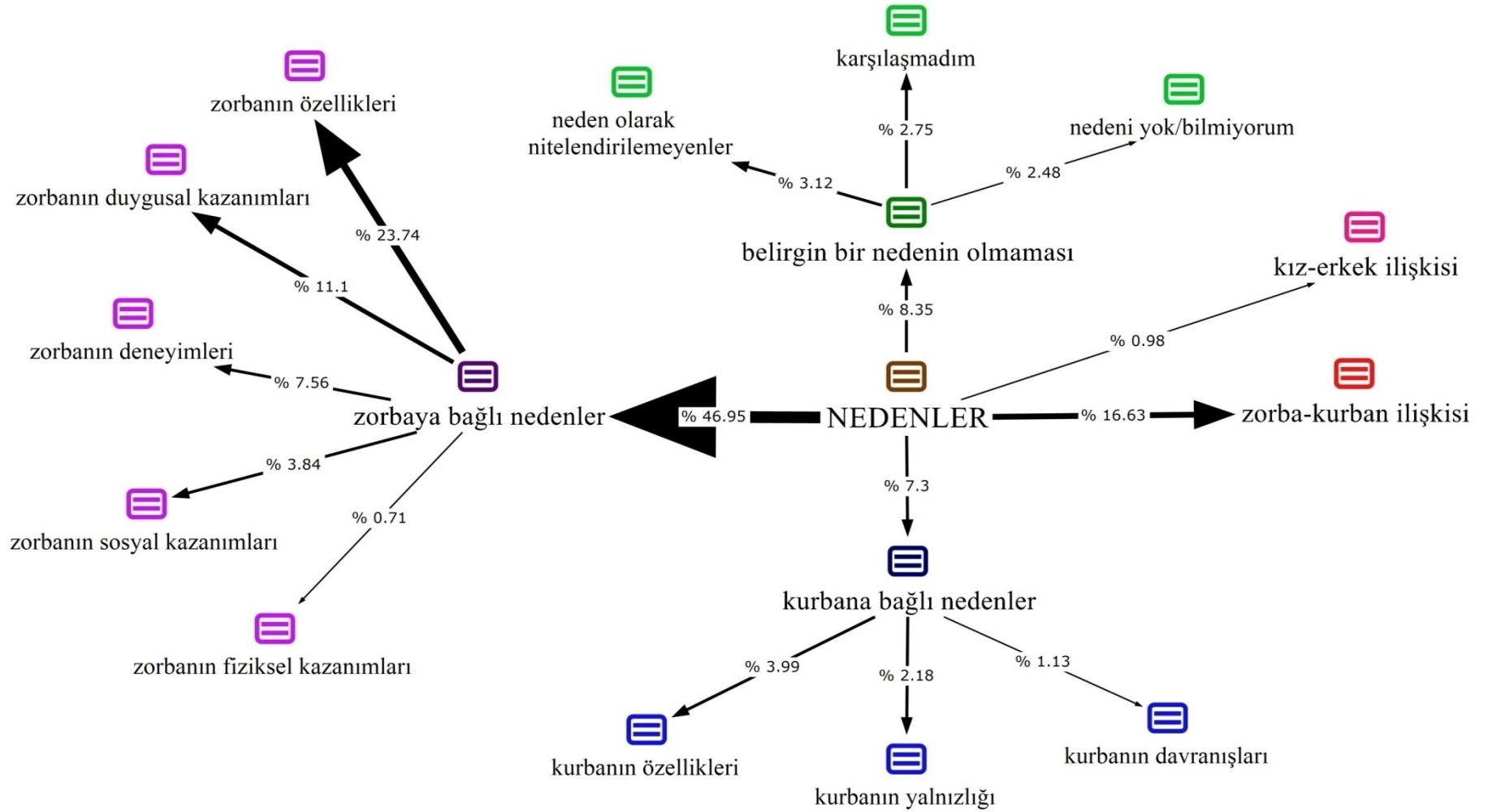
Yukarıda özetlendiği gibi ergenlerin zorbalığın nedenlerine ilişkin algıları, duygusal tepkiler ve baş etme yöntemleri için verdikleri üçer yanıt ayrı ayrı kodlanmıştır.

Örneklemin bir kısmının açık uçlu soruları tamamen boş bıraktığı görülmüştür. Bir kısmının üç soru için tek bir ifade, bir kısmının iki ifade, bir kısmının da istenildiği gibi üçer yanıt verdikleri görülmüştür. Ancak tüm örneklemin yarısından fazlası üç soruya da yalnızca birer yanıt vermiştir. Ergenlerin yanıt verme yüzdeleri Tablo 3.6’da yer almaktadır. Her bir soruya üçer ifade ile verilen yanıtlar incelendiğinde, bir ergenin üç yanıtının birbirine oldukça benzediği ve genellikle aynı temel kategoriye kodlandığı görülmüştür. Ayrıca ikinci ve üçüncü yanıtlar için oluşturulan modellerde yer alan kategoriler incelendiğinde, ilk yanıt için oluşturulan modelde yer alan kategorilerin dışında, yeni kategorilere ulaşılmamıştır. Bu nedenle analizlere ergenlerin yanıtlarından yalnızca bir tanesinin (ilk verilen yanıtın) dahil edilmesi uygun bulunmuş ve analizler yanıt vermeyen ergenlerin de dahil edilmesi ile yöntem bölümünde belirtildiği gibi 2658 katılımcı üzerinden yürütülmüştür.

Tablo 3.6 Ergenlerin Açık Uçlu Soruları Yanıtlama Oranları

	Nedenler		Duygusal Tepkiler		Baş etme Yöntemleri	
	N	%	N	%	N	%
Birinci	2133	80.25	2055	77.31	2030	76.35
İkinci	1741	65.5	1633	61.44	1497	56.32
Üçüncü	1285	48.34	1200	45.15	1020	38.37

Nitel veri analizinde grafik ve tabloların yanı sıra analiz programlarının da desteklediği Model adı verilen görselleştirmelerin kullanılması oldukça önemli görülmektedir (Gibbs, 2002; Miles ve Huberman, 1994). Böylece kodlama sürecinde geliştirilen kodlar ve kategoriler arasında kurulan hiyerarşik ilişkiler, otomatik biçimde modele yansıtılabilmektedir. Buna uygun olarak bu araştırmada da her bir unsura ilişkin modellere ulaşmak mümkün olmuştur (Bkz. Şekil 3.1, 3.2 ve 3.3).

Şekil 3.1. Nedenlerine İlişkin Model (Yanıt verenler toplamı: % 80.25)

3.3.1 Nedenlere İlişkin Bulgular

Araştırmada ilk soruya ergenlerin % 80.25'i yanıt vermiş, % 19.75'i ise bu soruyu boş bırakmıştır. Yanıt vermeyen ergenlerin demografik bilgileri incelendiğinde, % 60.6'sını erkek, % 39.4'ünü kız ergenlerin oluşturduğu görülmektedir. Statü açısından incelendiğinde ise nedenlere ilişkin soruyu boş bırakan ergenlerin % 3'ü kurban, % 4.2'si zorba, % 5.3'ü zorba-kurban ve % 87.4'ü karışmayan statüde yer almaktadır. Sınıf düzeyi açısından ise liseye devam eden ergenlerin (% 71.3) ilköğretime devam eden ergenlerle karşılaştırıldığında daha fazla oranda yanıt vermeme eğiliminde oldukları söylenebilir.

Zorbalığın nedenleri ile ilgili soruya verilen yanıtlar Smith ve diğerleri (2004) tarafından yapılan araştırmanın bulguları temel alınarak beş kategoride kodlanmıştır (Bkz. Şekil 3.1). Modelde görüldüğü gibi akran zorbalığının nedenleri temelde 'zorbaya bağlı nedenler', 'kurbana bağlı nedenler', 'zorba-kurban ilişkisi', 'kız-erkek ilişkisi' ve 'belirgin bir nedenin olmaması' olarak belirlenmiştir.

Bu araştırmada ergenler % 46.95 ile en yüksek oranda zorbaca davranışın nedenini zorba kişilere bağlamaktadır. Zorbaya bağlı nedenler incelendiğinde, Smith ve diğerlerinin (2004) çalışmasına benzer biçimde ergenlerin zorbaya atfettikleri nedenlerin zorbanın özellikleri, duygusal, sosyal ve fiziksel kazanımları ve zorbanın deneyimleri olarak beş alt kategoride toplandığı görülmektedir. Zorbaya bağlı nedenlerin alt kategorileri sırasıyla aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 3.7 Zorbanın Özellikleri

Kodlar	Frekans	Kodlar	Frekans
kıskançlık, çekememe	174	özentilik	9
psikolojik bozukluk, psikopatlık, sorunlu olma, dengesizlik	59	haysiyetsizlik, seviyesizlik	9
bilgisizlik, cahillik, eğitimsizlik	54	salaklık, aptallık	8
terbiyesizlik, ahlaksızlık, saygısızlık	44	kabalık	7
ergenlik, olgunlaşmamış olma	30	sevgisizlik	6
kötü olmak	24	yetersizlik, sosyal beceri	6
bilinçsizlik, düşüncesizlik	23	zekâ	6
kişilik	22	alışkanlık	5
şımarıklık	19	sorumsuzluk	4
şiddet, saldırgan olma, öfke	18	eziklik	4
yaramazlık, serserilik, saçmalık	17	kavgacı olmak	3
özgüvensizlik	16	hoşgörüsüzlük	2
havalı olma, kendini beğenme	16	sapıklık	2
bencillik	12	hırs	2
yalancılık,sahtekarlık	10	görgüsüzlük	1
empati kuramama	10	Toplam	631
gıcık olma	9		

Ergenlerin yaklaşık dörtte biri zorbanın birtakım özelliklerinden söz etmiştir. Tablo 3.7’de görüldüğü gibi ergenlerin kendi ifadeleri kodları oluşturmuş ve bu ifadelerin frekanslarına göre kodların sıralaması verilmiştir. Zorbalık türünden davranışları uygulayanların ‘kıskanç, psikolojik sorunları olması ve bilgisizlik’ gibi özellikleri daha sıklıkla dile getirilmiştir. Ergenlerin ‘kıskançlık, çekememe’ olarak adlandırılan koda dair bazı yanıtları şöyledir: “çekememezlik”, “kıskanç olmaları”, “kıskançlık”. Ergenlerin ‘psikolojik bozukluk, psikopatlık, sorunlu olma, dengesizlik’ olarak adlandırılan diğer bir alt kod için bazı yanıtları şu şekildedir: “herkesin kendine göre sorunları dışarıda bu tür davranışlara sebep oluyor”, “kendi psikolojik bunalımları”, “psikolojik sorunları olanlar yapıyor”, “psikopat olması”. Kodlara verilen adlardan görüldüğü gibi bilgisiz olma, ahlaksızlık, sorumsuz olma gibi bu türden yanıt veren ergenlerin genellikle zorbaya karşı olumsuz yüklemelerde bulunduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 3.8 Zorbanın Duygusal Kazanımları

Kodlar	Frekans	Kodlar	Frekans
şaka, komiklik	94	aşağılamak, küçük düşürmek	8
uğraşmak, gıcıklık, sinir etme	60	ego tatmini	8
eğlence	46	zarar verme	6
zaman geçirmek, can sıkıntısı	21	zevk için	4
dalga geçmek, alay etmek	18	kötülük olsun diye	3
kin-nefret intikam	15	macera aramak	2
hoşlarına gittiği için	10	Toplam	295

Tablo 3.8’de görüldüğü gibi, ergenler zorbaların bu türden davranışları sıklıkla birbiriyle şakalaşma, komik ve eğlenceli vakit geçirme amacıyla sergilediğini ifade etmiştir. Ergenlerin şaka, komiklik olarak adlandırılan koda dair bazı yanıtları şöyledir: “birbirimizle şakalaşırken yaptığımız şeyler”, “aramızda birbirimize şaka yaptığımız için”, “komiklik yapma amacıyla”. Eğlence kodunu oluşturan yanıtlardan bazıları da şunlardır: “maksat eğlence olsun diye”, “benimle eğlenmek isterler”, “eğlenmenin yanlış anlaşılmasından dolayı”. Gündelik yaşamda ‘dalga geçmek’ ve ‘şaka yapmak’ gibi ifadeler birbirleri yerine kullanılabilir. Ergenlerin bu yöndeki cevaplarının içeriğinde kasıtlı olarak incitme amacı olup olmadığını belirlemek oldukça zordur. Bu nedenle bu türden cevapların tümü zorbanın duygusal kazanımı kategorisi kapsamında ele alınmıştır. Zorbalık tanımına uygun düşecek biçimde bazı ifadeler de mevcuttur. Aşağılamak, küçük düşürmek kodu için verilen yanıtların bazıları şunlardır: “insanları küçük düşürmek”, “insanları hor görerek kendinden bir alt seviyeye getirme isteği”, “karşdakini alçak duruma düşürmek”. Ergenlerin zarar verme kodu için verdikleri yanıtlar da şöyledir: “bana zarar vermek istemeleri”, “başkalarına zarar vermek”, “bir amaçları olmadan sadece insanlara zarar vermek”. Duygusal kazanım kategorisinin diğer bir kodu ise uğraşmak, gıcıklık, sinir etme için ergenlerin verdikleri yanıtların bazıları şöyledir: “gıcıklık olsun diye”, “insanları sinir etmek için”, “beni korkutarak uğraşmaları”. Ergenlerin kullandığı ifadeler incelendiğinde bir kısmı incitme amaçlı bir kısmının da sadece eğlenme maksatlı olarak algılansa da zorba kişinin bir şekilde duygusal olarak kazanım elde ettiği düşünüldüğünden bu alt kategoride toplanmıştır.

Tablo 3.9 Zorbanın Deneyimleri

Kodlar	Alt kodlar	Frekans
aile	ailede sorun olması ailenin eksik terbiye vermesi ailenin ilgisizliği-sevgi eksikliği ailenin yetiştirme tarzı aile, aile yapısı aile eğitimi aile baskısı, aile içi şiddet	124
arkadaş	arkadaş çevresi-ortamı kötü-yanlış arkadaş seçimi arkadaş ilişkisi	23
çevre	bulunulan ortamın farklı olması bulunulan yerin yapısı, tarzı, terbiyesi	22
aile, okul ya da çevre ile ilgili genel ifadeler	yetersiz eğitim ve terbiye ahlaki bozulma ilgisizlik geçmiş sorunlar olumsuz olaylar	15
okul	öğrenci kaynaklı okulun eğitimi, disiplini	10
ekonomik zorluklar		7
Toplam		201

Smith ve diğerlerinin (2004) çalışmasında zorbaya bağlı nedenlerin alt kategorilerinden biri de zorbanın deneyimleri olarak tanımlanmıştır. Sözü edilen çalışmada bu kategori zorbanın arkadaşının olmayışı ve ailesinde bazı problemlerin olması olarak açıklanmıştır. Ancak Tablo 3.9’da görüldüğü gibi örneklemin daha geniş bir yaş ranjını ve tüm zorbalık statülerini içermesi nedeniyle zorbanın deneyimleri alt kategorisinde bulunan yanıtlar bu çalışmada altı koda ayrılmıştır. Zorbanın deneyimlerini bir neden olarak belirten ergenler daha sıklıkla aile çevresine yükleme yapmaktadır. Ergenlerin aile koduna verdikleri cevapların bazıları şunlardır: “aile içi sorunların dışa yansımaları”, “aile tarafından iyi yetiştirilememesi”, “eğer bir çocuk ailesinden yeteri kadar ilgi görmüyorsa o çocukta bazı problemler oluşmaya başlar”. Zorbanın deneyimi kategorisinin diğer bir kodu olan arkadaş için ergenlerin verdikleri yanıtların bazıları şöyledir: “arkadaş çevresinin iyi olmaması”, “yanlış arkadaş seçimi olabilir”, “kötü arkadaş ortamında bulunmak”. Çevre kodunda bulunan yanıtların bazıları şunlardır: “yetiştirilen ortam farklılığı”, “oturduğumuz yer terbiyesiz”, “bulundukları çevreden etkilenmeleri”. Zorbanın deneyimlerini genel ifadeler kullanarak yanıtlayan ergenlerin bazı yanıtları şunlardır: “bu davranışı yapanların geçmişte başlarından geçen kötü

olaylar”, “gençlerin ve çocukların acımasız olarak büyütülmeleri”, “geçmiş sorunlar”. Okul kodu için ergenlerin verdikleri yanıtların bazıları şunlardır: “okulda disiplin olmaması”, “düz lisedeki öğrencilerle aynı ortamda bulunmak”, “okul çok kalabalık olduğu için”, “okuldaki güvensizlik”. Ergenlerin bazı yanıtlarının da ekonomik zorluklar kodunda yer alması uygun görülmüştür. Bu yanıtların bazıları şunlardır: “maddi sıkıntı”, “ekonomik sorun”, “geçim sıkıntısı”.

Tablo 3.10 Zorbanın Sosyal Kazanımları

Kodlar	Alt kodlar	Frekans
üstün görünme	üstün-büyük görünme kendini bir şey sanma güçlü olma	54
gösteriş yapma	artistlik kendini ispatlama	28
arkadaş-çevre edinme	çevre edinme liderlik popüler olma	11
dikkat çekme		9
Toplam		102

Şekil 3.1’de görüldüğü gibi zorbaya bağlı nedenler kategorisinde yer alan diğer bir alt kategori de zorbanın sosyal kazanımlarıdır. Smith ve diğerlerinin (2004) çalışmasında sosyal kazanım zorbanın büyük görünmesi, popüler olması ve dikkat çekmesi olarak tanımlanmıştır. Tablo 3.10’da görüldüğü gibi, bu kategorinin kodları birbirine oldukça benzer yanıtlardan oluşmaktadır. Bu yüzden bu çalışmada ergenlerin verdikleri cevaplar dört başlık altında toplanmıştır. Katılımcıların daha sıklıkla dile getirmiş oldukları üstün-büyük görme kodunda yer alan ifadelerin bazıları şunlardır: “diğer arkadaşların kendilerini üstün göstermek istemesi”, “kendini en iyi ve en büyük gösterme”, “kendilerini büyük görürler”, “kendilerini üstün tutmaları”. Gösteriş yapma kodu için ergenlerin verdikleri yanıtların bazıları şunlardır: “artistlik olsun diye”, “kendini ispatlama çabası”. Arkadaş-çevre edinme kodu için verilen yanıtların bazıları şu şekildedir: “bir gruba ait olma isteği”, “başkalarını eğlendirmek”, “bireylerdeki liderlik duygusu”, “popüler olma isteği” ve “arkadaşlara hoş görünme”. Ergenlerin dikkat çekme kodu için verdikleri yanıtlar ise şu şekildedir: “kendini ön plana çıkartma isteği”, “ilgiyi çekmek”, “kendini farklı gösterme isteği”.

Zorbaya bağılı nedenlerin diğerk bir alt kategorisi de zorbanın fiziksel kazanımlarıdır. Örneklemdaki sadece on dokuz ergen zorbanın fiziksel kazanımına atıfta bulunmuştur. Bu ergenler “parasız kalmak”, “çocuğı sıkıştırıp parasını alıyorlar”, “çantamda eşyalarım çok olduğı için” ve “hırsızlık yapmaları” ifadelerini kullanmışlardır. Zorbanın fiziksel kazanımına dair yanıt veren ergenlerin çoğunluğu ilköğretime devam eden erkek öğrencilerdir. Bu kategoriye cevap veren ergenlerin statüleri incelendiğinde 13’ü karışmayan, 5’i kurban ve 1’i zorba statüsündedir.

Şekil 3.1’de görüldüğü gibi, ergenlerin küçük bir kısmı kurbana bağılı nedenlere atıfta bulunmuştur. Smith ve diğerklerinin (2004) çalışmasına benzer olarak kurbana bağılı nedenler üç alt kategoride incelenmiştir.

Tablo 3.11 Kurbana Bağılı Nedenler

Alt Kategori	Kodlar	Frekans
kurbanın özellikleri	kişisel özelliğı	62
	fiziksel özelliğı	44
kurbanın yalnızlığı	yeni olma-tanınmama	31
	sessiz- yalnız olma	27
kurbanın davranışları	uygun davranmama	18
	zorbaya boyun eğme	12
Toplam		194

Tablo 3.11’de görüldüğü gibi, ergenler tarafından daha sıklıkla dile getirilen alt kategori kurbanın özellikleridir. Kişisel özelliğı koduna toplanan yanıtlarının bazıları şunlardır: “ben onların siyasi görüşüne uygun değilim”, “yumuşak yüzlü olmam”, “çok saf olduğum için”, “çünkü ben onlara göre köylüyüm”. Fiziksel özelliğı kodu için verdikleri yanıtların bazıları şunlardır: “boyumun kısa olması”, “çirkinim diye benimle oynamamaları”, “bazı arkadaşlarımin tipini sevmiyorum”, “ismimin aşureye benzemesi”. Ergenler tarafından yeni olma-tanınmama koduna verilen yanıtların bazıları şunlardır: “beni tanımadıkları için”, “okula yeni gelmiş olmam”, “insanların beni tam tanımaması”. Sessiz- yalnız olma kodu için verdikleri yanıtlardan bazıları şunlardır: “benim sessiz olmam”, “içime kapanık olduğum için”, “bana güvenmediklerinden sınıf içinde fazla arkadaşımın olmayışı”. Uygun davranmama

koduna verilen yanıtların bazıları şunlardır: “ben konuşurken tükürdüğüm için arkadaşlarım benden rahatsız”, “benim hatalarımı abartmaları”, “bilmeden yanlış bir şey yapmışımdır”. Zorbaya boyun eğme kodu için verilen yanıtların bazıları şöyledir: “onlara karşı iyi davranmam”, “sert karşılık verilmediği için”, “incitmekten korkarak karşı çıkmamak”, “taviz vermek”.

Tablo 3.12 Zorba-kurban ilişkisi

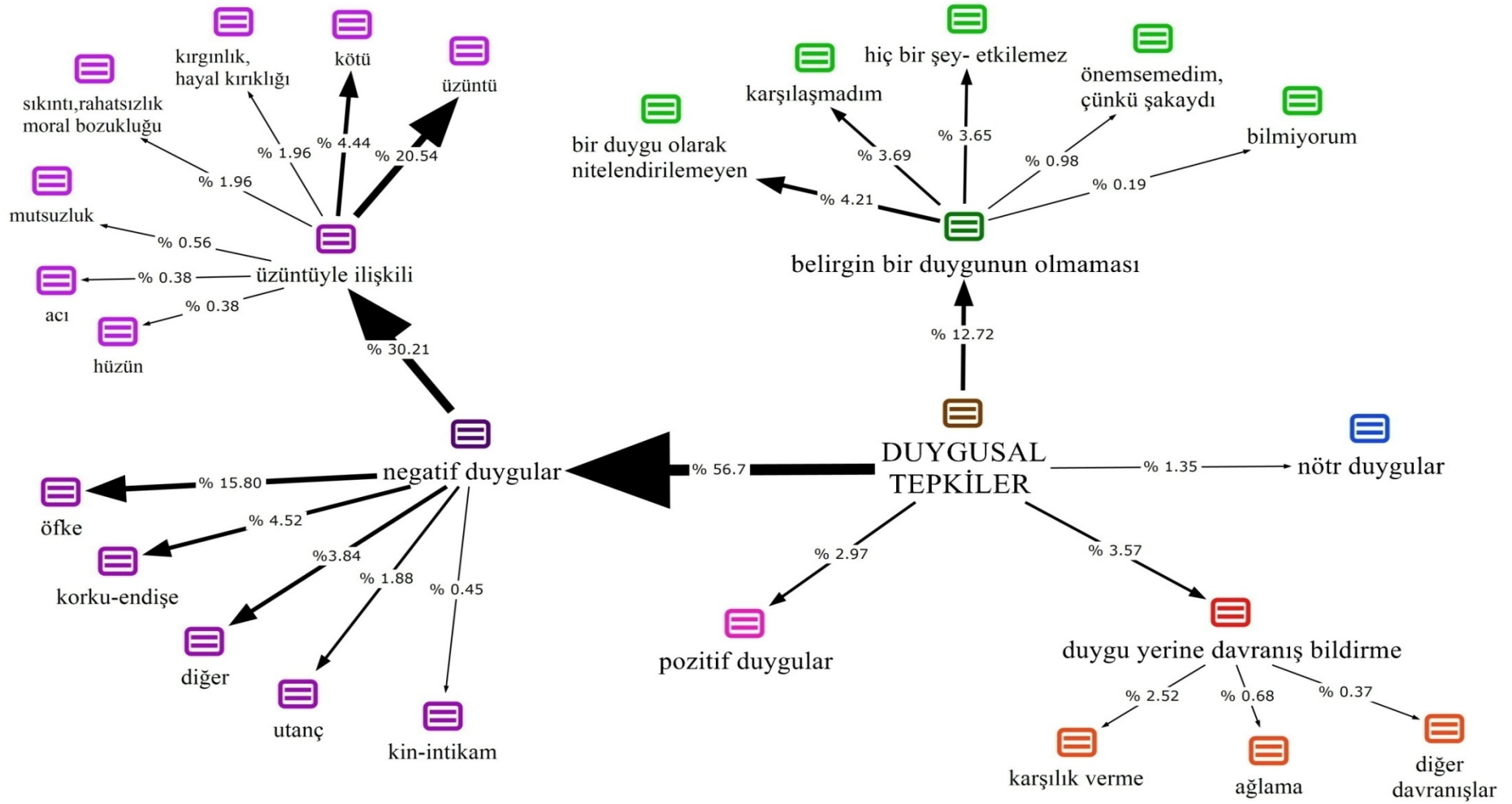
Alt kategori	Frekans	Alt kategori	Frekans
sevmeme	107	karşılık verme	28
birbirini kıskanma	58	samimiyet	25
anlaşamama-geçinememe	57	iletişim	24
kavga-küslük	43	dedikodu yapma	19
gruplaşma-dışlanma	41	güvenmeme	11
gizlilik,sır	29	Toplam	442

Şekil 3.1’de görüldüğü gibi zorbaca davranışların sergilenmesine neden olarak ergenlerin yaklaşık beşte biri zorba ile kurban arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Smith ve diğerlerinin (2004) çalışmasında zorba-kurban ilişkisi kategorisi kurbanı sevmeme, tartışmalar, kavga etmek ve yarış içinde olma olarak tanımlanmıştır. Zorba-kurban ilişkisi için ergenlerin verdikleri yanıtlardan oluşan alt kategoriler Tablo 3.12’de verilmiştir. Ergenler tarafından zorba-kurban ilişkisi kategorisinde bulunan her alt kategori için verilen cevapların bazıları sırasıyla şunlardır: “beni sevmediklerinden dolayı”, “benim okul durumumu kıskanmaları”, “aramızda bir tartışma olabilir”, “benimle küs oldukları için”, “bazı arkadaşların sosyalleşme istememesi üzerine bulunduğu gruba başkalarını almaması”, “konuştuklarını benim bilmemi istemezler”, “belki önceden ona yapılmıştır ve o da başkasına yapıyordur”, “arkadaşların birbiriyle çok yüzgöz olması”, “iletişimdeki başarısızlık”, “herhangi birinin benim hakkımda asılsız söylentiler çıkarması”, “bana güvenmedikleri için”.

Şekil 3.1’de görüldüğü gibi, literatürden farklı olarak bu araştırmada kız-erkek ilişkileri adı altında yeni bir kategori tanımlanmıştır. Ergenlerin bu kategori altındaki cevapları incelendiğinde karşı cinsten olan birey için kavga etme, tartışma ve kıskanma gibi duygusal ve davranışsal tepkiler görülmektedir. Bu kategoride ergenler tarafından verilen bazı cevaplar şunlardır: “bu olaylar erkekleri için kızlar yüzünden olur”, “kız

arkadaşların erkeklerle laubali olması”, “kız meselesi”, “cinsel istekler”, “sevgili durumlarında olur”.

Şekil 3.1’de görüldüğü gibi, bu araştırmada tanımlanan diğer bir temel kategori de belirgin bir nedenin olmamasıdır. Smith ve diğerlerinin (2004) yaptığı çalışmadan farklı olarak “nedeni yok-bilmiyorum” şeklinde verilen yanıtların yanı sıra “karşılaşmadım” ve “başıma gelmedi” gibi yanıtların da azımsanmayacak oranda olduğu görülmüştür. Hatırlanacağı gibi sözü edilen çalışmaya sadece kurban statüsündeki bireyler dahil olmuştur. Bu çalışmaya ise zorbalık statülerinin hepsi dahil olduğu için “karşılaşmadım” ve “başıma gelmedi” şeklindeki cevaplarla karşılaşılması olağandır. Bir bireyin verdiği “karşılaşmadım” yanıtı ile “nedeni yok-bilmiyorum” yanıtının ve/veya o soruyu yanıtsız bırakmasının altında farklı motivasyonların yer alabileceği ve bu cevapların ayırt edilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Öte yandan bazı ergenlerin herhangi bir kategoriye kodlanamayacak biçimde yanıtlar verdikleri görülmüştür. Neden olarak kodlanamayanlar alt kategorisi için verilen yanıtlardan bazıları şunlardır: “hepsinin terbiyeli, ahlaklı insanlar olmaları”, “kavga etmemeliyiz”, “okul düzenini bozanlar var”, “bahçede”.

Şekil 3.2 Duygusal Tepkilere İlişkin Model (Yanıt verenler toplamı: % 77.31)

3.3.2 Duygusal Tepkilere İlişkin Bulgular

Araştırmada duygusal tepkilere ilişkin ilk soruya ergenlerin % 77.31'i yanıt vermiş, % 22.69'u bu soruyu boş bırakmıştır. Yanıt vermeyen ergenlerin demografik bilgileri incelendiğinde, % 59.2'sini erkek, % 40.8'ini kız ergenlerin oluşturduğu görülmektedir. Statü açısından incelendiğinde ise duygusal tepkilere ilişkin soruyu boş bırakan ergenlerin % 2'si kurban, % 3'ü zorba, % 5.1'i zorba-kurban ve % 89.9'ü karışmayan statüde yer almaktadır. Sınıf düzeyi açısından ise liseye devam eden ergenlerin (% 76) ilköğretime devam eden ergenlerle karşılaştırıldığında daha fazla oranda yanıt vermeme eğiliminde oldukları söylenebilir.

Şekil 3.2'de görüldüğü gibi ergenlerin belirttikleri duygular beş temel kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler belirlenirken yöntem açısından doğrudan benzerlik göstermese de literatürde yer alan mevcut araştırma bulgularından yararlanılmıştır.

Ergenlerin yarısından fazlası zorbaca davranışlarla karşılaştıklarında negatif duygular hissettiklerini bildirmiştir. Bu duygular 'üzüntüyle ilişkili duygular', 'öfke', 'korku-endişe', 'diğer negatif duygular' 'utanç', ve 'kin-intikam' olmak üzere beş alt kategoriye ayrılmıştır.

Tablo 3.13 Negatif Duygular

Alt kategori	Kod	Frekans
üzüntüyle ilişkili	üzüntü	546
	kötü	118
	kırgınlık, hayal kırıklığı	52
	sıkıntı, moral bozukluğu, rahatsızlık	52
	mutsuzluk	15
	acı	10
	hüzün	10
öfke		420
korku-endişe		120
diğer duygular		102
utanç		50
kin-intikam		12
Toplam		1507

Şekil 3.2’de görüldüğü gibi, ergenlerin yaklaşık üçte biri ‘üzüntüyle ilişkili’ duygular bildirmiştir. Üzüntüyle ilişkili duygular incelendiğinde ergenlerin oldukça çeşitli ifadeler kullandıkları görülmüştür. Örneğin, “hoşuma gitmeyen şeyler olduğunda üzüntü”, “ders dinleyemeyecek kadar kötü oluyorum”, “kırılıyorum”, “hayal kırıklığı”, “moralim bozulur”, “rahatsız hissederim”, “mutsuzluk”, “acı çekiyorum” gibi. Araştırmada ergenler üzüntüyle ilişkili duygulardan sonra en fazla sırasıyla öfke, korku-endişe, diğer bazı negatif duygular, utanç ve kin-intikam duygularını bildirmişlerdir. Öfke alt kategorisi için ergenlerin verdikleri yanıtlardan bazıları şunlardır: “kızıyorum”, “öfkelenirim”, “sinirden küplere binerim”, “onlardan nefret ediyorum”. Korku-endişe alt kodu için ergenlerin verdikleri yanıtlar şöyledir: “yere düşeceğimden korkarım”, “tek başımayken korkarım”, “içimi korku sarar”. Bunların dışında negatif duygu bildirdiği düşünülen ancak daha az sıklıkla dile getirilen bazı duygular ‘diğer’ alt kategorisine kodlanmıştır. Aşağıdaki tabloda diğer negatif duygularla ilgili örnek yanıtlar verilmiştir.

Tablo 3.14 Diğer Negatif Duygular

Kodlar	Frekans	Örnek cümleler
yalnızlık	26	“kendimi çok yalnız hissediyorum”
dışlanmış hissetme	23	“kendimi dışlanmış hissedirim”
kendini değersiz görme	14	“kendimi önemsiz hissedirim”
ezik hissetme	9	“eziklik ”
duygulanmak	6	“duygulanıyorum”
güvensiz hissetme	6	“kendimi güvende hissetmem”
istenmeme	5	“istenmiyormuş gibi hissetmek”
aciz hissetme	5	“acizlik”
kendini suçlama	4	“kusurum ne diye düşünüyorum”
iğrenme	4	“tiksinti”
Toplam	102	

Tablo 3.14’te görüldüğü gibi bu türden ifadelerde bulunan ergenlerin statüleri incelendiğinde 74’ü karışmayan, 18’i kurban, 7’si zorba ve 3’i zorba-kurbandır. Cinsiyet açısından bakıldığında ise 70’i kız ve 32’si erkek ergenlerdir.

Utanç alt kategorisine ait olarak görülen yanıtların bazıları şöyledir: “karşılaştığımda utanırım”, “rezillik duygusu”, “beni öldürseler daha iyi olur, keşke yerin dibine girsem”. Kin-intikam alt kodu için verilen cevapların bazıları şu şekildedir: “intikam almak isterim”, “kin”.

Negatif duygular bağlamında ifadelerde bulunan ergenler cinsiyet açısından bakıldığında 868’i kız ve 639’u erkektir. Statü bakımından incelendiğinde ise 1168’i karışmayan, 164’ü kurban, 88’i zorba-kurban ve 87’si zorbadır.

Tablo 3.15 Pozitif Duygular

Alt kategori	Frekans	Alt kategori	Frekans
mutluluk	23	keyif	9
sevinç	16	heyecan	6
gülme	14	Toplam	79
eğlence	11		

Konuya ilişkin araştırmaların oldukça büyük bir kısmında negatif duygulardan söz edilmektedir. Oysaki bu çalışmanın örnekleminde yer alan ergenler “eğleniyorum”, “sevinirim”, “çok mutlu oluyorum” gibi birtakım olumlu duygu durumunu yansıtan yanıtlar vermiştir. Bu nedenle bu türden cevapların tamamı ‘pozitif duygu’ adlı temel kategoride yer almıştır. Pozitif duygu bildiren ergenlerden 52’si karışmayan, 15’i zorba, 8’i zorba-kurban ve 4’ü kurban statüsünde yer almaktadır. Cinsiyet açısından incelendiğinde ise 51’i erkek ve 28’i kız ergendir

Bu araştırmada mevcut çalışmalarda yer almayan duygu yerine davranış bildirme adı altında yeni bir kategori belirlenmiştir. Şekil 3.2’de görüldüğü gibi bu kategoride karşılık verme, ağlama ve diğer davranışlar olmak üzere üç alt kategori vardır. Ergenlerin yapıcı olmayan bir baş etme yöntemi olarak ele alınan karşılık verme alt kategorisi için verdikleri yanıtların bazıları şöyledir: “benim canımı acıtanın canını acıtırım”, “döverim”, “ben de onlara yaparım” “kavga etmek isterim”. Bazı ergenler ise içselleştirme türünden bir tepki olan “ağlarım”, “ağlıyorum”, “ağlamam geliyor” gibi ifadeler kullanmışlardır. Ağlama alt kategorisine yanıt veren ergenlerin statüleri incelendiğinde 11’i

karişmayan, 6'sı kurban ve 1'i de zorba-kurban statüsündedir. Duygu yerine davranış bildirme kategorisinde bahsedilen alt kategorilere dahil olmayan on yanıt vardır. Yanıtlardan da görüldüğü gibi bu ergenler sosyal destek arama, uzaklaşma ve kaçınma yöntemlerini içeren bazı davranışları bildirmişlerdir. 9'u karişmayan ve 1'i kurban statüsünde yer alan bireylerin yanıtları şunlardır:

“Bu davranışı gördüğüm insanla hemen ilişkimi keserim”	“Onları bulmak ve öğretmene söylemek”
“Bulduğum ortamdan gitmek isterim”	“Onlardan uzaklaşıyorum”
“Aileme söylerim”	“Okulu terk edip uzaklara gitmek”
“Konuşmam”	“Okulla ilişkimi kesmek istiyorum”
“Arkadaşlarıma karşı kırıcı olurum”	“Okulu bir an önce bitirip evime gitmek”

Tablo 3.16 Nötr Duygular

Alt kategoriler	Frekans	Örnek cümleler
acıma	23	“o kişiye acırım”
şaşkınlık	11	“şaşıyorum”
kıskançlık	2	“kıskançlık”
Toplam	36	

Araştırmada nötr duygular adı altında yeni bir kategori önerilmiştir. Bu kategorinin içerisinde acıma, şaşkınlık ve kıskançlık duyguları bulunmaktadır. Tabloda yer alan örnek ifadelerden de anlaşılacağı gibi ergenlerin verdikleri bu yanıtlar doğrudan pozitif ya da negatif duygu olarak sınıflandırılmamıştır. Acıma duygusunu bildiren ergenlerin 22'si karişmayan statüsündeyken 1 ergen de zorba statüsündedir. Şaşkınlık duygusunu bildiren ergenlerin 9'u karişmayan statüsünde, 2'si de zorba statüsündedir. Kıskançlık alt kategorisi için verilen sadece iki yanıt vardır. Kıskançlık diyen bu iki ergenin 1'i zorba-kurban statüsündeyken 1'i de kurban statüsündedir.

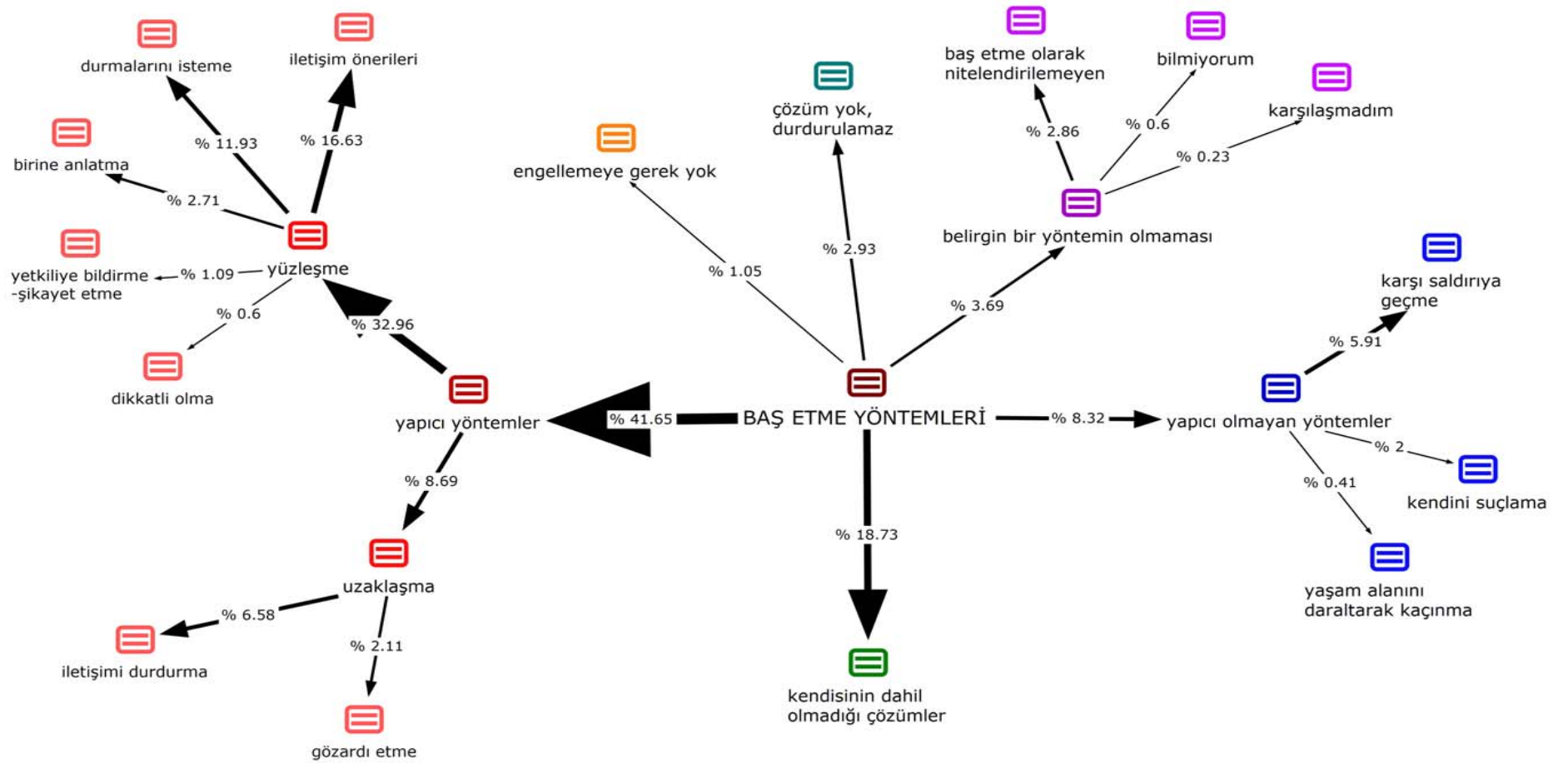
Şekil 3.2'de görüldüğü gibi ergenlerin duygusal tepkilere ilişkin ‘karşılaşmadım’, ‘bilmiyorum’, ‘hiçbir şey-etkilemez’, ‘önemsemedim, çünkü şakaydı’ ve ‘bir duygu olarak nitelendirilemeyen’ alt kategorileri belirgin bir duygunun olmaması adlı üst kategoride birleştirilmiştir. Bir duygu olarak nitelendirilemeyen alt kategorisine ait ifadelerin bazıları şöyledir: “arkadaşlık

bitmiş”, “kalem kutumu çöpe atarlar”, “laf söylemeleri”, “boş işler”, “aşk”. Önemsemedim, çünkü şakaydı alt kategorisi için verilen yanıtların bazıları şunlardır: “fazla takılmam çünkü şaka amaçlı”, “üzülmüyorum, çünkü şaka olduğunu biliyorum”, “ben şaka olarak algılıyorum, takmıyorum”.

Tablo 3.17 Statüye Göre Duygusal Tepkiler

	Zorba %	Kurban %	Zorba- kurban %	Karışmayan %
üzüntüyle ilişkili	20.12	38.5	32.19	30
öfke	23.89	20.66	17.81	14.58
korku-endişe	3.14	6.57	3.42	4.48
diğer negatif duygular	4.4	8.45	2.05	3.46
utanç	3.14	2.35	2.05	1.73
kin-intikam	0	0.47	2.74	0.33
duygu yerine davranış bildirme	5.66	6.1	6.16	2.99
nötr duygular	1.88	0.47	0.68	1.45
pozitif duygular	9.43	1.88	5.48	2.43
önemsemedim, çünkü şakaydı	1.88	2.35	0.68	0.79
karşılaşmadım	3.14	0	0	4.35
hiçbir şey etkilemez	6.3	1.88	2.74	3.69
bilmiyorum	1.26	0	0	0.14
bir duygu olarak	4.4	4.7	2.74	4.25
nitelendirilemeyen				
yanıt vermeyenler	11.32	5.64	21.33	25.33
yanıt verenler toplamı	88.68	94.36	78.77	74.67

Tablo 3.17’de görüldüğü gibi ergenlerin bildirdikleri duygusal tepkiler zorbalık statüleri açısından incelenmiştir. Buna göre zorba bireylerin büyük bir kısmı (% 88.68) duygularla ilgili soruya yanıt vermişlerdir. Zorbaların bildirdiği duygular sırasıyla öfke, üzüntüyle ilişkili duygular ve pozitif duygular şeklindedir. Kurbanların ise % 94.36’sı bu soruya yanıt vermiştir. Bu ergenler akran zorbalığı karşısında en fazla üzüntüyle ilişkili duygular, öfke ve diğer bazı negatif duygular hissettiklerini bildirmişlerdir. Zorba-kurban statüsündeki ergenler ise sırasıyla üzüntüyle ilişkili duygular, öfke ve duygu yerine davranış bildirmişlerdir. Zorba-kurban statüsünün ilk iki duygusu kurban ve zorba statüsü ile uyumluyken, üçüncü sırada ise duygu yerine davranış bildirmişlerdir.

Şekil 3.3 Baş Etme Yöntemlerine İlişkin Model (Yanıt verenler toplamı: % 76.37)

3.3.3 Baş Etme Yöntemlerine İlişkin Bulgular

Araştırmada ilk soruya ergenlerin % 76.37'si yanıt verirken, % 23.63'ü yanıt vermemiştir. Yanıt vermeyen ergenlerin demografik bilgileri incelendiğinde, % 57.2'sini erkek, % 42.8'ini kız ergenlerin oluşturduğu görülmektedir. Statü açısından incelendiğinde ise baş etme yöntemlerine ilişkin soruyu boş bırakan ergenlerin % 3.8'i kurban, % 5.1'i zorba, % 5.4'ü zorba-kurban ve % 85.7'si karışmayan statüde yer almaktadır. Sınıf düzeyi açısından ise liseye devam eden ergenlerin (% 74.7) ilköğretime devam eden ergenlerle karşılaştırıldığında daha fazla oranda yanıt vermeme eğiliminde oldukları söylenebilir.

Ergenlerin verdikleri yanıtlar 'yapıcı yöntemler', 'yapıcı olmayan yöntemler', 'kendisinin dahil olmadığı çözümler', 'engellemeye gerek yok', 'çözümü yok-durdurulamaz' ve 'belirgin bir yöntemin olmaması' olmak üzere altı temel kategoride toplanmıştır.

Şekil 3.3'te görüldüğü gibi, bu araştırmada ergenlerin yaklaşık yarısı zorbalık türünden bir davranış ile baş etmede yapıcı yöntemleri tercih etmektedir. Yapıcı yöntemlere dair ergenlerin verdikleri yanıtlar literatüre de uygun biçimde 'yüzleşme' ve 'uzaklaşma' olarak iki alt kategoriye ayrılmıştır. 'Yüzleşme' alt kategorisinde yer alan yanıtların yaklaşık yarısını "iletişim önerileri" kodu oluşturmaktadır.

Tablo 3.18 İletişim Önerileri

Alt Kod	Frekans	Alt Kod	Frekans
iyi geçinme	49	arkadaş canlısı olma	5
iyi davranma	41	aynısını yapmama	5
sevgi ve saygı	29	dürüst olma	5
yakın ve samimi olma	27	tatlı dil	5
empati kurma	26	iyi dost olma	4
güvenilir olma	21	tarafsız olma	3
anlayışlı ve hoşgörülü olma	20	insancıl olma	3
arkadaş seçmeyi bilme	20	yardımlaşma	3
sağlıklı iletişim kurma	19	yalan söylememek	3
iyi olma	17	sır tutabilme	3
birlikte vakit geçirme	15	sabırlı olma	3
iyi arkadaş olma	15	barışçıl olma	3
kendini geliştirme	14	iyi ahlaklı olma	3
terbiyeli olma	9	sinir bozmama	2
uyumlu olma	9	alay etmeme	2
kavga etmeme	8	kıskançlıktan vazgeçme	2
iyi ilişkiler kurma	7	dedikodu yapmama	2
ilgili olma	7	kırmama-üzmemek	2
sakin olma	6	bencil olmamak	1
kibar davranma	6	iyi niyetli olma	1
küfür etmeme	5	ağırbaşlı olmak	1
birbirini iyi tanıma	5	özür dilemek	1
iyi anlaşma	5	Toplam	442

İletişim önerileri kodu için ergenlerin kullandığı ifadeler Tablo 3.18’ de verilmiştir. Bu alt kodlar doğrudan ergenlerin kendi ifadelerini yansıtmaktadır.

Tablo 3.19 Durmalarını İsteme

Alt Kod	Frekans	Alt Kod	Frekans
konuşma	200	sorunun ne olduğunu sorarım	5
uyarma	80	aramızda halletme	4
yapmamalarını söyleme	10	rahatsız olduğunu söyleme	2
yanlış olduğunu söyleme	10	Toplam	317
anlaşma	6		

‘Yüzleşme’ yönteminin diğer bir kodu durmalarını istemedir. Tablo 3.19’da görüldüğü gibi sekiz alt koda ayrılmıştır ve bu alt kodlar ergenlerin kendi ifadelerini yansıtmaktadır. Konuşma alt kodu için verilen yanıtların bazıları şunlardır: “karşılıklı olarak konuşma”, “bu tür anlaşmazlıkları konuşarak çözme”, “hakkımda konuşan kişilerle gidip yüz yüze konuşmam”, “onlarla sakın bir şekilde konuşmak”. Uyarma alt kodu için verilen yanıtların bazıları şöyledir:

“bu davranışlarda bulunanları uyarmak”, “böyle yapanları uyarmak”, “ sözle uyarmak”.

Tablo 3.20 Birine Anlatma

Alt kod	Frekans
öğretmen ya da okul müdürü	51
anne-baba	14
arkadaş	4
bir kişi belirtmeden	3
Toplam	72

Konuya ilişkin araştırmalarda sosyal destek arama birinden yardım isteme, tavsiye alma, birine sorunu anlatma ve/veya biriyle konuşmadır. Bu kodda ergenler arkadaş, anne-babaya ve öğretmene ya da okul müdürüne anlatmak gibi yöntemler tercih etmektedir. Belli bir kişi belirtmeden zorbalık davranışını anlatmayı tercih eden katılımcıların cevapları şunlardır; “büyüklerden yardım almak”, “büyüklerimi çağırmak”, “biriyle konuşmak”.

Tablo 3.21 Yetkiliye Bildirme/Şikayet Etme

Alt kod	Frekans
polise bildirme	24
şikayet etme	9
yetkiliye bildirme	7
Toplam	40

Yüzleşme yönteminde yer alan diğer bir alt kod ise yetkiliye bildirme/şikayet etmedir. Bu alt kod için ergenler tarafından verilen cevapların bazıları şunlardır: “polise gitmek”, “yetkili yerlere söylemek”, “ilgili birine şikayette bulunmak”, “polisi aramak”.

Dikkatli olma alt kodu için verilen cevaplar “dikkatli olmak”, “daha dikkatli olmam”, “dikkatli davranmak” gibidir. Bu yanıtları veren ergenlerin bulundukları statüler incelendiğinde 19’u karışmayan, 1’i zorba-kurban ve 1’i de kurban statüsündedir.

Yapıcı baş etme yöntemlerinden bir diğeri de uzaklaşmadır. Uzaklaşma alt kategorisinde yer alan baş etme davranışlarına bakıldığında ergenler sırasıyla “iletişimi durdurma” ve “göz ardı etme” yanıtlarını vermiştir.

Tablo 3.22 İletişimi Durdurma

Alt kod	Frekans	Alt kod	Frekans
konuşmama	41	küsmek	6
bu davranışı yapanlardan uzak durma	31	karşılık vermeme	4
o ortamdaki uzak durma	17	susmak	3
mesafe koyma	17	görüsmeme	2
arkadaşlığı kesme	16	yüz vermeme	2
muhatap olmama	12	ilişkiyi kesme	2
bulaşmama-sataşmama	11	iletişimi kesme	1
samimi olmama	10	Toplam	175

Tablo 3.22’de iletişimi durdurma alt kodları verilmiştir. Bu alt kodlar doğrudan ergenlerin kendi ifadelerini yansıtmaktadır. Konuşmama alt kodu için verilen yanıtların bazıları şunlardır: “bu davranışı yapan kişiyle konuşmamak”, “onlarla konuşmayacağım”, “kendisiyle konuşmamak”. Bu davranışı yapanlardan uzak durma alt kodu için ergenlerin verdikleri bazı örnek yanıtlar şu şekildedir: “o tip insanlardan uzak durmak”, “onlardan uzak durmak”, “kötü arkadaşlardan uzak durmak”. O ortamdaki uzak durma alt kodu için verilen yanıtlar: “o mekandan uzaklaşmak”, “o ortamdaki hemen çıkarım”, “onlarla aynı ortamda olmamak”. Mesafe koymak alt kodu için verilen yanıtlar şöyledir: “araya mesafe koymak”, “gereğinden fazla samimi olmamak”, “onlara mesafeli davranmalıyız”. Bu dört alt kod haricindeki diğerleri ergenlerin kullandığı ifadeler doğrultusunda adlandırıldığı için örnek ifadeler verilmeye gerek duyulmamıştır.

Uzaklaşma yönteminin diğer bir kodu olan göz ardı etme için verilen bazı yanıtlar şöyledir: “onları görmezden gelme”, “kafama takmama”, “olanları görmeme”, “yokmuş gibi davranma”, “en önemlisi dikkate almamak”, “kötü davranışlar yapsalar bile aldırılmamak”.

Şekil 3.3’te görüldüğü gibi, ergenlerin sadece % 8.32’si yapıcı olmayan yöntemler içeren yanıtlar vermişlerdir. Ergenlerin yanıtları incelendiğinde bu

temel kategorinin altında olmak üzere üç alt kategori tanımlanmıştır. Bunlar sırasıyla karşı saldırıya geçme, kendini suçlama ve yaşam alanını daraltarak kaçınmadır.

Tablo 3.23 Karşı Saldırıya Geçme

Kod	Frekans	Kod	Frekans
aynısını yapmak	47	şiddet gösterme	5
dövmek	44	koruma tutma	5
karşılık vermek	18	gözdağı verme	4
kavga etme	16	sert olma	3
baş kaldırma	7	tehlikeli madde taşıma	2
dayak atma	6	Toplam	157

Tablo 3.23'te karşı saldırıya geçme alt kategorisi için oluşturulan kodlar verilmiştir. Bu kodlar doğrudan ergenlerin kendi ifadelerini yansıtmaktadır.

Yapıcı olmayan yöntemlerde yer alan diğer bir alt kategori de kendini suçlamadır. Bu alt kategoride örnek yanıtlardan da anlaşılacağı üzere ergenler zorba davranışlara maruz kalmalarında kendilerinin hatalı olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle çözüm yolu olarak kendi davranışlarını değiştirmeleri yönünde cevaplar vermişlerdir. Kendini suçlama alt kategorisi için ergenlerin verdikleri cevaplar şöyledir: “kitap okuyarak konuşmamı düzeltmem”, “biraz eğlenceli olmam”, “çirkin görünmemi sağlamak”, “fiziksel görünüşümü düzeltmem”, “çenemi biraz tutmalıyım”, “kendimdeki eksiklikleri bulma”.

Ergenlerin yaşam alanını daraltarak kaçınma alt kategorisi için verdikleri yanıtların bazıları şu şekildedir: “arkadaş edinmemek”, “başka bir okula gitmek”, “intihar etmek”, “okul ve çevre değiştirmek”, “ölmek” ve “semtimi değiştirmek”. Bu yanıtları veren ergenlerin zorbalık statüleri incelendiğinde ise 4'ü karışmayan, 3'ü kurban, 2'si zorba ve 2'si zorba-kurbandır. Görüldüğü gibi bazı ergenler kendi yaşamlarından birtakım ödünler vererek bu davranışlardan kurtulabileceklerini düşünmektedirler.

Tablo 3.24 Kendisinin Dahil Olmadığı Çözümler

Alt kategori	Frekans	Alt kategori	Frekans
eğitim	152	disiplin sağlama	28
psikolojik destek verme	100	okuldan atma/uzaklaştırma	22
aile desteği	90	bu kişiler kendini düzeltmeli	13
güvenlik sağlama	41	demokrasi/ eşitlik sağlama	14
cezalandırma	38	Toplam	498

Ergenlerin yaklaşık beşte biri de kendisinin dahil olmadığı çözümler sunmuştur. Bu bağlamda ergenler zorbalık davranışını durdurmak ve engellemek için kendi dışında okuldaki yetkili kişiler ve aile büyükleri gibi bazı kişilerden çözümler beklemektedir. Ergenler tarafından kullanılan ifadelerin toplandığı alt kategoriler tabloda verilmiştir. Eğitim alt kategorisi için verilen cevapların bazıları şöyledir: “o kişileri daha iyi eğitip bilinçlendirmek”, “öğretimden çok eğitime önem verilmeli”, “eğitim düzeyinin yükseğe çıkması”, “küçüklükten beri uygulanması gereken insan, sevgi odaklı eğitim”. Eğitim alt kategorisinden sonra sıklıkla ifade edilen alt kategori psikolojik destek vermedir. Bu alt kategori için ergenlerin verdikleri yanıtlar şöyledir:

“bu davranışları yapan çocuklara psikolojik yardımda bulunulmalıdır”	“rehabilitasyon merkezine götürmek”
“o kişiye bir şeyleri tek başına gerçekten yapmak isterse yapabileceğine inandırmak”	“kişilere bağırmadan neden böyle yaptıklarını sorarak onları bu davranışlara tetikleyen, sorunun kaynağına inilebilir”
“içinden 10’a kadar saymak”	“rehberlik danışmanına gitmeli”
“psikolojik yardım almaları gerek, yoksa alışkanlıklarından vazgeçemezler”	“sırları birbirlerine söylememeleri için rehber öğretmenlerle konuşmak”
“psikologa gitmeleri gerekir”	“psikolojik destek almaları lazım”

Kendisinin dahil olmadığı çözümler kategorisinde bulunan diğer bir alt kategori de aile desteğidir. Ergenlerin bu alt kategori için verdiği yanıtlar şu şekildedir: “ailenin çocuklara model olması”, “ailelerin çocuklarına karşı yaptıkları davranışlara dikkat etmeleri gerekir”, “ilk önce aile çocuğun neler yaptığını kontrol etmeli”, “ailelerin daha ilgili olması”, “ailelerin bu konuda duyarlı olması”.

‘Çözümü yok, durdurulamaz’ kategorisinde sınıflanan yanıtlarda ergenler akran zorbalığının engellenemeyeceğini ve hiçbir yöntemle durdurulamayacağını düşünmektedir. Ergenlerin bu kategori içine kodlanan ifadelerinden bazıları şu şekildedir: “bence çözüm yok hep devam eder”, “bu tip davranışlar her zaman olacaktır, bence engellenemez”, “ne yapsam engelleyemem”, “engellemenin bir yolu yok çünkü dedikodu yapıyorlar”. Yanıtları bu kategoride sınıflandırılan ergenlerin statüleri incelendiğinde 54’ü karışmayan, 10’u kurban, 9’u zorba ve 5’i zorba-kurban statüsündedir.

Engellemeye gerek yok kategorisi için ergenlerin verdikleri yanıtların bazıları şunlardır: “engellemeye gerek yok çünkü şaka olduğunu biliyorum o yüzden takmıyorum”, “şaka olduğu için engelleme gereksinimi duymuyorum”, “engellenmesini isteyen kim”, “bence engellememeliyiz”. Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi ergenlerin bir kısmı bu türden davranışların yapılmasını şaka ve eğlence amaçlı gördükleri için engellenmesini istememektedir.

Şekil 3.3’te görüldüğü gibi, baş etme yöntemlerine ilişkin ‘karşılaşmadım’, ‘bilmiyorum’ ve ‘baş etme olarak nitelendirilemeyen’ alt kategorileri belirgin bir yöntemin olmaması adlı üst kategoride birleştirilmiştir. Bazı ergenlerin herhangi bir kategoriye kodlanamayacak biçimde yanıtlar verdikleri görülmüştür. Baş etme olarak nitelendirilemeyen alt kodu için verilen yanıtlardan bazıları şunlardır: “bence bu davranış kötü”, “dedikodu yapmam”, “bu davranışlar yapılmamalı”, “hepsinin para gözünü kör etmiş”, “zamanla bırakırlar”.

Tablo 3.25 Statüye Göre Baş Etme Yöntemleri

	Zorba %	Kurban %	Zorba- kurban %	Karışmayan %
yüzleşme	23.9	38.96	28.76	33.32
uzaklaşma	7.55	15.49	9.6	8.03
kendini suçlama	0.63	3.75	3.42	1.82
yaşam alanını daraltarak kaçınma	1.26	1.41	1.37	0.19
karşı saldırıya geçme	15.1	6.57	11.64	4.76
kendisinin dahil olmadığı çözümler	16.98	15.49	9.6	19.81
engellemeye gerek yok	3.14	0.47	2.74	0.84
çözümü yok, durdurulamaz	5.66	4.64	3.42	2.52
bilmiyorum	1.26	0.94	0.68	0.51
karşılaşmadım	0	0	0	0.28
baş etme olarak nitelendirilemeyen	4.4	0.94	5.48	2.76
yanıt vermeyenler	20.13	11.27	23.29	25.14
yanıt verenler toplamı	79.87	88.73	76.71	74.86

Tablo 3.25’te görüldüğü gibi ergenlerin tercih ettikleri baş etme yöntemleri zorbalık statüleri açısından incelenmiştir. Buna göre zorba bireylerin büyük bir kısmı (% 79.87) baş etme yönelik soruya yanıt vermişlerdir. Zorbaların bildirdiği yöntemler sırasıyla yüzleşme, kendisinin dahil olmadığı çözümler ve karşı saldırıya geçme şeklindedir. Kurbanların ise % 88.73’ü bu soruya yanıt vermiştir. Bu ergenler akran zorbalığı karşısında en fazla yüzleşme, uzaklaşma yöntemlerini ve kendisinin dahil olmadığı çözüm önerilerini bildirmişlerdir. Zorba-kurban statüsündeki ergenler ise sırasıyla yüzleşme, karşı saldırıya geçme, uzaklaşma yöntemlerini ve kendisinin dahil olmadığı çözümleri bildirmişlerdir. Zorba-kurban statüsünün tercih ettiği ilk baş etme yöntemi zorba ve kurban statüsü ile uyumlu şekildeyken, üçüncü sırada bildirdiği uzaklaşma yöntemi ve kendisinin dahil olmadığı çözümler kurban statüsü ile uyumludur. Zorbalığa dahil olan ergenler yüzleşme yöntemini ilk sırada tercih etmişlerdir. Yüzleşme yöntemi bağlamında kurban, zorba ve zorba-kurban statüleri yine benzer biçimde ilk iki sırada iletişim önerileri sunmuş ve durmalarını isteme davranışını bildirmişlerdir.

BÖLÜM 4

TARTIŞMA

Yöntem bölümünde bahsedildiği gibi nitel veri analizi sırasında ergenlerin cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü, anne-baba eğitim düzeyi gibi demografik bilgiler ve dahil oldukları zorbalık statüleri bilgilerinden yararlanıldığı için betimleyici istatistikler ve bulgular bir önceki bölümde verilmiştir. Ancak araştırmanın amacı doğrudan akran zorbalığının yaygınlığı ve demografik değişkenlerle ilişkisini incelemek olmadığı için bu bulgulara yönelik sadece genel bir tartışmaya yer verilmiştir. Araştırmanın asıl amacı doğrultusunda daha sonra sırasıyla zorbalığın nedenleri, duygusal tepkiler ve baş etme yöntemlerine dair bulgular tartışılmıştır.

4.1 AKRAN ZORBALIĞININ YAYGINLIĞI

Akran zorbalığının çocuklar ve ergenler arasındaki yaygınlığını belirlemede kendini bildirim türünden ölçekler, akran bildirimi ve öğretmen bildirimi veya kişisel gözlem gibi birçok farklı ölçme yönteminin kullanıldığı araştırmalar mevcuttur. Bu araştırmalarda zorbalığa herhangi bir şekilde dahil olma oranının genel olarak % 10 ile % 78 arasında, kurbanlar için yaklaşık olarak % 5 ile % 26 arasında, zorbalılar için % 2 ile % 17 arasında, zorba/kurbanlar için ise % 2 ile % 24 arasında değişme gösterdiği bulunmuştur (Andreou, 2000; Borg, 1999; Mynard ve Joseph, 2000; Whitney ve Smith, 1993; Yıldırım, 2001). Literatür incelendiğinde zorbalık uygulama ve zorbalığa maruz kalma oranlarının hangi zaman diliminde ve hangi sıklıkta ele alındığına ve hangi alt türlerin değerlendirildiğine bağlı olarak değişme gösterdiği açıkça görülmektedir. Bu çalışmada akran zorbalığının yaygınlığına ilişkin bulgular incelendiğinde, örneklemin % 8'inin kurban, % 6'sının zorba ve % 5.5'inin ise zorba-kurban

olarak zorbalığa dahil olduğu bulunmuştur. Bu araştırmadan elde edilen bulgular ülkemizde daha önce benzer ölçme araçları ve zorbalık statülerini belirlemeye yönelik benzer yöntemlerin kullanıldığı araştırma bulgularıyla büyük ölçüde benzerlik göstermektedir (Bayraktar, 2009; Gültekin ve Sayıl, 2005; Pekel-Uludağlı ve Uçanok, 2005).

Akran zorbalığına dahil olmada cinsiyet farkı ortaya koyan araştırma bulguları tutarlılık göstermemektedir. Bazı araştırmacılara göre erkek öğrenciler, zorbalığa hem kurban hem de zorba olarak kız öğrencilere göre daha sıklıkla dahil olmaktadır (Boulton ve Underwood, 1992; Boulton ve Smith, 1994; Rigby, 2000; Rigby ve Slee, 1991; Salmivalli ve diğer., 1999; Whitney ve Smith, 1993). Bu çalışmada da elde edilen sonuçlar erkeklerin zorbalığa zorba-kurban ve zorba olarak kızlardan daha fazla dahil olduğunu göstermektedir. Akran zorbalığı türlerine göre incelendiğinde bazı araştırmacılar erkeklerin kızlara göre daha fazla fiziksel zorbalığa maruz kaldıklarını, kızların ise daha fazla sözel ve ilişkisel zorbalığa maruz kaldıklarını bildirmişlerdir (Baldry ve Farrington, 1999; Björkqvist, Lagerpetz ve Kaukiainen, 1992; Crick ve Grotpeter, 1995, 1996; Dölek, 2002; Kepenekçi ve Çınkır, 1996; Mynard ve Joseph, 2000; Nansel ve diğer., 2001; Wolke, ve diğer., 2001). Bu doğrultuda bu araştırmada da elde edilen sonuçlar erkeklerin fiziksel zorbalık, sözel zorbalık, korkutma/sindirme ve kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa daha fazla maruz kaldığını göstermektedir. Buna karşılık kızların ise ilişkisel zorbalığa daha fazla maruz kaldığı görülmektedir. Elde edilen bu yöndeki bulgular erkeklerin fiziksel güç, alay ve hakaret etme gibi daha doğrudan açık saldırılar yoluyla kızların ise arkadaşlık ilişkilerini bozulması yoluyla zorbalığa maruz kaldıkları söylenebilir.

Akran zorbalığı uygulamada cinsiyet farklılığı daha belirgin bir örüntü sergilemektedir. Önceki araştırmalarla ve bu araştırmadaki erkeklerin kızlara göre hem zorba hem de zorba-kurban olarak zorbalığa daha fazla dahil olma bulgusuyla paralel olarak erkek ergenlerin kız ergenlere göre daha fazla akran zorbalığı uyguladıkları belirlenmiştir (Austin ve Joseph, 1996; Boulton ve Underwood, 1992; Craig ve Pepler, 2003; Pellegrini ve diğer., 1999; Seals ve

Young, 2003). Bu araştırmada akran zorbalığını uygulama alt boyutlarının cinsiyete göre değişip değişmediği incelendiğinde, erkeklerin dolaylı ve doğrudan tüm zorbalık türlerini kızlara göre daha fazla sergiledikleri görülmüştür. Buna göre çalışmamızda ilk ve orta ergenlik dönemindeki erkeklerin akranlarına fiziksel ve sözel güç gösterisi ve tehdit uygulayarak, kişiyi gruptan dışlayarak ve diğerleriyle olan ilişkilerini zedeleyerek onları sindirdikleri ve özel eşyalarına zarar verdiklerini söylemek mümkündür.

Araştırmada zorbalığa maruz kalmada genel olarak ilköğretim ikinci kademeye devam eden ergenlerin liseli ergenlere göre zorbalığın tüm türlerine daha fazla maruz kaldığı görülmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bulgu ile tutarlı olarak bir grup araştırmada da akran zorbalığına maruz kalmada yaşla birlikte bir azalma olduğu rapor edilmiştir (Dölek, 2002; Kristensen ve Smith, 2003; Smith ve diğer., 1999; Şirvanlı-Özen, 2006; Whitney ve Smith, 1993). Doğrudan akran zorbalığına giren ve fiziksel olarak karşıdaki kişiye zarar veren davranışlara maruz kalmanın hemen hemen tüm çalışmalarda yaşa bağlı olarak azaldığı göze çarpmaktadır (Borg, 1999; Kristensen ve Smith, 2003; Olweus, 1991; Rivers ve Smith, 1994, Smith ve diğer., 1999). Bu araştırmada da genel olarak ilköğretim ikinci kademeye devam eden ergenlerin liseli ergenlere göre zorbalığın fiziksel ve sözel olarak korkutmaya yönelik türlerine daha fazla maruz kaldıkları söylenebilir. Ayrıca araştırmada yaşça daha küçük ergenlerin dolaylı saldırganlık kapsamında ele alınan ilişkisel ve sosyal dışlama yoluyla da daha fazla zorbalığa maruz kaldıkları göze çarpmaktadır. Ancak bazı araştırmacılar yaş ilerledikçe dolaylı ve ilişkisel zorbalıkta artış olduğunu bildirmektedir (Olweus, 1993, Perry, Perry ve Weis, 1989). Diğer taraftan Şirvanlı-Özen (2006) ilişkisel zorbalık açısından hem erkeklerde hem de kızlarda yaşa bağlı olarak bir değişme gözlenmediğini rapor etmiştir. Buna karşılık bu araştırmada yaşça daha küçük olan ergenlerin kişisel eşyalara saldırı ve korkutma sindirme de dahil olmak üzere tüm zorbalık türlerine daha fazla maruz kaldıkları görülmektedir.

Araştırmada sosyal dışlama ve korkutma/sindirme alt boyutları haricinde ilişkisel, fiziksel, sözel ve kişisel eşyalara saldırı alt boyutlarında zorbalık

uygulamada yaşa göre farklılık elde edilmiştir. Bu araştırmanın bulgularına göre ilköğretim ikinci kademedeki ergenlerin liseli ergenlere göre arkadaşlık ilişkilerini bozma, birbirlerine karşı kıskırtma yoluyla daha sık zorbalık yaptığını söylemek mümkündür. Ancak ilişkisel zorbalığı uygulamadaki yaş ile ilgili örüntüyü anlamlandırmanın daha güç olduğu görülmüştür. Bununla birlikte doğrudan fiziksel saldırıda bulunma ve eşyalara kasıtlı zarar vermenin liseli ergenlerin kendi aralarında farklılık göstermektedir. Diğer bir deyişle içerisinde bulundukları hiyerarşik yapıdan dolayı daha büyük yaştaki liseli ergenler kendilerinden daha küçük sınıftakileri hedef alarak onlara fiziksel saldırıda bulunmakta ve kişisel eşyalarına zarar vermektedir. Benzer şekilde Hanish ve Guerra (2002) da öğrencilerin lisenin ilk yılında zorbalığa maruz kalma risklerinin diğer sınıftakilere göre daha yüksek olduğunu, zorbaların kendilerini koruma becerilerinin zayıflığından dolayı yaşça kendilerinden küçük olan öğrencileri hedef olarak seçtiklerini belirtmektedirler. Bu çalışmada ayrıca yaşça daha büyük ergenlerin küçük yaştakilere küfür etme, kötü söz söyleme gibi davranışlarda daha fazla bulunduklarını söylenebilir.

4.2 NİTELİKSEL VERİLERE İLİŞKİN BULGULARIN TARTIŞILMASI

4.2.1 Nedenlere İlişkin Bulguların Tartışılması

Örnekleimde nedenlere ilişkin soruya cevap veren ergenlerin yaklaşık yarısı bu davranışları zorbaya yüklemektedir. Buna karşılık oldukça küçük bir kısmı kurbanı bağlı nedenlerden söz etmiştir. Temel kategoriler oluşturulurken referans alınan odak grup çalışmasında ise farklı olarak ergenler kurbanı bağlı nedenleri zorbaya bağlı nedenlerden daha sıklıkla dile getirmiştir (Smith ve diğer., 2004).

Araştırmada zorbaya bağlı nedenleri ifade eden ergenler büyük oranda zorbanın birtakım özelliklerini bu türden davranışların nedeni olarak belirtmiştir. Sözü edilen odak grup çalışmasında ise örneklemin çok daha az bir kısmı zorbanın özelliklerini bir neden olarak göstermiştir. Bu farklılık şu şekilde açıklanabilir.

Öncelikle bahsedilen çalışma yalnızca zorbalığa maruz kalanların yer aldığı daha küçük bir katılımcı grubu ile yürütülmüş ve zorbanın özellikleri kapsamında yalnızca kişilik özellikleri ele alınmıştır (personality characteristics of bully). Ancak bu çalışma tüm zorbalık statüleri kapsayacak biçimde ve daha geniş yaş ranjını içeren bir örneklem grubu ile gerçekleştirilmiştir. Buna bağlı olarak ergenlerin verdiği cevaplar zorbanın kişilik özelliklerinin yanı sıra farklı birtakım özelliklerini de yansıtmaktadır. Bu nedenle bahsedilen çalışmada yer alan zorbanın kişilik özellikleri kategorisi genişletilerek zorbanın özellikleri adını almıştır. Literatürde zorbaca davranışların sebebinin zorbanın birtakım özelliklerinden kaynaklandığına dair ipuçları yer almaktadır. Örneğin, okul idarecileri ve rehber öğretmenler ile görüşme yöntemiyle yapılan bir çalışmada bu türden davranışların sergilenmesine neden olarak bazı öğrencilerin akranlarına karşı duyduğu kıskançlık ve çekememezlikten söz edilmiştir (Genç, 2007). Bahsedilen çalışmaya paralel biçimde bu araştırmada da ergenlerin büyük bir kısmı zorbaların kıskanç bireyler oldukları ve çevrelerindeki bazı kişileri çekemedikleri yönünde yanıtlar vermişlerdir. Başka bir çalışmada ise ergenler zorba bireylerin kişisel problemleri olduğunu ve bu problemleriyle nasıl başa çıkacaklarını bilmediğini rapor etmişlerdir (Karaman-Kepenekçi ve Çınkır, 2006). Benzer biçimde bu araştırmada da ergenler zorbaların olgunlaşmamış, psikopat, sorunlu, dengesiz kişiler olduklarını ifade etmişlerdir. Bazı araştırmalarda ise zorbalık türünden davranışları sergileyenlerin saldırgan ve sinirli bir yapıya sahip, baskın karakterli, kurallara uymayan ve şiddeti bir çözüm yolu olarak gören bireyler olduğu belirtilmektedir (Craig ve Pepler, 2003; Olweus, 1987). Bu çalışmada da ergenlerin zorbayı tanımlamak için kullandıkları “agresif oldukları için”, “çok sinirli olmak”, “sert olmak”, “okuldaki öğrencilerin kavgacı olmaları” gibi ifadeleri sözü edilen araştırma bulgularıyla örtüşmektedir.

Zorbaya bağlı nedenler temel kategorisinde bulunan diğer bir alt kategori de zorbanın duygusal kazanımıdır. Zorbanın bu türden davranışları eğlenmek, kendisini iyi hissetmek, zayıf olanlarla uğraşmak, sinir etmek, can sıkıntısını gidermek ve intikam almak gibi duygusal kazanım sağlamak amacıyla

sergilediği belirtilmiştir (Smith ve diğer., 2004). Bu çalışmada eğlence kodunda tanımlanan yanıtlar incelendiğinde “benimle eğlenmek isterler”, “maksat eğlence olsun diye”, “benimle eğlenmek istemeleri” gibi ifadeler dikkati çekmektedir. Bu doğrultuda pek çok araştırmacı kurbanın eğlence unsuru olarak kullanılmasından bahsetmektedir (Slee, 1994; Slee ve Rigby, 1993). Hatırlanacağı gibi zorbalığın tanımında kasıtlı olarak endişe ve korku yaratma, doğrudan ya da dolaylı olarak zarar verme ve canını acıtma gibi unsurlar yer almaktadır. Ergenlerin verdikleri bazı yanıtlar da zorbalığın tanımındaki bu unsurları oldukça iyi bir biçimde yansıtmaktadır. Bu açıklamaya örnek olarak ergenlerin bazı yanıtları şu şekildedir: “bana zarar vermek istemeleri”, “insanları üzmeyi sevmek”, “beni dövmeleleri hoşlarına gittiği için”.

Araştırmada bireysel özelliklerin dışında ergenlerin bir kısmı aile, arkadaş, okul ve yaşadıkları çevreden etkilenerek zorbaca davranışlarda bulunulduğunu bildirmişlerdir. Elde edilen bu bulgu daha önceki çalışmalarla tutarlıdır (Bernstein ve Watson, 1997; Olweus, 1987; Zaklama, 2003). Smith ve diğerlerinin (2004) çalışmasında zorbanın deneyimi zorbanın arkadaşının olmayışı ve ailesinde bazı problemleri olması şeklinde tanımlanmıştır. Ancak yalnızca bu türden davranışlara maruz kalanların yer aldığı sözü edilen çalışmada ergenlerin hiç biri zorbanın deneyimlerinden söz etmemiştir. Benzer bir durumun söz konusu olup olmadığını değerlendirmek üzere zorbanın deneyimlerinden söz eden ergenlerin statüleri incelendiğinde 168’i karışmayan, 16’sı zorba, 12’si kurban ve 5’i zorba-kurbandır. Dolayısıyla bahsedilen çalışmadan farklı olarak kurban statüsündeki ergenlerin bir kısmının bu kategoriye dair yanıt verdiği görülmektedir. Zorbanın deneyimlerine yükleme yapan kurbanlar çoğunlukla “ailenin kendi haline bırakması”, “aileleri ilgilenmediği için”, ve “aileden kaynaklanabilir” gibi zorbanın ailesine yönelik değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Buradan hareketle ailenin izin verici ve ihmalkâr tutumlarını zorbalığın bir nedeni olarak gördükleri söylenebilir.

Zorbanın deneyimleri bağlamında ergenler, sıklıkla aileye bağlı nedenlerden söz etmiştir. Bu bağlamda araştırmacılar neden bazı ergenlerin daha fazla zorbalığa

dahil olduklarını belirlerken aileleriyle olan ilişkilerine odaklanmaktadır. Araştırmaların bir kısmı ebeveynlik stilleri, ebeveynlik uygulamaları, ebeveyn-ergen ilişki niteliği gibi unsurlar üzerinde durmaktadır. Bu araştırmalarda zorbaların ailelerinin daha tutarsız ve sert disiplin uyguladıkları, daha çok otoriter ebeveynlik stilini sergiledikleri olumlu sosyal etkileşimleri daha az ve saldırgan davranışları daha çok pekiştirdikleri görülmektedir (Baldry ve Farrington, 2000; Dishion ve McMahon, 1998; Olweus, 1980; Rican, Klicperova ve Koucka, 1993; Stevens, De Bourdeaudhuij ve Van Oost, 2002). Ayrıca ailenin sevgi ve şefkatten eksik olması, anne veya babasından yeterli ilgi ve terbiyeyi görmemesi ve de ailesinden şiddet görmesi bu türden davranışların sergilenmesinde neden olarak belirtilmiştir (Olweus, 1987; Zaklama, 2003). Bununla birlikte akran zorbalığına hem hedef olan hem de bu türden davranışlar sergileyen çocukların evde daha fazla ihmal edildikleri ve daha tutarsız disiplin uygulamalarına maruz kaldıkları düşünülmektedir (Bowers, Smith ve Binney, 1992; 1994; Smith ve Myron-Wilson, 1998; Stevens ve diğer., 2002). Bu bulgularla paralel biçimde bu çalışmada da ergenlerin bir kısmı zorbaca davranışların meydana gelmesinde zorbanın aile terbiyesinin olmaması, ailede yeterli eğitimin verilmemesi, aileden yeterli sevgi ve şefkat görülmemesi, ailede şiddet olması, aile yapısının bozuk olması ve ailede huzursuzluk olması gibi unsurlara dikkat çekmişlerdir.

Zorbanın deneyimlerinden okula vurgu yapan ergenler daha çok okulun güvenli bir yer olmaması, disiplinin yetersiz, okulun kalabalık olması ve öğrencilerin entelektüel yeterliliklerinin düşük olması gibi nedenlerden söz etmişlerdir. Ergenlerin bu yöndeki ifadeleri okul iklimi bağlamında ele alınabilir. Literatürde okul iklimi ve akran zorbalığı arasındaki ilişkilerin incelendiği pek çok araştırma mevcuttur. Bu araştırmalarda zorbalığa maruz kalma ile okulda kendini güvensiz hissetme, okulu sevmeme, okula gidiş gelişlerde yaşanan korku, okulda yaşanan yüksek çatışmalar ve düşük kontrol ve zorbalığı destekleyen okul kültürünün varlığı arasında olumlu yönde ve anlamlı ilişkiler elde edilmiştir (Brown, Birch ve Kancherla, 2005; Craig, Pepler ve Atlas, 2000; Hoover, Hazler ve Oliver, 1992; Kochenderfer ve Ladd, 1996; Olweus ve Limber, 1999; Varjas, Henrich

ve Meyers, 2009). Benzer şekilde öğrenciler arasındaki saygının desteklenmesinin, okuldaki kuralların açık ve adil olmasının (Welsh, Jenkins ve Green, 1999), kurallar çiğnendiği takdirde verilecek cezaların net olmasının, katı fiziksel cezalar gibi yıkıcı değil, yapıcı disiplin yöntemlerinin kullanılmasının (Batsche ve Knoff, 1994), okullardaki zorbalık olayları ile negatif yönde ilişkili olduğu görülmektedir. Yukarıda bahsedildiği gibi akran zorbalığı ve okul iklimi arasındaki ilişkiyi gösteren pek çok araştırma bulgusu olmasına rağmen bu çalışmada ergenlerin çok az bir kısmı bu türden bir yüklemde bulunmuştur. Ergenlerin statüleri incelendiğinde 6'sı karışmayan, 2'si zorba, 1'i zorba-kurban ve 1'i de kurbandır. Buradan yola çıkarak zorbalığa dahil olan ve olmayan grubun hemen hemen eşit düzeyde okulla ilgili faktörlere yükleme yaptıkları söylenebilir. Okul iklimi bağlamında ergenlerin bir kısmı öğrencilere, bir kısmı eğitim sistemine bir kısmı okulun güvenliğine ve okulun fiziksel yapısına yönelik değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu yöndeki ifadeler ergenlerin devam ettikleri okul hakkında olumsuz birtakım düşüncelere sahip olduklarını düşündürmektedir.

Ergenlerin bir kısmı da zorbaya bağlı nedenlerden gösteriş yapma, üstün görünme, dikkat çekme, arkadaş-çevre edinme gibi zorbanın birtakım sosyal kazanımlarından söz etmiştir. Referans alınan odak grup çalışmasında zorbanın sosyal kazanımları zorbanın büyük görünmesi, popüler olması ve dikkat çekmesi olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda akranlarını güldürme, eğlendirme ve daha geniş kitleler oluşturabilme gibi motivasyonlar zorbalığın devam etmesinin nedenlerinden biri olarak düşünülmektedir (Gini, 2006; Olweus, 1987; Smith ve diğer., 2004). Benzer biçimde güç ve baskı kurma, kendisini güçlüymüş gibi gösterme ve de dikkat çekme gibi nedenlerle bu türden davranışlar sergilenmektedir (Espelage ve Holt, 2003; Karaman-Kepenekçi ve Çınkır, 2006; Lantierri ve Patti, 1996; Tani, ve diğer., 2003). Yukarıda özetlenen araştırma bulgularına paralel biçimde bu kategoride yer alan “başkasına üstünlük kurma”, “güç gösterisi yapma isteği”, “kendilerini kabadayı sandıkları için” ve “ilgiyi çekmek” gibi ifadeler açıkça bu türden davranışların sosyal kazanım elde etmek amacıyla sergilediğini göstermektedir.

Referans alınan odak grup çalışmasında ergenlerin bir kısmının para ve bazı materyalleri alarak fiziksel kazanç sağlama amacıyla bu türden davranışlarda bulundukları belirtilmiştir (Smith ve diğer., 2004). Bir çalışmada da para, eşya gibi şeyleri izinsiz alma, hırsızlık ve haraç kesme gibi unsurlar kazanç duygusu olarak adlandırılmıştır (Lantierri ve Patti, 1996). Bu çalışmada örneklemin oldukça az bir kısmı fiziksel kazanıma yükleme yapsa da sözü edilen araştırma bulgularını destekleyen ifadeler yer almaktadır. Fiziksel kazanıma yönelik bu ifadeler zorbalığın kişisel eşyalara saldırı boyutunda ele alınabilir. Bu kategoride yer alan ifadelerin kişisel eşyalara saldırı boyutundaki maddelerle paralel olduğu görülmüştür (örn., diğerleri beni koridorda sıkıştırıp paramı ve eşyalarımı alırlar). Bu bağlamda bazı araştırmalar kızların daha çok ilişkisel ve kişisel eşyalara saldırı yoluyla dolaylı saldırganlığa maruz kaldıklarını göstermektedir (Baldry ve Farrington, 1999; Björkqvist, Lagerpetz ve Kaukiainen, 1992; Crick ve Grotpeter 1995, 1996; Dölek, 2002; Mynard ve Joseph, 2000; Nansel ve diğer., 2001; Wolke, Woods, Stanford ve Shulz, 2001). Araştırmacılar kişisel eşyalara saldırıyı, eşyanın ya da paranın sahibi tarafından saldırganın kimliği tespit edilmeden yapılabildiği için dolaylı bir saldırganlık olarak ele alınabileceğini ve bu tür saldırıların kızlar arasında yaygın olmasının beklenen bir sonuç olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan Gültekin'in (2003) yaptığı çalışmada ise kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa maruz kalma açısından kız ve erkek ergenler arasında bir fark bulunmamıştır. Özetlenen araştırma bulgularından farklı olarak, bu çalışmada kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa dahil olma açısından cinsiyete göre belirgin bir fark elde edilmiş ve erkeklerin kızlara göre kişisel eşyalara saldırı yoluyla zorbalığa daha fazla dahil olduğu bulunmuştur. Ayrıca bu çalışmada yaşça küçük olan erkek ergenler (% 73) kız ergenlere göre daha fazla zorbanın fiziksel kazanıma yüklemede bulunmuşlardır.

Hatırlanacağı gibi bu çalışmada ergenlerin oldukça küçük bir kısmı zorbaca davranışların nedenini kurbanı bağlamıştır (% 7.3). Ergenlerin statüleri incelendiğinde 140'ı karışmayan, 30'u kurban, 14'ü zorba-kurban ve 10'u zorbadır. Statülerin örneklemdaki dağılımı ile karşılaştırıldığında zorbalığa dahil

olan grubun kurbanı bağılı nedenleri daha sıklıkla dile getirdiğı söylenebilir. Bununla birlikte bu türden nedenleri ifade eden kurban statüsündeki ergenler de azımsanmayacak düzeydedir. Dolayısıyla bu davranışlara maruz kalan ergenlerin bir kısmı yaşadıkları durumdan kendilerini sorumlu görmekteirler. Bu doğrultuda ergenlerin duygusal tepkilere yönelik ifadeleri incelendiğinde “kendimi çok yalnız hissediyorum”, “sevilmediğimi hissedirim”, “ağlamak isterim”, “ezik hissediyorum”, “sinirden küplere binerim” ve “kendimi sevmemeye başlıyorum” gibi yanıtlar yer almaktadır. Buradan hareketle kendilerini sorumlu tutan ergenlerin daha olumsuz duygu durumu içerisinde oldukları söylenebilir. Ergenlerin bu kategoride yer alan ifadeler incelendiğinde “boyumun kısa olması”, “fiziksel görünüşümden dolayı beni yargılamaları”, “kelimeleri düzgün söyleyemediğim için”, “Malatyalı değilim, İzmirliyim o yüzden farklı görebilirler”, “hayat felsefemin farklı oluşu”, “benim eğlenceli olmamam”, “ben onların siyasi görüşüne uygun değilim”, “beni kendilerine yakın görmedikleri için”, “sakin ve sessiz olduğum için” gibi yanıtlar yer almaktadır. Bu yöndeki ifadeler zorbalığa maruz kalan bireylerin şişman olma gibi fiziksel, arkadaşlarının olmaması gibi sosyal ve sık sık ağlamak gibi duygusal özellikleri olduğunu bildiren çalışmalarla benzerlik taşımaktadır (Banks, 1997; Bernstein ve Watson, 1997; Hoover ve Oliver, 1996; Olweus, 1994). Bunun yanı sıra kurbanı bağılı nedensel yüklemeler durağanlık, kontrol edilebilirlik ve iç/dış kontrol odağı olmak üzere üç boyutta ele alınmaktadır (Graham ve Juvonen, 2001; Weiner, 1986). Bu bağlamda araştırmacılar kurbanın özellikleri ya da davranışları zaman içinde değişmeyen, kendisi tarafından kontrol edilemeyen ve içsel özellikleri ile ilgili ise bu durumdan kendisini daha fazla suçladığı ve psikososyal uyumunun daha olumsuz olduğunu öne sürmektedir (Huitsing, Veenstra, Sainio ve Salmivalli, 2010).

Referans alınan çalışmada zorba-kurban ilişkisi kurbanı sevmeme, tartışmalar, kavga etme, yarış içinde olma olarak tanımlanmıştır (Smith ve diğer., 2004). Benzer biçimde bu çalışmada da ilişkisel zorbalık olarak nitelendirilen bazı ifadeler şunlardır: “arkadaşlarımda dedikoducular var”, “benim onlardan daha iyi olmamı kıskanıyorlar”, “beni başarılı olduğum için

çekememeleri”, “hakkımda yalan söyleyerek beni üzerler”, “gruplaşmış kişilerin başkalarını aralarına almamaları”, “aralarında olan bir konuyu paylaşmak istememek”. Kız ergenlerin erkek ergenlere göre daha fazla ilişkisel zorbalığa (dedikodu yapma, sosyal dışlama) dahil oldukları bilinmektedir. Bu çalışmada kızların erkeklere göre ilişkisel zorbalığa daha fazla maruz kaldıkları ancak bu davranışları erkeklerin kızlardan daha fazla uyguladıkları bulunmuştur. Bu bağlamda kız ergenlerin okulda yarış içerisinde olma, kıskançlık ve tartışma gibi zorba-kurban ilişkisinden kaynaklanan nedenleri erkeklerden daha fazla dile getirdiğini ortaya koyan araştırma bulguları vardır (Lagerspetz, Björkqvist ve Peltonen, 1988; Owens, Shute ve Slee, 2000; Smith ve diğer., 2004). Bu çalışmada da zorba-kurban ilişkisinin göreceli olarak kız ergenler (% 64.25) tarafından daha sıklıkla dile getirilmesi yukarıda sözü edilen görüş ve bulguları belirli ölçüde desteklediği söylenebilir.

Bu çalışmada mevcut araştırma bulgularından farklı biçimde kız-erkek ilişkisi olarak yeni bir kategori belirlenmiştir. Bu kategoride yer alan yanıtlar önemli bir oranda olmasa da kategori adını yansıtan “sevgili durumlarında olur”, “cinsel istekler”, “kız meselesi” gibi ifadeler bulunmaktadır. Hatırlanacağı gibi bu araştırmanın örneklemini ilk ve orta ergenlik dönemini kapsamaktadır. Bilindiği gibi ergenlik seksüel olgunluğa işaret eden flört ilişkilerinin yaşanmaya başladığı bir dönemdir. Flört erkek ve kızları bir araya getiren grup etkinliklerinden, kızlar ve erkeklerin beraber çıktıkları grup çıkmalarına; çiftler olarak gündelik çıkmalardan düzenli bir erkek ya da kız arkadaşla ciddi bir ilişkinin gerçekleştiği çıkmalara kadar farklı anlamlara gelebilir. İlk ve orta ergenlikte flörtün yakınlık ve bağlılık gibi unsurlardan ziyade akranlar arasında sosyal statünün sembolü olduğu görülmektedir (akt. Steinberg, 2005). Bu bağlamda flört gençlerin kendi aralarında üstünlük kurmaya yönelik bir değer olarak da nitelendirilebilir. Araştırmacılar üstünlük kurmanın kabul görme ve saldırganlık olmak üzere iki boyutu olduğundan söz etmektedir. Saldırganlık boyutu ergenlerin akranları tarafından kabulü arttırdığı gibi karşı cinsin de dikkatini çekmeyi kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda bazı araştırmacılar erkek ergenlerin saldırgan davranışlarına kızlar tarafından tanık olduğunda flört

etme olasılıklarının artabileceğini öne sürmektedirler (Pellegrini ve Bartini, 2001). Ergenlerin zorbalığın bir nedeni olarak kız-erkek ilişkisini belirtmeleri, yukarıda özetlenen araştırma bulgularıyla bir ölçüde açıklanabilmektedir.

Yukarıda açıklanan kategorilerin dışında yer alan bir başka kategori de belirgin bir nedenin olmamasıdır. Bu kategorinin altında nedeni yok-bilmiyorum, karşılaşmadım ve bir neden olarak nitelendirilemeyen alt kategorileri yer almaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi örneklemdaki ergenlerin büyük bir bölümü karışmayan statüde yer almaktadır. Bu nedenle “karşılaşmadım”, “başıma gelmedi”, “karşılaşmıyorum” gibi ifadelerin bildirilmesi olağandır ve bu türden ifadeleri veren ergenlerin beklendiği biçimde % 90’ı karışmayan statüsündedir. Benzer biçimde nedeni yok/bilmiyorum yanıtını veren ergenlerin de oldukça büyük bir kısmı karışmayan statüsündedir (% 80.3).

4.2.2 Duygusal Tepkilere İlişkin Bulguların Tartışılması

Akran zorbalığına maruz kalanların verdikleri duygusal tepkilerin başında kaygı, stres, üzüntü, kızgınlık ve utanç gelmektedir (Aluede ve diğer., 2008; Ortega ve diğer., 2009; Smith ve diğer., 2004; Swearer ve diğer., 2001). Bu çalışmada da benzer biçimde ergenler zorbalık karşısından en fazla üzüntü, öfke, korku-endişe, diğer birtakım negatif duyguları, utanç ve kin-intikam hissettiklerini dile getirmişlerdir. Negatif duygular kendi içerisinde değerlendirildiğinde ergenlerin yaklaşık üçte biri üzüntüyle ilişkilendirilen duygulardan bahsetmişlerdir. Üzgün, üzüntü ve üzülüyorum şeklindeki yanıtların yanı sıra kendini kötü hissetme, hüznlenme, moral bozukluğu, kızgınlık, acı, can sıkıntısı, stres, mutsuz olma gibi ifadeler de üzüntü ile ilişkilendirilen duygular kapsamında ele alınmıştır. Ergenlerin statüleri incelendiğinde 642’si karışmayan, 82’si kurban, 47’si zorba-kurban ve 32’si zorbadır. Ergenlerin izledikleri ve kurban ya da zorba-kurban olarak dahil oldukları bu durum karşısında üzüntüyle ilişkili duygular ifade etmesi beklendiği bir durumdur. Ancak zorbaların bu türden duygular bildirmesi şaşırtıcı olmakla beraber bu türden davranışları sergilediklerini inkar ettikleri veya bu yüzden kendilerini kötü hissettikleri şeklinde düşünülebilir.

Negatif duygular bağlamında öfke duygusu da yüksek oranda (% 15.8) dile getirilmiştir. Bu duyguyu dile getiren ergenlerin 312'si karışmayan, 44'ü kurban, 38'i zorba ve 26'sı zorba-kurban statüsündedir. Zorbalık karşısında gösterilen duygusal tepkilerin grup temelli duygular bağlamında ele alındığı deneysel bir çalışmada kendi grubuyla yüksek düzeyde özdeşlik kuran kurban grubun zorba gruba göre daha fazla öfke, kızgınlık hissettiği bulunmuştur (Jones, Manstead ve Livingstone, 2011). Bu bulguya paralel olarak bu çalışmada da kurbanların önemli oranda kızgınlık, sinirli olma, nefret etme ve öfke gibi duygusal ifadeleri bildirdikleri söylenebilir. Bununla birlikte sözü edilen araştırmada bir kişinin diğerlerine zarar verildiğine tanık olduklarında bu duruma ve zorba kişilere karşı kızgınlık ve öfke hissettikleri bulunmuştur. Bu öngörü de karışmayan statüdekilerin bu türden duyguları belirtmelerini belirli ölçüde açıklayabilir. Bazı araştırmacılar öfke duygusu için cinsiyet farkı bulmamışlardır. Bu durumu da psikolojik açıdan kızların da erkekler kadar öfkelenediklerine, ancak sosyal normlar gereği bu öfkeyi davranışa dönüştürme konusunda engellenmelerine bağlamaktadırlar (Buss ve Perry, 1992). Benzer bir durumun söz konusu olup olmadığını değerlendirmek üzere “kızmak”, “öfkeli” ve “sinir” gibi duygusal tepkiler veren ergenler cinsiyet açısından değerlendirilmiş ve farklılık bulunmamıştır.

Negatif duygular bağlamında incelenen diğer bir duygu da korku-endişedir. Literatürde zorbaca davranışlara maruz kalmanın ergenlerin birçoğunda korku duygusunun ortaya çıkmasına neden olduğu belirtilmiştir (Banks, 1997; Pepler, Connolly ve Craig, 2000). Bu çalışmada ise “korku”, “içimi korku sarar” ve “korkuyorum” şeklinde duygusal tepkiler veren ergenlerin 87'si karışmayan, 14'ü kurban, 5'i zorba ve 5'i de zorba-kurban statüsündedir. Zorbalığa dahil olmayanların maruz kalmanın korkusundan (“karşılaştığım zaman korkarım”) veya tanık olduğu durumlarda kurban olan kişinin ne hissettiğini düşünerek (“korku içinde kalınır”) yanıt verdikleri söylenebilir. Bu alt kategoride bulunan diğer bir duygu da endişedir. Bir çalışmada akran zorbalığına dahil olmayan ergenlerin bu türden davranışları izlerken, kendi güvenlikleri için

endişelendikleri ve günün birinde bu saldırgan davranışların onlara yönelebileceğini düşündükleri ve bu nedenle bu gruba dikkate edilmesi gerektiği belirtilmiştir (Kartal ve Bilgin, 2007). Bu çalışmada da “endişe” ve “tedirginlik” ifadelerinde bulunan ergenlerin tamamının karışmayan statüde olması bu bulguyla örtüşmektedir.

Tek bir başlık altında ele alınamayacak bazı negatif duygular da ‘diğer’ alt kodunda toplanmıştır. Bu duygular sırasıyla yalnızlık, dışlanmış hissetme, kendini değersiz görme, ezik hissetme, duygulanmış, güvensiz, istenmeme, aciz hissetme, kendini suçlama ve iğrenmedir. Bazı araştırmacılar zorbalığa uğrayanların tedirgin, duyarlı, arkadaş grupları içinde kendini ispat etme güçlüğü yaşayan, öz saygıları eksik, endişeli, kendini güvende hissetmeyen, akran gruplarından dışlanmış ve yalnız ergenler olduğunu belirtmişlerdir (Alikeşifoğlu ve diğer., 2007; Forero, McLellan, Rissel ve Bauman, 1999; Kaltiala-Heino ve Rimpela, 1999; Muscari 2003; Rigby 2003; Smith ve diğer., 2004). Bu bulgularla paralel biçimde bu türden ifadelerde bulunan ergenlerin önemli bir oranda kurban statüsünde yer alması (% 17.6) dikkati çekmektedir. Bir çalışmada alay etme, dalga geçme gibi zorbanın duygusal kazanımına yönelik davranışlara maruz kalan ergenlerin kendilerini dışlanmış ve yalnız hissettikleri bulunmuştur (Smith, 1991). Bu çalışmada “kendimi yalnız hissediyorum” ve “dışlanmış gibi hissediyorum” şeklinde ifadelerde bulunan ergenlerin 34’ü karışmayan, 10’u kurban, 4’ü zorba ve 1’i zorba-kurbandır. Bu türden yanıtların kurban statüsündeki ergenler tarafından da sıklıkla verildiği dikkati çekmektedir. Daha önce de bahsedildiği gibi karışmayan statüdekiler maruz kalan kişilerin duygusal tepkilerini belirtiyor olabilirler. “dışlandıklarını hissedebilirler” ve “yalnız ve kimsesiz hissetme” gibi ifadeler bu öngörüye desteklemektedir. Diğer alt kategorisinde yer alan başka bir duygu da ezik hissetmedir. Eziklik ve ezik hissetme günümüzde ergenlerin günlük yaşamlarında sıklıkla kullandıkları ifadelerdir. Ergenlerin kendi aralarında dışlamak istedikleri bireyleri “ezik” ifadesi ile aşağıladıkları gözlenmektedir. Kurbanı tanımlayan bu türden ifadelerde bulunan ergenlerin 8’i karışmayan ve 1’i de kurban statüsündedir. Karışmayan statüdeki ergenler zorbaca davranışları izlediklerinde maruz kalan

kişilerin bu türden bir duygu hissettiğini düşünüp ezik ifadesini kullanmış olabilirler. Ayrıca yaşadıkları çaresizliği tanımlamak için de eziklik ifadesi kullanılabilir. Karışmayan statüdeki bir ergenin “bir şey yapamamanın ezikliğiyle sadece izliyorum” şeklinde verdiği yanıt bu yorumu güçlendirmektedir. Yer alan diğer duygu da kendini suçlamadır. Bir çalışmada ergenlik döneminde kızların bu türden davranışlara maruz kalındığında kendini suçlama eğiliminin erkeklere göre daha fazla olduğu görülmüştür (Houlihan, Fitzgerald ve O'Regan, 1994). Benzer biçimde bu çalışmada da kendini suçlama alt kodundaki dört yanıtta üçü kız ergene aittir.

Ergenlerin bir kısmı da zorbalık davranışları karşısında utandıklarını ifade etmişlerdir. Bu kategoriye yanıt veren ergenlerin statüleri incelendiğinde 37'si karışmayan, 5'i kurban, 5'i zorba ve 3'ü zorba-kurbandır. Karışmayan statüdeki ergenlerin seyrettikleri bu olay karşısında utanmaları beklenebilir ancak zorba ergenlerin bu duyguyu neden ifade ettiğini anlamlandırmak daha güçtür. Ancak bir çalışmada aslında grubun tipik bir davranışı olmayan olumsuz bir davranışının grup temelli suçluluk duygusuna yol açabileceği öne sürülmüştür (Jones ve diğer., 2009). Bu bağlamda özellikle yapılan davranış grup imajına yükleniyorsa grup temelli suçluluk yerine utanç duygusunun ortaya çıkabileceği ifade edilmektedir (Lickel, Schmader ve Barquissau, 2004). Utanç duygusunu dile getiren kurbanların başkasından yardım alma konusunda çekinceli davrandıkları öne sürülmektedir. Bu bağlamda Murray'ın (2004) çalışmasında da öğretmenler, öğrencilerin utandıkları için yardıma başvurmadıklarını bildirmişlerdir. Benzer biçimde bu çalışmada utanç duygusunu ifade eden ergenlerin baş etme yöntemleri incelendiğinde ergenler yardım aramak, birine anlatmak gibi yöntemlerden ziyade uzaklaşma, iletişimi durdurma ve kendisinin dahil olmadığı çözümler sundukları dikkati çekmektedir. Dolayısıyla bireyin içinde bulunduğu durumdan utanması, kendine dönmesine ve problem çözmeye yönelik bir adım atmasına engel olduğu söylenebilir.

Literatürden farklı olarak bu araştırmada ergenler ‘kin-intikam’ duygularından bahsetmektedir. Kin duygusunun intikam alma hissine ve bu hissinde misilleme

davranışlarına yol açabileceği düşünülebilir. Bu duyguları ifade eden ergenlerin statüleri incelendiğinde 7'si karışmayan, 4'ü zorba-kurban ve 1'i kurbandır. Bu türden duyguların ifade edilmesi kurbanların zorba-kurban, zorba-kurbanların ise zorbaca davranışlarını sürdürme olasılığını düşündürmektedir. Karışmayan statünün kin-intikam duygularını ifade etmesi de zorbaca davranışları sergileyenlere karşı düşmanca duygular beslemesi olarak öngörülebilir. Cinsiyet açısından bakıldığında ise “intikam hissi” ve “kin” gibi ifadelerde bulunan ergenlerin eşit sayıda olduğu görülmektedir.

Akran zorbalığı araştırmalarının oldukça büyük bir kısmında negatif duygulardan söz edilmektedir. Bu çalışmada da ergenlerin oldukça büyük bir kısmı negatif duygu bildirirken daha az bir kısmı da pozitif duygulardan söz etmiştir. Pozitif duygu bildiren ergenlerden 52'si karışmayan, 15'i zorba, 8'i zorba-kurban ve 4'ü kurban statüsündedir. Örneklemin tümünde olduğu gibi pozitif duygu bildiren ergenlerin çoğu karışmayan statüdedir. Bununla birlikte bu statüde yer alan ergenlerin zorbalık davranışlarına yönelik olumlu duygular bildirmeleri oldukça önemlidir. Çünkü zorbanın davranışlarına ve mağdura gülerek zorbanın daha fazlasını yapması için kışkırtan, onu destekleyen ve davranışlarından ötürü zorbaya saygı gösteren diğer öğrencilerle ritüeller iyice pekiştirilmektedir (O'Connell, Pepler ve Craig, 1999; Salmivalli ve diğer., 1996). Pozitif duygu bildiren ergenlerin yaklaşık % 30'u zorba ve zorba-kurbandır. Bu statülerde yer alan ergenlerin pozitif duygu ifade etmeleri beklendik bir durumdur. Buna karşılık kurbanların ise bu durumdan mutlu olması ve eğlenmesi şaşırtıcı bir durumdur. Ancak duygusal tepkilerine dair ikinci, üçüncü cevaplarına bakıldığında aslında bu duruma karşı gerçek anlamda olumlu olmadıkları görülmüştür. Bununla birlikte bu türden duygusal tepkileri belirten tüm ergenlerin nedenlere ilişkin yanıtlarına bakıldığında, bir kısmı “eğlence amacıyla”, “şakalaşmak”, “can sıkıntısı giderme” gibi ifadeleri kullanarak zorbanın duygusal kazanımlarına ilişkin yüklemelerde bulunmuşlardır. Pozitif duygu belirten zorba ve zorba-kurbanların aynı zamanda bu türden bir davranışı ‘şaka-eğlence’ olarak yaptıklarını dile getirmeleri bir çalışmada bunu akran zorbalığını haklı çıkarma eğiliminde olması şeklinde

yorumlanmıştır (Smith ve diğer., 2004). Bir başka çalışmada ise kızların zorbalık yaptıklarında kendilerini kötü hissettikleri, erkeklerin ise kendilerini daha iyi hissettikleri ve bu durumu da eğlenceli buldukları saptanmıştır (Smith ve Shu, 2000). Benzer biçimde bu çalışmada da pozitif duygu bildiren zorba statüsündeki erkek ergenlerin (% 86.7) zorbaca davranışlar sergilediklerinde kendilerini iyi, mutlu ve heyecanlı hissettikleri söylenebilir.

Ergenlerin bir kısmının karşılık verme, ağlama gibi davranışlar bildirmesi zorbalık karşısında gösterilen duygusal tepkilerle ilgili çalışmalarda yer almayan bir bulgudur. Karşılık verme gibi davranışsal tepkiler dışsallaştırma olarak ele alınmaktadır. “Aynısını ben de yaparım”, “döverim” gibi yanıtlar veren ergenlerin statüleri incelendiğinde 44’ü karışmayan, 9’u zorba, 8’i zorba-kurban ve 6’sı kurbandır. Örneklemin statü açısından dağılımına göre zorbalığa dahil olan grubun ve özellikle zorba ve zorba-kurban statülerinin (% 25.4) bu türden yanıtları daha sıklıkla verdikleri söylenebilir. Cinsiyet açısından bakıldığında ise erkeklerin % 70’i karşılık vereceğini bildirmiştir. Bu çalışma erkek ergenlerin kızlara göre akran zorbalığına daha fazla dahil oldukları ve özellikle zorba-kurban statüsünün kendilerine yapılan bir kötülüğe kötülükle karşılık verdikleri bulgusuyla benzerlik göstermektedir (Macklem, 2003; Smith ve Shu, 2000). Bununla birlikte bu türden davranışlarla karşılaştığınızda ne hissedersiniz sorusuna ergenlerin duygu yerine karşılık verme türünden davranışsal tepkiler bildirmesi aslında öfke, kızgınlık ve nefret gibi duygular hissettiklerini düşündürmektedir.

Duygusal tepki yerine davranış bildirme kategorisinde yer alan bir başka davranış biçimi de ağlamadır. Bu davranış da içselleştirme olarak ele alınmaktadır. İçselleştirme, stresli bir olay karşısında bireyin duygularını bastırması ve aslında üzüldüğünü ve bozulduğunu kimseyle paylaşmaması neticesinde ağlama gibi davranışlarda bulunmasıdır (Tenenbaum ve diğer., 2011). Bazı araştırmacılar da zorbalığa özellikle kurban statüsündekilerin ve kızların daha sıklıkla ağlayarak tepki verdiklerinden söz etmektedir (Olweus, 1994; Smith ve Shu, 2000). Bu çalışmada ağladığını söyleyen ergenlerin 11’i

karışmayan, 6'sı kurban ve 1'i zorba-kurban statüsündedir. Statü ve cinsiyet açısından değerlendirildiğinde kurbanlar (% 33.3) ve kız ergenler (% 72) daha sıklıkla ağlayarak tepki vereceklerini bildirmişlerdir. Hatırlanacağı gibi duygusal tepki yerine davranış bildirme kategorisinde yer alan “okulla ilişkimi kesmek istiyorum”, “onlardan uzaklaşırım”, “okulu terk edip uzaklara gitmek” gibi ifadeler diğer adlı alt kategoride toplanmıştır. Bu türden yanıtlar veren ergenlerin 9'u karışmayan ve 1'i kurban statüsündedir. Bu durumda karışmayan statüde yer alan ergenlerin zorbaca davranışları gözlemleyerek korktukları ve kendilerinin de bu davranışa maruz kalabileceğinden endişelendikleri düşünülebilir. Bazı araştırmalarda da özellikle kurban statüsündekilerin bu tür rahatsız edici eylemlere okulda uğradıklarında okuldan kaçma ve okulda zorbalığın meydana geldiği yerlere gitmekten kaçınma gibi tepkiler verdikleri belirtilmiştir (Eslea ve Smith, 1998; Hoover, Oliver ve Hazler, 1992; Pişkin, 2002).

Bulgular bölümünde söz edildiği gibi negatif ya da pozitif olarak değerlendirilemeyen bazı duygular nötr duygular adlı kategoride birleştirilmiştir. Bunlar acıma, şaşkınlık ve kıskançlık duygularıdır. “Acıma duygusu”, “acımak” gibi ifadelerde bulunan ergenlerin statüleri incelendiğinde 22'si karışmayan ve 1'i de zorbadır. Karışmayan ergenlerin acıma duygusu hissetmelerinin altında iki farklı neden olabilir. Bunlar zorbaca davranışlara maruz kalan kişiye karşı duyulan üzüntüyle bağlantılı bir acıma duygusu ve bu türden davranışları sergileyen kişilere duyulabilecek acıma duygusudur. Örneğin “karşılaşanlara acıyorum” ifadesi kurbanı yönelik bir üzüntüye işaret ediyor gibi görünmektedir. “o kişiye acırım” ifadesine ilk başta bu türden bir ayırım yapmak güç olsa da ergenin diğer yanıtlarını incelendiğinde zorba bireye karşı duyduğu acıma olduğu anlaşılmaktadır. Zorba bireylerden birinin acıma duygusu bildirmesi de oldukça ilginçtir. Bu ergen aynı zamanda zorbaca davranışların eğlence amacıyla yapıldığını belirtmiştir. Bu bulgu bu ergenin zorbaca davranışları eğlenmek, keyifli vakit geçirmek için sergilediğini, ancak daha sonra kurbanın yaşadığı olumsuz durumu farkına vararak bu kişiye karşı acıma duygusu hissettiği şeklinde açıklanabilir. Kıskançlık duygusunu belirten ergenlerin biri zorba-kurban diğeri de kurban statüsündedir. Yanıtları ayrıntılı

incelendiğinde zorba-kurban olan bireyin nedene de duyguya da kıskançlık dediği görülmüştür. Bu durum bu ergenin zorbalık davranışlarını başka bireyleri kıskandığı için yaptığı ve sonucunda da kıskançlık hissettiği şeklinde yorumlanabilir. Kurban olan ergenin ise neden olarak okula yeni geldiğim için şeklinde bir ifadeye bulunmuştur. Bu ergenin kendi yalnızlığı ile ilgili bir nedenden dolayı zorbalığa maruz kaldığını düşündüğü ve bunun sonucunda sınıf içindeki yakın arkadaşlıkları kıskandığı söylenebilir.

Bir önceki bölümde de bahsedildiği gibi bu çalışmada farklı olarak belirgin bir duygunun olmaması şeklinde bir kategori belirlenmiştir. Bu kategoride bir duygu olarak nitelendirilemeyen, karşılaşmadım, hiçbir şey-etkilemez, önemsemedim çünkü şakaydı ve bilmiyorum olarak alt kategoriler yer almaktadır. Örnekleme bazı ergenler yanıt verdiği halde bu türden davranışlara gösterilecek duygusal tepki olarak sınıflandırılmayan “arkadaşımdır”, “yapmamaları lazım” ve “ders çalıştığımda başarılı hissediyorum” gibi ifadeler mevcuttur. Örnekleme karışmayan statüdeki ergenlerin sayıca çok olması “karşılaşmadığım için herhangi bir duygu hissetmedim”, “hissetmiyorum, çünkü hiç karşılaşmıyorum” ve “bilmiyorum” şeklindeki yanıtları büyük ölçüde açıklamaktadır.

Bu çalışmada “hiçbir şey”, “umurumda bile değil”, “bir şey hissetmiyorum” ve “takmıyorum” gibi ifadeler hiçbir şey-etkilemez alt kategorisinde yer almaktadır. Bu türden yanıtlar veren ergenlerin statüleri incelendiğinde 79’u karışmayan, 10’u zorba, 4’ü zorba-kurban ve 4’ü de kurban statüsündedir. Hatırlanacağı gibi karışmayan statünün örnekleme fazla oluşu ve de bu türden davranışlarla karşılaşmamaları söz konusu olduğu için etkilenmemeleri de olağandır. Ancak bu türden duygusal tepkilerin zorba-kurban ve kurban statüleri tarafından verilmesi ilgi çekicidir. Bir çalışmada zorbalık davranışı sonrasında hissedilenler statüler açısından incelendiğinde hiçbir şey hissetmedim diyen tek statü zorba statüsüdür (Genç, 2007). Bu durumu bazı araştırmacılar zorba statüsündeki ergenlerin zorbalığa karşı olumlu bir tutum içinde olduklarını ve bu türden davranışlara maruz kalan kişilerin bunu hak ettiğine dair inançlarının

olmasıyla bir ölçüde açıklamışlardır (Cole, Cornell ve Sheras, 2006; Walsh, 2005). Bir çalışmada bu durumdan etkilenmediği bildiren erkek ergenlerin oranı kızlardan daha fazladır (Ortega, 2009). Ancak bu çalışmada kız ve erkeklerin bu türden yanıtları verme oranları birbirine yakındır. Bazı ergenlerin “ben şaka olarak algılıyorum, takmıyorum”, “hiçbir şey hissetmiyorum çünkü şaka yaptıklarını düşünüyorum” ve “üzülmüyorum çünkü şaka olduğunu biliyorum” şeklinde verdikleri yanıtları önemsemedim, çünkü şakaydı adlı alt kategoride yer almaktadır. Bu tür ifadelerde bulunan ergenlerin 17’si karışmayan, 5’i kurban, 3’ü zorba ve 1’i de zorba-kurbandır. Beklendiği gibi bu türde davranışları önemsemediğini bildiren ergenlerin yaklaşık yarısı zorbaca davranışların “şakalaşmak” ve “eğlenmek amacıyla” gerçekleştiğini belirtmişlerdir.

Duygusal tepkiler zorbalık statüleri bağlamında değerlendirildiğinde, daha önceki araştırma bulgularına paralel biçimde zorbaca davranışlara maruz kalanlar üzüntü, öfke ve diğer birtakım negatif duyguları daha çok bildirmişlerdir (Borg, 1998; Karaman-Kepenekçi ve Çınkır, 2006). Zorbaların bu türden davranışları sergilediğinde elde ettiği sosyal ve duygusal kazanımları düşünüldüğünde pozitif duygu bildirmelerinin daha beklendik bir durumken üzüntü ifade etmeleri şaşırtıcıdır. Ancak zorba statüsündeki ergenlerin üzüldüklerini belirtmeleri sosyal beğenirlik etkisi çerçevesinde ve zorbalığın ahlaki kabulü konusundaki toplumsal normları dikkate alarak yanıt verdiklerini düşündürmektedir. Zorbaların sıklıkla öfke, kızgınlık gibi duyguları bildirmeleri kendilerini bu türden davranışlarla karşılaştıklarını varsayarak belirttiği düşünülebilir. Öte yandan zorbaların öfkelerini kontrol edemedikleri için saldırganca tutumlara sahip oldukları bulgusu (Hazler, 1996; Hazler ve Carney, 2000) düşünüldüğünde, zorbanın bildirdiği nefret, öfke, kızgınlık gibi duyguların kurban karşı duydukları hisler olarak yorumlanabilir. Zorba-kurban statüsündeki ergenler ilk iki sırada zorba ve kurbanlara benzer biçimde üzüntü ve öfke bildirirken, üçüncü sırada duygu yerine davranış bildirmişlerdir. Bazı araştırmacılar zorba-kurbanların, zorbalarından farklı olarak kışkırtma sonucu zorbalık girişiminde bulunduklarını (Pellegrini, 2002) ve kendilerine yapılanlara karşılık vererek zorbaca davranışların sürmesini sağladıklarını (Macklem, 2003)

belirtmektedirler. Zorba-kurban statüsündeki duygusal tepkileri sözü edilen araştırma bulgularıyla büyük ölçüde turtalılık gösterdiği söylenebilir.

4.2.3 Baş Etme Yöntemlerine İlişkin Bulguların Tartışılması

Zorbaca davranışlara dahil olma ve tanık olma da stres yaratan bir durum olduğu için baş etme yöntemlerine ilişkin kategoriler oluşturulurken stresle baş etme ile ilgili kuramsal bilgilerden ve mevcut araştırma bulgularından yararlanılmıştır. Stres kaynağı ile yüzleşme ve doğrudan problemle ilgilenme problem odaklı baş etme olarak nitelendirilirken, stres kaynağının yarattığı duygu durumlarını yönetme de duygu odaklı baş etme olarak tanımlanmaktadır (Lazarus ve Folkman, 1984). Bu bağlamda baş etme yöntemleri temel kategori olarak yapıcı (yüzleşme ve uzaklaşma) ve yapıcı olmayan (karşı saldırıya geçme, yaşam alanını daraltarak kaçınma ve kendini suçlama) yöntemler olarak sınıflandırılmıştır.

Ergenlerin yaklaşık yarısı zorbalığı engellemede yapıcı yöntemlerden söz etmişlerdir. Çocuklar arkadaşlarıyla kurdukları etkileşim yoluyla onların ve dolayısıyla da diğer insanların olaylara ve problemlere bakış açısı hakkında görüş kazanırlar. Akranlarla olan etkileşim bireyin başkalarını daha iyi anlayabilme, kendisini açıkça ifade edebilme, anlaşmazlıkları ve problemleri uzlaşmacı ve yapıcı bir biçimde çözebilme, yardımlaşma ve birlikte iş yapabilme, diğerlerine karşı olumlu tutumlar geliştirebilme, zihinsel ve bilişsel yargılayabilme gibi yeteneklerin gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır (Johnson ve Johnson, 1985). Yüzleşme yöntemine bakıldığında ergenlerin daha sıklıkla bazı iletişim önerilerinde bulundukları dikkati çekmektedir. Diğer bir deyişle, ergenler birbirine iyi davrandıkları, birbiriyle iyi geçindikleri, birbirlerine karşı anlayışlı, hoş görülü, nazik ve tatlı dilli oldukları takdirde zorbalık türünden davranışların önlenebileceğini düşünmektedirler. Ergenlerin ifadeleri ayrıntılı biçimde incelendiğinde doğrudan bu davranışları önlemeye yönelik bir fikirleri olmadığını ve aktif olarak nasıl mücadele edileceğini

bilmedikleri düşünülebilir. İletişim önerilerinde bulunan ergenlerin statüleri incelendiğinde 355'i karışmayan, 41'i kurban, 26'sı zorba-kurban ve 20'si zorbadır. Karışmayan statüdekilerin zorbaca davranışlarla ilgili deneyimi yansıtmayan ve bu nedenle pek çok diğer olumsuz davranışlarla karşılaşıldığında da getirilebilecek öneriler sundukları söylenebilir. Bunun yanı sıra karışmayan statünün bu türden davranışlara maruz kalmaması nedeniyle okuluna, arkadaşlarına karşı daha olumlu bir tutum içinde oldukları yönünde bir çıkarım yapılabilir. Bir çalışmada zorba öğrencilerin diğer öğrencilere karşı olumlu bir tavır sergilemedikleri, başkalarının başarılarını kıskandıkları, yenilgiyi kabul edemedikleri, yaşamda yoğun kızgınlık duygusu yaşadıkları, akranlarıyla sık sık çatışma yaşadıkları ve kişiler arası ilişkilerde başarılı olamadıkları belirtilmektedir (Fitzgerald, 1999). Bu bağlamda zorbaca davranışların sergilenmesinde “kıskançlık”, “alay etme”, “anlayışsız olmak” gibi nedenleri bildirenler “kıskançlık duygusunu engellemek”, “alay etmemek”, “anlayışlı olmak” gibi iletişim önerilerinde bulunmuşlardır. Buradaki örnek ifadelerden de görüldüğü gibi yukarıdaki çalışmayla benzer şekilde ergenler bu türden davranışları önlemek adına zorbanın birtakım özelliklerini ve sergiledikleri bazı davranışlarını değiştirmeye yönelik çözümler sunmuşlardır.

Ergenler yüzleşme kategorisinde ikinci sırada durmalarını isteme yöntemini tercih etmişlerdir. Bu araştırmaya benzer şekilde diğer bazı araştırmalarda da ergenlerin zorbaca davranışları engellemede doğrudan durmalarını isteme ikinci veya üçüncü sırada tercih edilmiştir (Burnukara, 2009; Smith, Shu ve Madsen, 2001). Bir çalışmada yaşça daha küçük olan ergenlerin durmalarını isteme davranışını, yaşça daha büyük olan liseli ergenlere göre daha fazla tercih ettikleri görülmüştür (Burnukara, 2009). Ancak bu çalışmada durmalarını isteme davranışını belirten ergenlerin daha büyük ya da daha küçük olduğunu söylemek güçtür. 10-15 yaşları arasındaki ergenlerle yapılan bir çalışmada durmalarını isteme davranışı kendine güvenerek problem çözme olarak ele alınmıştır (Kristensen ve Smith, 2003). Sözü edilen çalışmada daha küçük yaş grubundakiler bu yöntemi daha az tercih etmişler ve araştırmacılar da bu durumu

belki de daha küçük yaştakilerin doğrudan kendine güvenerek problem çözmeye cesaret edemedikleri şeklinde yorumlamışlardır.

Yüzleşme yöntemleri içerisinde ergenlerin tercih ettikleri bir başka yöntem de birine anlatmadır. Bu yöntem sosyal destek arama bağlamında ele alınabilir. Birine anlatmayı kız ergenler erkeklere göre daha fazla tercih etmektedirler (Borg, 1998; Burnukara, 2009; Hunter, Boyle ve Warden, 2004; Pateraki ve Houndoumadi, 2001). Bir çalışmada kızlar için sosyal destek aramanın koruyucu bir işleve sahip olduğu; bu yöntemi kullanan erkeklerin ise alternatif baş etme yöntemlerini kullanan diğer erkeklere göre akranları tarafından daha az kabul görmekte ve sevilmede olduğu belirtilmektedir (Kochenderfer-Ladd ve Skinner, 2002). Buna paralel olarak bu çalışmada da kız ergenlerin (% 59.7) görece daha fazla problem odaklı olarak ele alınan sosyal destek arama eğiliminde oldukları söylenebilir. “ailemle konuşmak”, “hocalarıma veya müdür yardımcısına söylerim” ve “arkadaşlarımıza anlatmalıyız” türünden yanıtlar veren ergenlerin 51’i karışmayan, 14’ü kurban, 6’sı zorba-kurban ve 1’i zorba statüsündedir. Bu ifadeler irdelendiğinde bir kısmının şikâyet etme boyutu içerdiği düşünülmüştür. Zorbanın ailesine yönelik olarak söylendiğini akla getiren bazı ifadeler şu şekildedir: “annesine söyleyebiliriz”, “ailesine söylerim”. Hangi niyetle söylendiğini anlamlandırmak ve bu şekilde bir ayırım yapmak güç olduğu için bu türden bütün yanıtlar ayırt edilmeden birine anlatma alt kodunda yer almıştır. Bu çalışmadan farklı olarak bir araştırmada ağlama, kaçma ve ertesi gün okula gelmeme davranışlarının yanı sıra ailesine veya öğretmenine söylemek ve söylemekle tehdit etme davranışları çaresiz yaklaşım olarak ele alınmıştır (Salmivalli ve diğer., 1996).

Yapıcı yöntemler kapsamında ele alınan yetkiliye bildirme/şikâyet etme davranışının ergenler tarafından daha az tercih edildiği dikkati çekmektedir. Burnukara’nın (2009) çalışmasında yaşça daha büyük olan ergenlerin yaşça daha küçük olanlara göre bu tür bildirimleri daha fazla tercih ettikleri görülmüştür. Polise ya da diğer yetkililere bildirmeyi liseli ergenlerin daha fazla tercih etmesinin yasal açıdan suç teşkil edebilecek davranışların bu yaş grubunda

ortaya çıkma olasılığının daha fazla olması ile açıklanmıştır. Diğer taraftan Dölek'in (2002) 5.,7., ve 9. sınıfa giden ergenlerle yürüttüğü çalışmada ise yaş ilerledikçe ergenlerin zorbaca davranışları bir başkasına şikayet etmelerinin azaldığı bulunmuştur. Bu durum liseye geçiş döneminde ergenlerin akranlarının yaptıklarını şikâyet etmeyi “ispiyonculuk” olarak görmeleriyle açıklanabilir. Bu çalışmada “yetkiliye bildirme” ve “ilgili birine şikayet etme” açısından ilköğretim (% 55.7) ve lise grupları arasında bir fark olduğunu söylemek güçtür.

Ergenlerin oldukça az bir kısmı da dikkatli olduğu takdirde zorbaca davranışların engellenebileceğini düşünmektedir. Yanıtları dikkatli olma kodunda yer alan ergenlerin duygusal tepkileri ve nedenlere ilişkin algıları irdelendiğinde genellikle korku, endişe bildirdikleri ve zorbaların sinirlendiği için bu türden davranışları sergilediğini belirtmişlerdir. Dikkatli olma şeklindeki ifadeler ilk bakışta fiziksel bir saldırıya karşı korunmak olarak algılanmıştır. Ancak bu türden ifadelerde bulunan ergenlerin diğer yanıtları incelendiğinde davranışlarında ve ilişkilerinde dikkatli olmaları gerektiğini bu sayede de zorba kişileri kışkırtmayarak bu türden davranışların sergilendiği bir ortam oluşmasını engellemeyi düşündükleri söylenebilir.

Yukarıda bahsedilen yüzleşme yöntemlerinden sonra diğer yapıcı yöntem de uzaklaşma yöntemidir. Uzaklaşma yöntemi iletişimi durdurma ve göz ardı etme davranışlarını içermektedir. Bazı ergenlerin zorbaca davranışların sergilenmesini durdurmak için “görmezden gelme”, “yokmuş gibi davranma”, “mesafe koyma”, “bunu yapanlarla konuşmama” ve “ortamdan uzak durma” gibi davranışları tercih ettikleri görülmektedir. Araştırmacılar bu türden davranışların bir kısmının problem odaklı, bir kısmının duygu odaklı, bir kısmının da hem problem hem de duygu odaklı baş etme yöntemi olarak yorumlanabileceğini belirtmişlerdir (Tenenbaum ve diğer., 2011). Bahsedilen çalışma bireysel görüşme yöntemi ile yapıldığından bu çalışmada bu şekilde bir ayırımın yapılması oldukça güçtür. Smith ve diğerlerinin (2001) ilk ergenlik dönemini kapsayan çalışmasında ergenlerin en sık tercih ettiği yöntemin göz ardı etme, en az tercih edilenin ise iletişimi durdurma olduğu bulunmuştur. Buna karşılık bu çalışmada yapıcı

yöntemlerin tümü ele alındığında iletişimi durdurma ve göz ardı etmenin çok da tercih edilen yöntemler arasında olmadığı söylenebilir. Bazı araştırmacılar küçük yaştaki ergenlerin zorbalarla iletişimi durdurma, büyük yaştakilerin ise zorbaları göz ardı etme eğiliminde olduklarını belirtmişlerdir (Smith ve diğer., 1999; Smith ve Sue, 2000). Bu durumu, araştırmacılar sözel zorbalık gibi bazı davranışları göz ardı etmenin başarılı bir yöntem olduğunu aynı zamanda yaştın artmasıyla da başarılı baş etme yöntemlerinin daha fazla geliştirilebileceği şeklinde yorumlamışlardır. Bu çalışmada sözü edilen uzaklaşma yöntemlerinin daha küçük ya da daha büyük yaş grupları tarafından daha sıklıkla tercih edildiğini söylemek mümkün değildir.

Yukarıda bahsedildiği gibi ergenlerin oldukça büyük bir kısmı zorbalığı durdurmada (% 41.65) yapıcı yöntemlerden söz etmişlerdir. Buna karşılık daha az bir oranda da yapıcı olmayan yöntemler (% 8.32) bildirmişlerdir. Bu başlık altında karşı saldırıya geçme, kendini suçlama ve yaşam alanını daraltarak kaçınma yöntemleri ele alınmıştır. Ergenler karşı saldırıya geçme davranışlarını diğer iki yöneme göre daha sıklıkla dile getirmişlerdir. Literatürde sözü edilen bu tür davranışlar genellikle zorbalıkla baş etmede başarılı bir yöntem olarak ele alınmamaktadır (Kochenderfer ve Ladd, 1997; Salmivalli ve diğer., 1996). Karşı saldırıya geçme zorbalık davranışının sürdürülmesine yol açabileceği için başarılı bir yöntem olarak ele alınmamaktadır. Bir çalışmada erkek ergenlerin kızlara göre ve özellikle de zorba-kurban statüsünün daha fazla karşı saldırıda bulunduğu ortaya konmuştur (Smith ve diğer., 2001). Bu doğrultuda bu çalışmada da karşı saldırı yönünde yanıt veren erkek ergenlerin görece daha fazla oranda (% 68) olduğu dikkati çekmektedir.

Yapıcı olmayan bir diğer yöntem de kendini suçlamadır. Kendini suçlama, duygu odaklı baş etme yöntemi olarak ele alınmaktadır. Bireyin zorbalığın kendi suçu olduğunu ve yaptığı birtakım şeyler yüzünden başına geldiğini düşünmesi olarak tanımlanmaktadır (Tenenbaum ve diğer., 2011). Ergenlerin bir kısmı zorbaca davranışların sergilenmesine kendilerine ait bazı özelliklerin sebep olduğunu düşündükleri için doğrudan bu özellikleri değiştirmeye yönelik çözüm

önerileri sunmaktadırlar. Örneğin bir ergen neden olarak “küçük olmam” ve baş etme olarak “boy atmak ”, bir başka ergen de neden olarak “kilolu olduğum için” ve baş etme olarak “kilo vermek” ifadelerinde bulunmuşlardır. Bu türden yanıt veren ergenlerin 39’u karışmayan, 8’i kurban, 5’i zorba-kurban ve 1’i zorba statüsündedir. Bu doğrultuda yanıt veren 8 kurbandan 6’sı kurbanla bağlı nedenlerden söz ederek doğrudan kendini suçlamıştır. Buna paralel biçimde bir çalışmada özellikle pasif kurbanların zorba davranışlardan kendilerini sorumlu tuttukları ve kendilerini suçladıkları belirtilmiştir (Salmivalli ve Nieminen, 2002). Bunun yanı sıra maruz kalınan ortamda daha az sayıda kurban olduğunda ve bu türden davranışlar da belli bir grup tarafından gerçekleştiğinde, bu durumun sorumlusu olarak kendilerini görme ve daha fazla kendilerini suçlama eğiliminde oldukları da öne sürülmektedir (Salmivalli ve diğer., 2010).

Yapıcı olmayan yöntemlerden biri de yaşam alanını daraltarak kaçınma alt kategorisidir. Bu yönde cevap veren ergenlerin daha çok kurban statüsündeki bireyler olması beklenmektedir. Bunun bir sebebi kurbanların bu tür rahatsız edici eylemlere okulda uğradıklarında okuldan kaçma, okulu sevmeme, okulda zorbalığın meydana geldiği yerlere gitmekten kaçınma ve hatta ileri durumlarda intihara başvurma gibi tepkiler verdikleri belirtilmektedir (Pişkin, 2002). Bu öngörüyü destekler biçimde yaşam alanını daraltarak kaçınma yöntemini tercih eden ergenlerin daha sıklıkla zorbalığa dahil olan grup olduğu ve önemli bir kısmını maruz kalan kişilerin (% 27.3) oluşturduğu söylenebilir.

Yapıcı ve yapıcı olmayan baş etme yöntemleri dışında örneklemin büyük bir kısmı (% 18.73) kendisinin dahil olmadığı çözümlerden söz etmişlerdir. Bu bağlamda ergenler, aile, öğretmen ya da yetkili kişilerin zorbanın ruh sağlığı ile ilgili sorunlarını tedavi etmeye yönelik ve olumsuz deneyimlerine ilişkin önlemler alması gerektiğini düşünmektedir. Ergenlerin çoğu yetkili kişilerden psikolojik destek sağlama, aile ve çevreye yönelik bilgilendirme amaçlı seminerler düzenlemesini beklemektedirler. Bir bireyi eğitmek, insana önceden belirlenen davranışları kazandıracak nitelikte düzenli bir çevre sunmak demektir (Başaran, 1999). Bu çalışmada ele alınan eğitim verme alt kategorisine paralel

biçimde davranış değişikliğinin gerçekleşmesi için uygun eğitim-öğretim ortamı oluşturulmasına yönelik görüşler mevcuttur. Diğer bir alt kategori olan aile desteğine ilişkin yanıtlar incelendiğinde ergenler ailelerin iletişime daha açık olmalarına, zorbalık türünden davranışlara karşı bilgilendirilmeleri gerektiğine ve aile ortamını düzenlemeye yönelik ifadelerde bulunmuşlardır. Bu düzenlemeler ergenlerin ailelerine olan güven duygusunu geliştirebilir. Böylelikle ergenlerin ailelerinden algıladıkları sosyal destek artabilir ve ergenler başarılı bir yöntem olarak ele alınan birine anlatma yöntemi daha sıklıkla tercih edebilirler.

Ergenlerin “engellemenin hiçbir yolu yok”, “bence yolu yoktur”, ve “çözüm yolu yok” gibi ifadeleri çözümü yok, durdurulamaz kategorisinde yer almıştır. Bu kategori çaresiz baş etme olarak ele alınabilir. Statü açısından bakıldığında ergenlerin 54’ü karışmayan, 10’u kurban, 9’u zorba ve 5’i zorba-kurbandır. Buradan hareketle zorbalığa dahil olan grubun (% 30.8) azımsanmayacak düzeyde bu türden bir yaklaşımı olduğu söylenebilir. Zorbaların bu türden davranışları kendilerinin başlattığı ve sürdürdüğü düşünüldüğünde durdurmanın yolu olmadığını belirtmeleri beklendik bir durumdur. Öte yandan kurbanların bu türden ifadeler kullanmaları çaresiz olduklarını gösterebilir. Bu görüşe paralel biçimde bazı araştırmacılar da çaresiz yaklaşımın daha çok kız ergenler ve kurbanlar tarafından tercih edildiğini öne sürmüşlerdir (Salmivalli, Karhunen ve Lagerspetz, 1996; Yöndem ve Totan, 2008).

Ergenlerin oldukça az bir kısmı (% 1.05) “engellemeye ihtiyaç yok”, “engellenmesini isteyen kim” ve “benim için sakıncası yok” gibi ifadelerde bulunmuşlardır. Engellemeye gerek yok kategorisine yanıt veren ergenlerin statüleri incelendiğinde 18’i karışmayan, 5’i zorba, 4’ü zorba-kurban ve 1’i de kurbandır. Karışmayan statüde yer alan ergenlerin seyrettikleri zorbaca davranışları şaka olarak algılamaları, benzer şekilde zorba ve zorba-kurban statüsündeki ergenlerin bu türden davranışları eğlence amacıyla sergilediklerinden dolayı engellenmeye gerek duymamaları olağandır. İlginç bir şekilde kurban statüsündeki bir ergen “şaka yaptıklarını bildiğim için

engellenmesini istemiyorum” şeklinde bir ifade de bulunmuştur. Buna karşılık duygusuna bakıldığında “güler geçerim”, “kafama takmam” gibi ifadelerde bulunması aslında maruz kaldığı durum karşısında umursamaz bir tavır takınması beklenmedik bir durum olsa da belki de bireyin geliştirdiği bir savunma mekanizması olarak düşünülebilir.

Ergenlerin bir kısmı da çok büyük bir oranda olmamakla birlikte zorbalığı durdurma ya da engellemeyle ilgili belirgin bir yöntemden söz etmemektedir. Ergenlerin karşılaşmadım, bilmiyorum gibi ifadeleri ve herhangi bir şekilde sınıflandırılmayan bazı yanıtları, belirgin bir yöntemin olmaması kategorisinde ele alınmaktadır. Herhangi bir şekilde sınıflandırılmayan “SBS’yi kaldırmak”, “öğretmenlerim çok iyi” ve “gezmek” şeklindeki ifadeler baş etme olarak nitelendirilemeyen alt kategorisinde yer almaktadır. Ergenlerin az da olsa bir kısmı “başıma gelmedi” ve “karşılaşmıyorum” gibi ifadelerde bulunmuşlardır ve bu ergenlerin hepsi beklendiği gibi karışmayan statüde yer almaktadır.

Ergenlerin zorbalığı engellemeye yönelik çözüm önerileri zorbalık statülerine göre değerlendirildiğinde, kurbanlar ilk sırada yapıcı olan yüzleşme yöntemini tercih ederken, daha sonra da uzaklaşma yöntemini ve kendisinin dahil olmadığı çözüm önerilerini eşit oranda tercih etmişlerdir. Zorbalar, ilk iki sırada yüzleşme yöntemini ve kendisinin dahil olmadığı çözümleri bildirirken beklendik biçimde karşı saldırıya geçme türünden davranışları da tercih etmişlerdir. Zorba-kurban statüsü de tercih ettikleri baş etme yöntemleri bakımından zorba ve kurban statüleri ile kısmen benzerlik göstermektedir. Karşı saldırıya geçme zorba statüsü ile uyumlu bir şekilde ikinci sırada tercih edilirken, üçüncü sırada ise zorba-kurbanlar literatürde sıklıkla vurgulanan özelliğine ters biçimde iletişimi durdurma ve göz ardı etmeyi tercih etmişlerdir. Yüzleşme yöntemleri bağlamında tüm zorbalık statülerinde yer alan ergenler zorbalığı önlemeye yönelik bazı iletişim önerilerini ve zorbalıkla aktif bir şekilde mücadele etmeye yönelik durmalarını isteme davranışlarını ilk iki sırada bildirmişlerdir.

BÖLÜM 5

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma kapsamında ergenliğin ilk ve orta dönemlerini temsil eden yaş grubunda farklı zorbalık türünden davranışların nedenleri, bu davranışlar karşısında gösterilen duygusal tepkiler ve zorbalığı durdurmaya yönelik çözüm önerileri ve baş etme yolları ergenlerin bakış açısından ele alınmıştır.

Araştırmanın bulguları kısaca özetlendiğinde, ergenlerin yaklaşık yarısı akran zorbalığını zorba kişilerin duygusal, sosyal ve fiziksel kazanımlar elde etme amacıyla, bunun yanı sıra olumsuz birtakım özelliklerinin ve çevresel deneyimlerinin bir sonucu olarak sergilediklerini bildirmişlerdir. Buradan yola çıkarak ergenlerin zorbalara karşı daha olumsuz bir tutum içerisinde oldukları ve zorbaca davranışlardan birinci derecede onları sorumlu tuttıkları düşünülebilir. Buna karşılık bu türden davranışlara maruz kalanlara karşı empati duydukları ve onları ortaya çıkan bu davranışların sorumlusu olarak daha az gördükleri söylenebilir. Ergenler akran zorbalığı karşısında beklendiği gibi daha sıklıkla üzüntü, öfke, utanç, korku, kin ve diğer bazı negatif duyguları bildirmişlerdir. Öte yandan ergenlerin bir kısmı da sevinç, mutluluk gibi pozitif duygular ve duygu ifadesi yerine davranışsal tepkiler bildirmişlerdir. Bununla birlikte her ne kadar bu çalışma bireysel görüşme yöntemi ile gerçekleştirilmediyse de ağlama, karşılık verme, okuldan kaçma gibi davranışsal tepkiler bildiren ergenlerin üzüntü, kızgınlık, korku gibi birtakım duygular hissettikleri düşünülmüştür. Ergenlerin zorbalık karşısında yüzleşme ve uzaklaşma davranışları gibi yapıcı yöntemleri daha çok tercih ettiği görülürken, karşı saldırıya geçme ve kendini suçlama gibi yapıcı olmayan yöntemleri daha az tercih ettiği dikkati çekmektedir. Bunun yanı sıra aktif bir baş etme yöntemi olarak ele alınmasa da ergenler bu türden davranışları durdurmak için çevrelerindeki yetkili kişilerin ve akranların eğitilmesine, ailelerin bilinçlendirilmesine ve akranlarına psikolojik destek sağlanmasına yönelik bir takım çözüm önerileri sunmuşlardır. Bazı

araştırmalar akran desteğinin iki yönlü bir işlevinin olduğunu ve ergenleri bir taraftan zorbalığa maruz kalmaktan korunurken, bir taraftan da zorbalık yapmaya cesaretlendirebileceğini ortaya konmaktadır. Ergenlerin akranlarının eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi yönünde ifadeler kullanması özellikle zorbaca davranışları destekleyici tavırlar gösteren ve bu türden davranışlara hiçbir müdahalede bulunmayan izleyici kitlenin farkındalığının artmasını sağlayarak akranlarından alabileceği desteği ve zorbalığa karşı koruyucu rolüne vurgu yapmaktadır.

Ergenlerin sosyal destek aramaya ilişkin ifadeleri irdelendiğinde okul psikologu ya da okuldaki rehber ğretmeni karşılaştıkları zorbaca davranışları anlatacak kişiler olarak değerlendirmemeleri ilgili çekicidir. Bunun iki sebebi olabilir. Öncelikle ergenler bu türden davranışların rehberlik servisinde paylaşılmasının durumu olduğundan daha da kötü hale getireceğini düşünülebilirler. Öte yandan okulların ve sınıfların kalabalık olması bunun beraberinde rehber öğretmenin sınıf ğretmeni kadar öğrencilerin bireysel özelliklerini bilememesine sosyal destek arama da kaynak olarak görülmemesinde rol oynayabilir. Bu bulgu ve öngörülerden hareketle okul yönetimlerinde okul psikologları ve rehberlik servislerinin zorbalığı engellemeyle ilgili programlarda daha etkin hale getirilmesi önerilebilir.

Bu araştırmada zorbalığın farklı türleri oldukęa kapsamlı bir biçimde ele alınmasına rağmen her bir zorbalık türüne göre baş etme yolları incelenmemiştir. Hatırlanacağı gibi farklı türden zorbaca davranışlarla mücadele edilirken farklı çözüm yollarının etkili olduğu yönünde araştırma bulguları mevcuttur. Bu araştırmada oluşturulan modellerden yola çıkarak ve bireysel görüşme yöntemiyle belirtilen yönde derinlemesine incelemeler yapılabilir. Böylelikle farklı türden baş etme yöntemlerinin hangi koşullarda içe yaradığı ya da etkili olduğu, aynı zamanda geręekte kullanılan ile zorbalığı durdurmada iyi olduğu düşünülen stratejileri ayırıştırmak mümkün olabilir.

Araştırma bulguları beklendiği gibi karışmayan statüde yer alan ergenlerin oldukęa büyük bir çoğunluğu oluşturduğunu göstermiştir. Yöntem bölümünden hatırlanacağı gibi bu araştırmada zorbalık statüleri sadece ergenlerin kendi bildirimlerine dayanarak ve davranış örneklerinden yola çıkılarak belirlenmiştir.

Kendini bildirimin yanı sıra akran bildirimi, öğretmen bildirimi veya gözlem gibi yöntemlerin kullanılmasının zorbalık statülerini belirlemedeki güvenilirliği arttırdığı bilinmektedir. Giriş bölümünde bahsedildiği gibi karışmayan statü olarak tanımlanan grubun bir kısmı zorbalığı destekleme ve zorbalığa yardımcı olma gibi işlevlere sahipken, bir kısmı da maruz kalanları koruma gibi bir işlevi vardır. Ancak bu araştırmada karışmayan statüdeki ergenler bu türden bir ayırıma gidilmeden analizlere dahil edilmiştir. Buradan yola çıkarak karışmayan statüdeki ergenlerin bir kısmının yakından tanık olduğu, bir kısmının doğrudan kendisi yapmasa da yardımcı olduğu, bir kısmının da maruz kalan kişiyi koruma gibi rolleri olduğunu ve bu rollere göre yanıt verdikleri göz ardı edilmemelidir. Tüm bu sınırlılığına rağmen karışmayan statüdeki ergenlerin bu araştırma kapsamında verdikleri yanıtların oldukça bilgi verici olduğu düşünülmektedir.

Bu araştırmada niceliksel ve niteliksel verilerin bir arada kullanılması sonucu oluşturulan zorbalığın nedenleri, duygusal tepkiler ve baş etme yöntemlerine ilişkin modellerin yol gösterici bir sınıflamayı içerdiği düşünülmektedir. Dolayısıyla ileride yarı yapılandırılmış görüşme yöntemiyle gerçekleştirilecek çalışmalarla elde edilen bu modellerin sınanması bu konudaki bilgi birikimine önemli bir katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Alikasifoglu, M. ve Ercan, O. (2007). Çocukluk çağında kabadayılık/zorbalık davranışları: Hekimler açısından anlamı (Childhood bullying: implications for pediatricians). *Türk Pediatri Arsivi*, 42, 19-25.
- Alikasifoğlu, M., Erginöz, E., Ercan, O., Uysal, Ö., Kaymak, D. ve İter, Ö. (2004). Violent behavior among Turkish high school students and correlates of physical fighting. *European Journal of Public Health*, 14, 173-177.
- Alikasifoğlu, M., Erginoz, E., Ercan, O., Uysal, O. ve Albayrak-Kaymak, D. (2007). Bullying behaviors and psychosocial health: Results from a cross-sectional survey among high school students in Istanbul, Turkey. *European Journal of Pediatrics*, 166(12), 1253-1260.
- Alper, İ. S. (2008). *İlköğretimde zorbalık*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Aluede, O., Adeleke, F., Omoike, D. ve Afen-Akpaide, J. (2008). A review of the extent, nature, characteristics and effects of bullying behaviour in school. *Journal of Instructional Psychology*, 35, 151-158.
- Andreou, E. (2000). Bully/victim problems and their association with psychological constructs in 8 to 12 year-old Greek schoolchildren. *Aggressive Behavior*, 26, 49-56.
- Austin, S. ve Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year olds. *British Journal of Educational Psychology*, 66, 447-456.
- Baldry, A. C. ve Farrington, D. P. (1999). Types of bullying among Italian school children. *Journal of Adolescence*, 22, 423-426.
- Baldry, A. C. ve Farrington, D. P. (2000). Bullies and delinquents: Personal characteristics and parental styles. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 10, 17-31.

- Baldry, A. C. ve Farrington, D. P. (2005). Protective factors as moderators of risk factors in adolescence bullying. *Social Psychology of Education*, 8(3), 263-284.
- Banks, R. (1997). *Bullying in schools*. (ERIC Decimant Reproduction Service No. ED407154).
- Batsche, G.M. ve Knoff, H.M.(1994). Bullies and Their Victims: Understanding a Pervasive Problem in the Schools. *School Psychology Review*, 23(2), 165-174.
- Başaran, D., E. (1999).*Eğitime Giriş*.Ankara: Bilim Kitap Kırtasiye.
- Bayraktar, F. (2009). *Ergenlerin zorba ve kurban davranışlarında birey, aile, akran ve okula dair özelliklerin rolü: Bütüncül bir model önerisi*.Yayınlanmamış doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Bernstein, J.Y. ve Watson, M.W. (1997). Children Who Are Targets of Bullying: A Victim Pattern. *Journal of Interpersonal Violence*, 12, 483-489.
- Berger, K. S. (2007). Update on bullying at school: Science forgotten? *Developmental Review*, 27, 90–126.
- Besag, V. (1995). *Bullies And Victims In Schools*. Philadelphia: Open University Press.
- Björkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles*, 30 (3-4), 177-188.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J. ve Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, 117-127.
- Borg, M. G. (1998). The emotional reactions of school bullies and their victims. *Educational Psychology*, 18(4), 433-444.
- Borg, M.G. (1999). The extent and nature of bullying among primary and secondary schoolchildren, *Educational Research*, 41(2), 137-153.

- Borntrager, C., Davis, J. L., Bernstein, A. ve Gorman, H. (2009). A cross-national perspective on bullying. *Child Youth Care Form*, 38, 121–134.
- Boulton, M. J. ve Smith P. K. (1994). Bully/victim problems in middle school children: Stability, self-perceived competence, peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology*, 12, 315-325.
- Boulton, M. J. ve Underwood, K. (1992). Bully/victim problems among middle school children. *British Journal of Educational Psychology*, 62, 73-87.
- Bowers, L., Smith, P. K. ve Binney, V. (1992). Cohesion and power in the families of children involved in bullying problems at school. *Journal of Family Therapy*, 14, 371-387.
- Bowers, L., Smith, P. K. ve Binney, V. (1994). Perceived family relationships of bullies, victims and bully/victims in middle childhood, *Journal of Social and Personal Relationships*, 11, 215-232.
- Boxer, P. ve Tisak, M. S. (2005). Children's Beliefs About the Continuity of Aggression. *Aggressive Behavior*, 31, 172–188.
- Brown, S. L., Birch, D. A. ve Kancherla, V. (2005). Bullying Perspectives: Experiences, Attitudes, and Recommendations of 9- to 13-Year-Olds Attending Health Education Centers in the United States. *Journal of School Health*, 75(10), 384-392.
- Bryant, K. (1992). Conflict resolution strategies in relation to children's peer relations. *Journal of Applied Psychology*, 13, 35-50.
- Burnukara, P. (2009). *İlk ve orta ergenlikte geleneksel ve sanal akran zorbalığına ilişkin betimsel bir inceleme*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Buss, A. H. ve Perry, M. (1992). The aggression questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, 452-459.

- Camodeca, M. ve Goossens, F. A. (2005). Children's opinions on effective strategies to cope with bullying: The importance of bullying role and perspective. *Educational Research, 47*, 93–105.
- Causey, D. L. ve Dubow, E. F. (1992). Development of a self-report coping measure for elementary school children. *Journal of Clinical Child Psychology, 21*(1), 47-59.
- Coffey, A. ve Atkinson, P. (1996). *Making sense of qualitative data*. London: Sage.
- Cohen, F. ve Lazarus, R. S. (1979). Coping with the stress of illness. G.C. Stone, F. Cohen ve N.E. Adler (ed.). *Health Psychology-A Handbook*. San Francisco: Jossey Bass.
- Cole, J. C. M., Cornell, D. G. ve Sheras, P. (2006). Identification of School Bullies by Survey Methods. *Professional School Counseling, 10962409, 9*,(4)305-319
- Craig, W. M. (1998). The relationship among bullying, victimization, depression, anxiety, and aggression in elementary school children, *Personality and Individual Differences, 24*, 123-130.
- Craig, W. M. ve Pepler, D. J. (2003). Identifying and targeting risk for involvement in bullying and victimization. *Canadian Journal of Psychiatry, 48*, 577–582.
- Craig, W. M., Pepler, D. ve Atlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and in the classroom. *School Psychology International, 21*(1), 22-36.
- Crick, N. ve Grotpeter, J. (1995). Relational aggression, gender and social psychological adjustment. *Child Development, 66*, 710-722.
- Crick, N. ve Grotpeter, J. (1996). Relational Aggression, Overt Aggression, and Friendship. *Child Development, 67* (5), 2328-2338.
- Dey, I. (1993). Creating categories. *Qualitative data analysis*. London: Routledge.

- Dishion, T. J. ve McMahon, R. J. (1998). Parental monitoring and the prevention of child and adolescent problem behavior: A conceptual and empirical formulation. *Clinical Child Family Psychological Review*, 1, 61-75.
- Dodge, K. A. ve Coie, J. D. (1987). Social-information processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 1146–1158.
- Dodge, K.A. ve Feldman E. (1990). Issues in social cognition and sociometric status. In S.R. Asher & J.D. Coie (Eds.). *Peer rejection in childhood*. (s. 119-155). Cambridge: Cambridge University, Press.
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde zorbaca davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli*, Yayınlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Erwin, P. (1995). *Friendship and peer relations in children* (2nd eds). Chichester: Wiley.
- Eslea, M. J. ve Smith, P. K. (1998). The long-term effectiveness of anti-bullying work in primary schools. *Educational Research*, 40, 203–218.
- Espelage, D. L. (2002). *Bullying in early adolescence: The role of the peer group*. *ERIC Digest*. Champaign, IL: ERIC Clearinghouse on Elementary and Early Childhood Education. (ERIC Document Reproduction Service No. ED471912)
- Fekkes, M., Pijpers, F. I. M. ve Verloove-Vanhorick S. P. (2005). Who does what, when and where? Involvement of children, teacher, parents in bullying behavior, *Health Education Research*, 20, 81–91.
- Fitzgerald, D. (1999). *Bullying in our schools. Understanding and tackling the problem. A guide for schools*. Dublin: Blackhall Publishing.
- Forero, R., McLellan, L., Rissel, C. ve Bauman, A. (1999). Bullying Behaviour and Psychological Health Among School Students in New South Wales, Australia. *British Medical Journal*, 319, 344–348

- Fox, C. L. ve Boulton, M. J. (2006). Friendship as a moderator of the relationship between social skills problems and peer victimization. *Aggressive Behavior*, 32, 110–121.
- Genç, G. (2007). *Genel liselerde akran zorbalığı ve yönetimi*. Yayınlanmamış doktora tezi, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Gibbs, G.R. (2002). *Qualitative data analysis: explorations with NVivo*. Buckingham: Open University Pres.
- Gini, G. (2006). Bullying as a social process: The role of group membership in students' perception of inter-group aggression at school. *Journal of School Psychology*, 44(1),51-65.
- Graham, S. ve Juvonen, J., (2001). *An attributional approach to peer victimization*. In: Juvonen, J., Graham, S. (Eds.) *Peer Harassment in School: The Plight of the Vulnerable and Victimized*. Guilford Press, New York, 49–72.
- Gültekin, Z.(2003).*Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği geliştirme çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Gültekin, Z. ve Sayıl, M. (2005). Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği geliştirme çalışması.*Türk Psikoloji Yazıları*, 8 (15), 47-61.
- Hanewinkel, R. (2004). Prevention of bullying in German schools: An evaluation of an anti-bullying approach. In P. K. Smith, D. Pepler, ve K. Rigby (Eds.), *Bullying in schools: How successful can interventions be?* (s. 81–97). Cambridge, England: Cambridge University Press.
- Hanish, L. D. ve Guerra, N. G. (2002). A longitudinal analysis of patterns of adjustment following peer victimization. *Developmental Psychopathology*, 14, 69-89.
- Harris, S., Petrie, G. ve Willoughby, W. (2002). Bullying among 9th graders: An exploratory study. *NASSP Bulletin*, 86, 3-14.

- Hawker, D. S. J. ve Boulton, M. J. (2000). Twenty years' research on peer victimization and psychosocial maladjustment: A meta-analytic review of cross-sectional studies. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41(4), 441-455.
- Hazler, R. J. (1996). *Breaking the cycle of violence: Interventions for bullying and victimization*. Washington, DC: Accelerated Development.
- Hazler, R. J. ve Carney, J.V. (2000). When Victims Turn Aggressors: Factors in the Development of Deadly School Violence. *Professional School Counseling*, 4 (2), 105-112.
- Hazler, R.J., Hoover, J.H. ve Oliver, R. (1993). What do kids say about bullying? *Education Digest*, 58, 16-20.
- Hodges, E., Boivin, M., Vitaro, F. ve Bukowski, W. (1999). The power of friendship: Protection against an escalating cycle of peer victimization. *Developmental Psychology*, 35, 94-101.
- Hoover, J. H., Oliver, R. L. ve Hazler, R. J. (1992). Bullying: Perceptions of adolescent victims in the midwestern USA. *School Psychology International*, 13, 5-16.
- Huitsing, G., Veenstra, R. Sainio, M. ve Salmivalli, C. (2010). "It must be me" or "It could be them?": The impact of the social network position of bullies and victims on victims' adjustment. *Social. Network*, doi:10.1016/j.socnet.2010.07.002
- Hunter, S. C., Boyle, J. M. E. ve Warden, D. (2004). Help seeking amongst child and adolescent victims of peer-aggression and bullying: The influence of school-stage, gender, victimisation, appraisal, and emotion. *British Journal of Educational Psychology*, 74, 375-390.
- Hirano, K. (1992). Bullying and victimisation in Japanese classrooms. Paper presented at the 5th European Conference on Developmental Psychology, Seville, Spain.
- Hoover, J. H. ve Oliver, R. (1996). *The Bullying Prevention Handbook*. Indiana: National Educational Service.

- Houlihan, B., Fitzgerald, M. ve O'Regan, M. (1994). Self-esteem, depression and hostility in Irish adolescents. *Journal of Adolescence*, 17, 565-77.
- Johnson, R. T ve Johnson, D. W. (1985). Student-Student Interaction: Ignored But Powerful. *Journal of Teacher Education*, 36, 106-122.
- Jones, S. E., Manstead, A. S. R. ve Livingstone A. G. (2011). Ganging up or sticking together? Group processes and children's responses to text-message bullying. *British Journal of Psychology*, 102, 71-96. Doi: 10.1348/000712610X502826
- Juvonen, J., Nishina, A. ve Graham, S. (2000). Peer harassment, psychological adjustment, and school functioning in early adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 92, 349-359.
- Kaltiala-Heino, R. ve Rimpela, M. (1999). Bullying, Depression, and Suicidal Ideation in Finnish adolescents: School Survey. *British Medical Journal*, 319, 348-352.
- Karaman-Kepenekçi ve Çinkır (2006). Bullying among Turkish high school students. *Child Abuse*, 30, 193-204.
- Kartal, H. ve Bilgin, A. (2007). İlköğretim öğrencilerine yönelik bir zorbalık karşıtı program uygulaması: Okulu zorbalıktan arındırma programı. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 3 (2), 207-227.
- Kochenderfer-Ladd, B. ve K. Skinner. (2002). Children's Coping Strategies: Moderators of The Effects of Peer Victimization?. *Developmental Psychology*. 38, 267-78
- Kochenderfer, B. J. ve Ladd, G. W. (1996). Peer victimization: Cause or consequence of school maladjustment? *Child Development*, 67 (4), 1305-1317.
- Kochenderfer, B. J., ve Ladd, G. W. (1997). Victimized children's responses to peers' aggression: Behaviors associated with reduced versus continued victimization. *Development and Psychopathology*, 9, 59-73.

- Kristensen, S. M. ve Smith, P. K. (2003). The use of coping strategies by Danish children classed as bullies, victims, bully/victims, and not involved, in response to different (hypothetical) types of bullying. *Scandinavian Journal of Psychology*, 44, 479–488.
- Kuş, E. (2006). *Sosyal Bilimlerde Bilgisayar Destekli Nitel Veri Analizi: Örnek Program NVivo2 ile Gösterimler*. Ankara: AnıYayıncılık
- Lagerspetz, K. M. J., Bjorkqvist, K. ve Peltonen, T. (1988). Is indirect aggression typical of females? Gender differences in aggressiveness in 11-to 12-year-old children. *Aggressive Behavior*, 14, 403-414.
- Lantieri, L. ve Patti, J. (1996). *Waging Peace in Our Schools*. Boston: Beacon Press.
- Lazarus, R. S. ve Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal and coping* [Elektronik Sürüm]. New York, NY: Springer-Verlag.
- LeCompte, M. D. ve Schensul, J. J. (1999). Ethnographer's toolkit, book 5: Analyzing and interpreting ethnographic data. Walnut Creek, CA: Altamira Press.
- Lickel, B., Schmader, T. ve Barquissau, M. (2004). The evocation of moral emotions in intergroup contexts. In N. R. Branscombe & B. Doosje (Eds.), *Collective guilt: International perspectives* (pp. 35–55). Cambridge: Cambridge University Press.
- Macklem, G. (2003). *Bullying and teasing: Social power in children's groups*. New York, NY: Plenum Publishers.
- Miles, M. B. ve Huberman, A.M. (1994). *An expanded source book: qualitative data analysis*. London: Sage Publications.
- Murray, B. J. (2004). *Peer Harassment at School: A Comparison of Teachers' and Students Perceptions of Help Seeking Behavior in Relation to Type and Severity of Harassment*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of California, Riverside.

- Muscari E. M. (2003). Sticks and Stones: The NP's Role with Bullies and Victims. *Journal of Pediatric Health Care*, 16 (1), 22-28.
- Mynard, H. ve Joseph, S. (1997). Bully/victim problems and their association with Eysenck's personality dimensions in 8 to 13 year-olds. *British Journal of Educational Psychology*, 67(1), 51-54.
- Mynard, H. ve Joseph S. (2000). Development of the Multidimensional Peer Vicimization Scale. *Aggressive Behavior*, 26, 169-178.
- Nabuzoka, D. (2003). Teacher ratings and peer nominations of bullying and other behavior of children with and without learning difficulties. *Educational Psychology*, 23 (3), 307-322.
- Nansel, T. R., Overpeck, M. D., Pilla, R. S., Ruan, W. J., Simons-Morton, B. ve Scheidt, P. (2001). Bullying behavior among U.S. youth: prevalence and association with psychosocial adjustment. *Journal of the American Medical Association*, 285, 2094-2100.
- Nastasi, B. K. ve Schensul, S. L. (2005). Contributions of qualitative research to the validity of intervention research. *Journal of School Psychology*, 43, 177-195.
- O'Connell, P., Pepler, D. ve Craig, W. (1999). Peer involvement in bullying: Insights and challenges for intervention. *Journal of Adolescence*, 22, 437-452.
- Olafsen, R. N. ve Viemerö, V. (2000). Bully/Victim problems and coping with stress in school among 10- to 12-year-old pupils in Åland, Finland. *Aggressive Behavior*, 26, 57-65.
- Olweus, D. (1978). *Aggression in the schools: Bullies and whipping boys*. Washington, D.C. Hemisphere.
- Olweus, D. (1980). Familial and temperamental determinants of aggressive behavior in adolescent boys: A causal analysis. *Developmental Psychology*, 16, 644-660.

- Olweus, D. (1987). Schoolyard bullying - Grounds for intervention. *School Safety*, Fall:4-11.
- Olweus, D. (1991). Bully/victim problems among schoolchildren: Basic facts and effects of a school based intervention program. In D. Pepler & K. Rubin (Eds.), *The development and treatment of childhood aggression* (s. 411-448). Hillsdale, N.J.: Erlbaum.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell.
- Olweus, D. (1994). Annotation: Bullying at school: Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 35 (7), 1171-1190.
- Olweus, D. (1999). Sweden. In P. K. Smith, Y. Morita, J. Junger-Tas, D.
- Olweus, R. Catalano and P. Slee (Eds.). *The nature of school bullying: A cross national perspective*. (s. 7-27). London and New York: Routledge.
- Olweus, D. ve Limber, S. (1999). *Blueprints for Violence Prevention: Bullying Prevention Program (Book Nine)*. Boulder, CO: University of Colorado at Boulder, Institute of Behavioral Science, Center for the Study and Prevention of Violence.
- Ortega, R., Elisei, P., Mora-Mercha'n, J. A., Calmaestra, J. ve Vega, E. (2009). The emotional impact on victims of traditional bullying and cyberbullying: A study of Spanish adolescents. *Journal of Psychology*, 217 (4), 197-204.
- Owens, L., Shute, R. ve Slee, P. (2000). "Guess What I Just Heard!": Indirect Aggression Among Teenage Girls in Australia. *Aggressive Behavior*, 26, 67-83.
- Pateraki, L. ve Houndoumadi, A. (2001). Bullying among primary school children in Athens, Greece. *Educational Psychology*, 21, 167-175.

- Pekel-Uludağlı, N. ve Uçanok Z. (2005). Akran zorbalığı gruplarında yalnızlık ve akademik başarı ile sosyometrik statüye göre zorba/ kurban davranış türleri. *Türk Psikoloji Dergisi*, 56, 77-92.
- Pellegrini, A. D. (2002). Bullying, victimization, and sexual harassment during the transition to middle school. *Educational Psychologist*, 37 (3), 151–163.
- Pellegrini, A. D. ve Bartini, M. (2001). Dominance in Early Adolescent Boys: Affiliative and Aggressive Dimensions and Possible Functions. *Merrill-Palmer Quarterly*, 47(1), 142–163.
- Pellegrini, A. D., Bartini, M. ve Brooks, F. (1999). School Bullies, Victims, and Aggressive Victims: Factors Relating to Group Affiliation and Victimization in Early Adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 91(2), 216-224.
- Pepler, D., Connolly, J. ve Craig, W. (2000). Bullying and Victimization: The Problems and Solutions for School-Children. Publication for the National Crime Prevention Council.
- Perry, D. G., Perry, L. C. ve Weiss, R. J. (1989). Sex differences in early consequences that children anticipate for aggression. *Developmental Psychology*, 25, 312-319.
- Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: Tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri / Educational Sciences: Theory & Practice, 2(2), 531–562.
- Prinstein, M. J., Cheah, C. S. L. ve Guyer, A. E. (2005). Peer victimization, cue interpretation and internalizing symptoms: preliminary concurrent and longitudinal findings for children and adolescents. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 34, 11–24.
- Rican, P., Klicperova, M. ve Koucka, T. (1993). Families of bullies and their victims: A children's view. *Studia Psychologica*, 35, 261-266.

- Riebel, J., Jäger, R. S. ve Fischer, U. C. (2009). Cyberbullying in Germany – an exploration of prevalence, overlapping with real life bullying and coping strategies. *Psychology Science Quarterly*, 51(3), 298-314.
- Rigby, K. (2000). Effects of peer victimization in schools and perceived social support on adolescent well-being. *Journal of Adolescence*, 23(1), 57-68.
- Rigby, K. (2002). A meta-evaluation of methods and approaches to reducing bullying in preschools and early primary school in Australia. Canberra: Attorney General's Department.
- Rigby, K. (2003). Consequences of bullying in schools. *Canada Journal of Psychiatry*, 48(9), 583-590.
- Rigby, K. ve Johnson, B. (2005). Student bystanders in Australian schools. *Pastoral Care in Education*, 23 (2), 10–16.
- Rigby, K. ve Slee, P.T. (1991). Bullying among Australian school children: Reported behaviour and attitudes towards victims. *Journal of Social Psychology*, 131, 615-627.
- Rivers, I. ve Smith, P. K. (1994). Types of bullying behaviour and their correlates. *Aggressive Behavior*, 20, 359-368.
- Roland, S. ve Munthe, H. (1989). *Bullying: An International Perspective*. London; David Fulton Publishers.
- Roth, S. ve Cohen, L. J. (1986). Approach, avoidance, and coping with stress. *American Psychologist*, 41, 813-819. Doi: 10.1037/0003-066X.41.7.813
- Rubin, K. H., Chen, X., Coplan, R., Buskirk, A. A. ve Wojslawowics, J. C. (2005). Peer relationships in childhood. In M. H. Bornstein & M. H. Lamb (Eds.), *Developmental Science: An advanced textbook*. (s. 513-555). New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Association.

- Salmivalli, C. (1999). Participant role approach to school bullying: implications for interventions. *Journal of Adolescence*, 22, 453-459.
- Salmivalli, C. (2001). Peer-led intervention campaign against school bullying: who considered it useful, who benefited? *Educational Research*, 43 (3) 263–278
- Salmivalli, C., Karhunen, J. ve Lagerspetz, K.M.J. (1996). How do victims respond to bullying? *Aggressive Behavior*, 22, 99-109.
- Salmivalli, C., Huttunen, A. ve Kirsti M. J. L. (1997). Peer networks and Bullying in Schools. *Scandinavian Journal of Psychology*, 38 (4), 305–12.
- Salmivalli, C., Kaukiainen, A., Kaistaniemi, L. ve Lagerspetz, K.M.J. (1999). Self-Evaluated Self-Esteem, Peer-Evaluated Self-Esteem, and Defensive Egotism as Predictors of Adolescents' Participation in Bullying Situations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 25 (10), 1268-1278.
- Salmivalli, C. ve Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression among school bullies, victims, and bullyvictims. *Aggressive Behavior*, 28, 30–44.
- Salmivalli, C. ve Voeten, M. (2004). Connection between attitudes, group norms and behaviors associated with bullying in schools, *International Journal of Behavioral Development*, 28, 246–58.
- Sarafino, E. P. (1998). *Health Psychology*. (3.Ed) New York: John Wiley & Sons.
- Seals, D. ve Young, J. (2003). Bullying and victimization: prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence*, 38, 735- 747.
- Slee, P. T. (1994). Situational and interpersonal correlates of anxiety associated with peer victimisation. *Child Psychiatry and Human Development*, 25, 97-107.

- Slee, P.T. ve Rigby, K. (1993) The Relationship of Eysenck's Personality Factors and Self-Esteem to Bully-Victim Behaviour in Australian Schoolboys. *Personality and Individual Differences* 14: 371–73.
- Smith, P. K. (1991). The Silent Nightmare: Bullying and victimization in school peer groups. *The Psychologist*, 4, 243–248.
- Smith, P. K., Madsen, K. C. ve Moody, J. C. (1999). What causes the age decline in reports of being bullied at school? Towards a developmental analyses of risk of being bullied. *Educational Research*, 41, 267-285.
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. ve Tippett, N. (2008). Cyberbullying, its nature and impact in secondary school pupils. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376-385.
- Smith, P. K. ve Myron-Wilson, R. (1998). Parenting and school bullying. *Clinical Child Psychology and Psychiatry*, 3, 405-417.
- Smith, P. K., Talamelli, L., Cowie, H., Naylor, P. ve Chauhan, P. (2004). Profiles of non-victims, escaped victims, continuing victims and new victims of school bullying. *British Journal of Educational Psychology*, 74, 565-581.
- Smith, P.K. ve Shu, S. (2000). What good schools can do about bullying: Findings from a survey in English schools after a decade of research and action. *Childhood*, 7, 193–212.
- Smith, P. K., Shu, S.ve Madsen, K. (2001). Characteristics of victims of school bullying: Developmental changes in coping strategies and skills. In J. Juvonen & S. Graham (Eds.), *Peer harassment in school: The plight of thevulnerable and victimized* (s.332–351). New York: Guilford Press.
- Solberg, M. E. ve Dan Olweus (2003). Prevalence Estimation Of School Bullying With The Olweus Bully/Victim Questionnaire. *Aggressive Behaviour*, 29, 239-268.
- Steinberg L. D. (2005). *Adolescence* New York: McGraw Hill.

- Stevens, V., De Bourdeaudhuij, I. ve Van Oost, P. (2002). Relationship of the family environment to children's involvement in bully/victim problems at school. *Journal of Youth and Adolescence*, 31(6), 419-428.
- Strauss, A. (1987). *Qualitative analysis for social scientists*. New York: Cambridge University Press.
- Strauss, A. ve Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Sutton, J. ve Smith, P. K. (1999). Bullying as a group process: An adaptation of the Participant Role Scale approach. *Aggressive Behaviour*, 25(2), 97-111.
- Swearer, S. M., Song, S. Y., Cary, P. T., Eagle, J. W. ve Mickelson, W. T. (2001). Psychosocial correlates in bullying and victimization: The relationship between depression, anxiety, and bully/victim status. *Journal of Emotional Abuse*, 2, 95-121.
- Şirvanlı-Özen, D. (2006). Ergenlerde akran zorbalığına maruz kalmanın yaş, çocuk yetiştirme stilleri ve benlik imgesi ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 58, 77-98.
- Tenenbaum, L. S., Varjas, K., Meyers, J. ve Parris, L. (2011). Coping strategies and perceived effectiveness in fourth through eighth grade victims of bullying. *School Psychology International*, 32(3), 263-287. Doi:10.1177/0143034311402309
- Tani, F., Greenman, P. S., Schneider, B. H. ve Fregoso, M. (2003). Bullying and the Big Five: A Study of Childhood Personality and Participant Roles in Bullying Incidents. *School Psychology International*, 24(2), 131-146.
- Varjas, K., Henrich, C. ve Meyers, J. (2009). Urban middle school students' perceptions of bullying, cyberbullying, and school safety. *Journal of School Violence*, 8, 159-176.

- Varjas, K., Nastasi, B. K., Moore, R. B. ve Jayasena, A. (2005). Using ethnographic methods for development of culture-specific interventions. *Journal of School Psychology, 43*, 241–258. Doi:10.1016/j.jsp.2005.04.006
- Vitaro, F. ve Brendgen, M. (2005). Proactive and reactive aggression. In R. E. Tremblay, W. W. Hartup, & J. Archer (Eds.), *Developmental origins of aggression* (s. 178–201). New York: Guilford Press.
- Weiner, B. (1986). *An Attributional Theory of Motivation and Emotion*. NY: Springer Verlag.
- Welsh, W. N., Greene, J. R. ve Jenkins, P. H. (1999). School disorder: The influence of individual institutional and community factors. *Criminology, 37*(1), 73-115.
- Whitney, I. ve Smith, P. K. (1993). A survey of the nature and extent of bully/victim problem in junior/middle and secondary school. *Educational Research, 35*, 3-25.
- Whitted, K., S. ve Dupper, D., R. (2005). Best Practices for Preventing or Reducing Bullying in Schools. *Children and Schools, 27* (3), 167-175.
- Wilton, M. M. M., Craig, W. M. ve Pepler, D. J. (2000). Emotional regulation and display in classroom victims of bullying: Characteristic expressions of affect, coping styles, and relevant contextual factors. *Social Development, 9*, 226–245.
- Woods, S., Hall, L., Dautenhahn, K. ve Wolke, D. (2007). Implications of gender differences for the development of animated characters for the study of bullying behavior. *Computers in Human Behavior, 23* (1), 770-786.
- Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L. ve Karstadt, L. (2000). The association between direct and relational bullying and behaviour problems among primary school children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 41*(8), 989-1002.
- Wolke, D., Woods, S., Stanford, K. ve Schulz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology, 92*, 673–696.

- Woods, S. ve Wolke, D. (2004). Direct and relational bullying among primary school children and academic achievement. *Journal of School Psychology, 42* (2), 135-155.
- Ybarra, M. L., Diener-West, M. ve Leaf, P. J. (2007). Examining the overlap in internet harassment and school bullying: Implications for school intervention. *Journal of Adolescent Health, 41* (6), 42-50.
- Yıldırım, S. (2001). *The relationships of bullying, family environment and popularity*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara.
- Yöndem, Z. D. ve Totan, T. (2008). Ergenlerde zorbalık ve stresle baş etme. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3* (35), 28-37.
- Zaklama, C. (2003). The bullying spectrum in grade schools: Parents, teachers, child bullies and their victims. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, McGill University, Montreal, Canada.

EKLER

EK-1. Akran Zorbalığı Ölçeği Kurban Formu Promax Rotasyonu Sonrası Faktör Örüntüsü

Madde	Faktörler					
	1	2	3	4	5	6
Arkadaşlarımı bana karşı kıskırtmaya çalışırlar	.91					
Arkadaşlarımla aramı bozmaya çalışırlar	.90					
Hakkımda yalan söylerler	.74					
Başkalarının benimle konuşmasına engel olurlar	.69					
Hakkımda asılsız söylenti/dedikodu çıkarırlar	.67					
Beni tekmelerler		.91				
Beni döverler		.74				
Canımı acıtırlar		.69				
Bana yumruk atarlar		.63				
Çelme takıp beni düşürmeye çalışırlar		.55				
Bana tükürürler		.43				
Kimse ikili faaliyetlerde benimle olmak istemez			.84			
Diğerleri sanki ben yokmuşum gibi davranır			.79			
Grup halinde yapılan faaliyetlere beni davet etmezler			.77			
Grup halinde oynanan oyunlara/yapılan aktivitelere katılmama izin vermezler			.66			
Yanlarına gittiğimde arkadaşlarım birden konuşmayı keserler ve sessizleşirler			.64			
Herhangi bir nedenden dolayı benimle alay ederler				.75		
Görünüşümle alay ederler				.71		
Bana isimler takarlar				.70		
Bana “gerizekalı”, ”aptal” ve benzeri sözler söylerler				.64		
Konuşma biçimimle alay ederler				.61		
Bana küfür ederler				.39		
Beni çeşitli vurucu ve kırıcı aletlerle tehdit ederler					.74	
Beni o kadar korkuturlar ki onlardan uzak dururum					.67	
Grup halinde üstüme gelip beni rahatsız ederler					.67	
Okula giderken ya da okuldan dönerken beni rahatsız ederler					.64	
Bana çirkin saldırılarda bulunurlar					.63	
Bana ait para ve eşyaları çalarlar						.83
İznim olmadan bana ait para ve eşyaları alırlar						.82
Bana ait bir şeyi kırıp bozmaya çalışırlar						.69
Bana ait eşyalara bilerek zarar verirler						.65
Beni koridorda sıkıştırıp paramı veya eşyalarımı alırlar						.31
Açıklanan toplam varyans (%)	28.4	35.3	40.9	46.1	50.3	54.1
Özdeğer	9.08	2.21	1.78	1.65	1.36	1.19
Cronbach Alfa	.86	.76	.79	.79	.72	.75

Faktörler: 1: ilişkisel zorbalık, 2: fiziksel zorbalık, 3: sosyal dışlama, 4: sözel zorbalık, 5: korkutma/sindirme, 6: kişisel eşyalara saldırı

Ek-2. Akran Zorbalığı Ölçeği Kurban Formu Promax Rotasyonu Sonrası Faktörler Arası Korelasyonları

Faktör	1	2	3	4	5	6
1. ilişkisel zorbalık	-					
2. fiziksel zorbalık	.34**	-				
3. sosyal dışlama	.42**	.38**	-			
4. sözel zorbalık	.45**	.45**	.36**	-		
5. korkutma/sindirme	.38**	.51**	.43**	.34**	-	
6. kişisel eşyalara saldırı	.48**	.43**	.43**	.37**	.45**	-

** $p < .01$

**EK-3. Akran Zorbalığı Ölçeği Zorba Formu Promax Rotasyonu Sonrası Faktör
Örüntüsü**

Madde	Faktörler					
	1	2	3	4	5	6
Beni tekmelerler	.87					
Canımı acıtırılar	.82					
Beni döverler	.80					
Bana yumruk atarlar	.69					
Çelme takıp beni düşürmeye çalışırlar	.60					
Herhangi bir nedenden dolayı benimle alay ederler		.85				
Bana "gerizekalı", "aptal" ve benzeri sözler söylerler		.75				
Konuşma biçimimle alay ederler		.75				
Bana isimler takarlar		.71				
Görünüşümle alay ederler		.61				
Bana küfür ederler		.34				
Beni çeşitli vurucu ve kırıcı aletlerle tehdit ederler			.81			
Bana çirkin saldırılarda bulunurlar			.72			
Beni o kadar korkuturlar ki onlardan uzak dururum			.70			
Okula giderken ya da okuldan dönerken beni rahatsız ederler			.67			
Grup halinde üstüme gelip beni rahatsız ederler			.65			
Bana ait para ve eşyaları çalarlar				.92		
Beni koridorda sıkıştırıp paramı veya eşyalarımı alırlar				.79		
Bana ait bir şeyi kırıp bozmaya çalışırlar				.74		
İznim olmadan bana ait para ve eşyaları alırlar				.64		
Bana ait eşyalara bilerek zarar verirler				.45		
Kimse ikili faaliyetlerde benimle olmak istemez					.82	
Grup halinde yapılan faaliyetlere beni davet etmezler					.79	
Diğerleri sanki ben yokmuşum gibi davranır					.71	
Yanlarına gittiğimde arkadaşlarım birden konuşmayı keserler ve sessizleşirler					.62	
Grup halinde oynanan oyunlara/yapılan aktivitelere katılmama izin vermezler					.42	
Arkadaşlarımı bana karşı kışkırtmaya çalışırlar						.85
Arkadaşlarımla aramı bozmaya çalışırlar						.78
Başkalarının benimle konuşmasına engel olurlar						.71
Hakkımda yalan söylerler						.58
Açıklanan toplam varyans (%)	31.2	39.3	45.9	50.5	54.4	58.1
Özdeğer	9.37	2.44	1.96	1.39	1.18	1.11
Cronbach Alfa	.84	.81	.83	.78	.77	.75

Faktörler:1: fiziksel zorbalık, 2: sözel zorbalık, 3: korkutma/sindirme, 4: kişisel eşyalara saldırı, 5: sosyal dışlama, 6: ilişkisel zorbalık

EK- 4. Akran Zorbalığı Ölçeği Zorba Formu Promax Rotasyonu Sonrası Faktörler Arası Korelasyonları

Faktör	1	2	3	4	5	6
1. fiziksel zorbalık	-					
2. sözel zorbalık	.51**	-				
3. korkutma/sindirme	.54**	.31**	-			
4. kişisel eşyalara saldırı	.40**	.32**	.40**	-		
5. sosyal dışlama	.36**	.34**	.34**	.45**	-	
6. ilişkisel zorbalık	.42**	.40**	.36**	.55**	.45**	-

** $p < .01$

EK-5. Akran Zorbalığına Maruz Kalma Alt Boyutlarının Cinsiyete ve Sınıf Düzeyine Göre Ortalama ve Standart Sapmaları

Sınıf	Cins	İlişkisel		Fiziksel		Sosyal dışlama		Sözel		Kişisel eşya		Korkutma/sindirme	
		Ort	ss	Ort	ss	Ort	ss	Ort	ss	Ort	ss	Ort	ss
6	Erk	9.04	4.42	8.87	4.11	7.45	3.46	12.2	5.18	7.6	3.75	7.3	3.5
	Kız	8.89	4.02	7.37	2.34	7.23	3.30	11.24	4.37	6.9	2.69	6.15	2.17
	Top	8.96	4.21	8.07	3.37	7.33	3.37	11.68	4.19	7.22	3.24	6.68	2.89
7	Erk	7.56	3.37	8.37	3.00	6.31	2.31	12.05	4.46	6.36	2.37	6.4	2.38
	Kız	9.13	3.73	7.15	1.82	6.72	2.57	11.33	3.91	6.25	2.28	5.81	1.57
	Top	8.37	3.64	7.74	2.54	6.52	2.45	11.68	4.20	6.30	2.32	6.1	2.02
8	Erk	8.26	3.82	7.88	2.86	6.61	2.85	11.67	4.51	6.47	2.58	6.06	2.26
	Kız	9.14	4.15	7.27	2.21	6.35	2.45	11.38	4.06	6.15	1.86	5.87	1.83
	Top	8.71	4.00	7.57	2.56	6.48	2.65	11.52	4.28	5.40	2.34	5.96	2.05
9	Erk	7.35	3.36	7.63	2.78	6.40	2.91	11.03	4.2	6.04	2.18	5.98	1.89
	Kız	8.13	3.81	6.59	1.41	5.84	1.88	10.27	3.71	5.86	1.85	5.49	1.25
	Top	7.75	3.61	7.11	2.26	6.12	2.46	10.64	4.26	5.95	2.02	5.73	1.62
10	Erk	7.04	3.25	7.26	2.63	5.79	1.91	10.03	3.71	5.81	1.72	5.77	1.81
	Kız	7.81	3.53	6.57	1.22	5.72	1.46	9.58	3.33	5.69	1.71	5.47	1.09
	Top	7.48	3.43	6.87	1.98	5.75	1.66	9.77	3.5	5.74	1.71	5.6	1.45
11	Erk	7.67	3.92	8.02	3.41	6.05	2.29	11.74	4.58	6.08	2.16	5.85	1.78
	Kız	8.54	4.06	6.88	1.81	5.81	1.74	10.48	3.86	5.88	1.87	5.53	1.16
	Top	8.10	4.00	7.46	2.79	5.95	2.04	11.11	4.28	5.98	2.02	5.7	1.51
12	Erk	7.17	3.06	7.80	3.49	6.01	2.25	11.03	4.53	6.33	2.52	5.87	1.88
	Kız	7.95	3.81	6.90	2.02	5.81	1.72	10.48	4.26	5.72	1.66	5.66	1.34
	Top	7.57	3.48	7.34	2.87	5.91	1.99	10.75	4.4	6.02	2.14	5.77	1.63
Top	Erk	7.71	3.66	7.96	3.22	6.36	2.65	11.37	4.49	6.36	2.55	6.16	2.3
	Kız	8.48	3.89	6.94	1.85	6.19	2.27	10.62	3.95	6.05	2.04	5.69	1.52
	Top	4.51	1.38	6.49	2.90	5.89	2.06	9.34	3.91	5.35	1.35	5.81	2.09

EK-6. Akran Zorbalığını Uygulama Alt Boyutlarının Cinsiyete ve Sınıf Düzeyine Göre Ortalama ve Standart Sapmaları

Sınıf	Cins.	İlişkisel		Fiziksel		Sosyal dışlama		Sözel		Kişisel eşya		Korkutma/sindirme	
		Ort	ss	Ort	ss	Ort	ss	Ort	ss	Ort	ss	Ort	ss
6	Erk	4.79	1.69	7.45	3.49	6.25	2.64	8.75	3.23	5.57	1.86	6.24	2.51
	Kız	4.57	1.18	5.57	1.36	5.88	1.75	8.15	2.59	5.32	1.12	5.58	1.66
	Top	4.67	1.44	6.45	2.74	6.05	2.21	8.42	2.91	5.44	1.52	5.89	2.12
7	Erk	4.61	1.45	7.06	2.87	5.98	2.15	9.73	3.87	5.46	1.35	6.18	2.54
	Kız	4.41	1.06	5.6	1.25	5.88	1.80	8.85	2.97	5.14	.473	5.41	1.15
	Top	4.51	1.27	6.31	2.31	5.93	1.98	9.28	3.46	5.29	1.01	5.79	2.02
8	Erk	4.75	1.78	7.40	3.57	6.22	2.69	9.92	4.18	5.45	2.30	6.34	2.75
	Kız	4.62	1.47	6.00	1.98	5.96	1.99	9.32	3.44	5.23	.631	5.53	1.46
	Top	4.48	1.63	6.70	2.95	6.09	2.36	9.62	3.83	5.48	1.69	5.93	2.22
9	Erk	4.59	1.69	6.89	3.19	5.94	2.17	9.44	4.05	5.45	1.79	6.10	2.54
	Kız	4.37	1.11	5.72	2.02	5.65	1.73	9.04	3.78	5.10	.401	5.45	1.53
	Top	4.48	1.43	6.30	2.72	5.79	1.97	9.24	3.91	5.27	1.31	5.77	2.12
10	Erk	4.40	1.26	6.89	3.40	5.82	2.02	9.04	3.97	5.33	1.16	5.96	2.38
	Kız	4.34	1.16	5.54	1.69	5.65	1.63	8.58	3.36	5.07	.349	5.34	1.37
	Top	4.36	1.21	6.12	2.65	5.72	1.81	8.78	3.63	5.18	.814	5.60	1.89
11	Erk	4.50	1.44	8.06	4.30	5.96	2.37	11.2	4.86	5.48	1.55	6.19	2.45
	Kız	4.25	.792	5.69	1.74	5.66	1.59	9.11	4.01	5.24	.902	5.28	.836
	Top	4.38	1.17	6.87	3.49	5.81	2.02	10.2	4.57	5.36	1.27	5.74	1.89
12	Erk	4.59	1.62	7.81	4.03	6.15	2.47	10.6	4.84	5.76	2.22	6.44	3.02
	Kız	4.49	1.31	5.79	1.92	5.67	1.65	9.29	4.01	5.27	.982	5.56	1.59
	Top	4.54	1.47	6.78	3.29	5.90	2.1	9.96	4.56	5.51	1.72	5.99	2.43
Top	Erk	4.60	1.57	7.35	3.58	6.04	2.36	9.83	4.25	5.53	1.77	6.19	2.59
	Kız	4.43	1.17	5.69	1.73	5.76	1.73	8.88	3.51	5.19	.732	5.44	1.39
	Top	4.51	1.38	6.49	2.90	5.89	2.06	9.34	3.91	5.35	1.35	5.81	2.09